

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

ŞEBEKLER TOPLULUĞUNUN DİNİ HAYATI: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMED SARHAN DHEYAB DHEYAB

İSTANBUL – 2024

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

ŞEBEKLER TOPLULUĞUNUN DİNİ HAYATI: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMED SARHAN DHEYAB DHEYAB

Danışman: DOÇ.DR. FATMA ODABAŞI

1. Jüri: DR. ÖĞR. ÜYESİ NESRİN ÜNLÜ

2. Jüri: DOÇ. DR. FATMA NUR ŞENGÜL

İSTANBUL – 2024

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	:Ahmed Sarhan Dheyab DHEYAB
Anabilim Dalı	:Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim dalı	:Din Sosyolojisi
Tez Danışmanı	:Doç. Dr. FATMA ODABAŞI
Tez Türü ve Tarihi	:Yüksek Lisans – Ağustos 2024
Anahtar kelimeler	:ŞEBEKLER, DİNİ HAYAT, BEKTAŞI, Şİİ, SÜNNİ, İBADET, MEZHEP, DİNDARLIK, DEĞİŞİM.

ÖZ

ŞEBEKLER TOPLULUĞUNUN DİNİ HAYATI: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Bu çalışma, Musul'un kuzeydoğusunda bulunan, çeşitli köylerde ve farklı etnik, dilsel, dinsel ve mezhepsel gruplarla birlikte yaşayan Şebekler topluluğunu inceleyen bir araştırmadır. Bu çalışmanın temel araştırma sorusu, Şii, Sünni ve Bektaşi şeklinde üç mezhebe ayrılan Şebeklerin dini hayatlarının genel resmini çizmeyi amaçlamıştır. Bu çalışma Şebeklerin mezhepsel farklılıklarına rağmen yan yana barış içerisinde yaşamaları vurgulanarak mevcut dinsel anlayışlarına ışık tutmuştur. Bununla birlikte Şebekleri bir arada tutan ana unsur din mi yoksa etnik köken mi sorununda cevap aramıştır. Bu araştırma Şebeklerin kendi anadilleri ve diğer sosyal yönleri de dâhil olmak üzere Şebekler topluluğunun genel özellikleri üzerinde durmuştur. Bu bağlamda Şebeklerin içinde buldukları sosyal bağlar, toplumsal dayanışma, diğer gruplarla olan ilişkilerinin şekilleri ve boyutları, sahip oldukları adet ve örfere de kısaca değinmiştir. Bu çalışmada Şebeklerin gelenek ve göreneklerini koruyan ve dinlerine bağlı olan azınlık bir grup oldukları sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda Şebeklerin, kültürlerinde daha muhafazakâr ve geleneksel bir topluluk oldukları gerçeği ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte Şebeklerin tamamının Bektaşi olmadığı ve Bektaşi Şebeklerin toplam Şebek nüfusunun yüzde beşinden azını oluşturduğu, Şebeklerin çoğunluğu Şii, geri kalanının Sünnilerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bölgedeki siyasi değişimlerin Şebeklerin dini ve mezhepsel yaşamını etkilediğine de dikkat çekilmiştir. Tarih içerisinde dini doktrinlerinin değişkenliğine odaklanılmış ve bunun nedenleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte bazı tarihsel belgeler incelenerek, Şebeklerin kökeni hakkındaki popüler görüşlerin birçoğunun doğru olmadığı ortaya

koyulmuştur. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve etnografik deseni uygulanmıştır. Şebekelerin yaşadığı bölge ziyaret edilmiş, gözlem yapılmış, Şebeki şahsiyetlerle derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiş ve bu topluluk hakkında yayınlanan tüm eserler incelenmiştir. Aynı zamanda bu toplulukla ilgili farklı dokümanlar incelenmesi yapılmıştır. Katılımları amaçlı kartopu yöntemi ile seçilmiştir. Mülakatlar bu topluluğa mensup olan 21 kişi ile gerçekleştirilmiş ve elde edilen bilgilerin içerik analizi yapılmıştır. Bununla birlikte Şebekler topluluğuna mensup bir birey olmam hasebiyle topluluğun genel çerçevesini çizmekle beraber katılımcıların fikirlerini rahat bir şekilde ifade edebilmeleri adına mülakatlar Şebekçe dili ile gerçekleştirilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	:Ahmed Sarhan Dheyab DHEYAB
Field Programme	:Philosophy and Religious Sciences
Supervisor Degree	: Sociology of Religion
Awarded and Date	:Master Thesis – August 2024
Keywords	: Shabaks, Religious Life, Bektashi, Shiite, Sunni, Worship, Sect, Piety, Change.

ABSTRACT

"The Religious Life Of The Shabak Community: A Qualitative Study"

This study examines the Shabak community in the northeast of Mosul, living in various villages and with different ethnic, linguistic, religious and sectarian groups. The main research question of this study aimed to draw a general picture of the religious life of the Shabak, who are divided into three sects: Shia, Sunni and Bektashi. This study shed light on the current religious understanding of the Shabak by emphasizing that they live side by side in peace despite their sectarian differences. It also sought to answer the question of whether religion or ethnicity is the main factor that keeps the Shabak together. This research has shed light on the general characteristics of the Shabak community, including their mother tongue and other social aspects. on the social bonds of the Shabak. In this context, he also briefly touched upon the social ties, social solidarity, the forms and dimensions of their relations with other groups, and the customs and traditions they have. This study concludes that the Shabak are a minority group that preserves their traditions and customs and adheres to their religion. At the same time, it has been revealed that the Shabak are a more conservative and traditional community in their culture. However, it is understood that not all Shabak are Bektashi and that Bektashi Shabak constitute less than five percent of the total Shabak population, with the majority of Shabak being Shia and the rest Sunnis. It was also pointed out that political changes in the region have affected the religious and sectarian life of the Shabak. It focuses on the variability of their religious doctrines throughout history and identifies the reasons for this. In addition, by analyzing some historical documents, it is shown that many of the popular views on the origin of the Shabak are not correct. In this study, qualitative research methodology was used and ethnographic design was applied. The region where the Shabak people live was visited, observations were made, in-depth interviews were conducted with Shabak personalities, and all published works about this

community were examined. At the same time, different documents related to this community were analyzed. Participants were selected using a purposive snowball method. Interviews were conducted with 21 members of this community and the information obtained was content analyzed. However, since I am a member of the Shabak community, the interviews were conducted in Shabak language in order to draw the general framework of the community and to enable the participants to express their ideas comfortably.

ÖNSÖZ

Öncelikle bu araştırmağı tamamlamam için çaba gösteren, emek veren ve bana destek olan tüm hocalarıma, arkadaşlarıma ve aileme teşekkür ederim. Ayrıca beni her konuda yönlendiren ve bu araştırmağı tamamlamam için büyük çaba sarf eden danışmanım Doç. Dr. Fatma Odabaşı'ya çok teşekkür ederim. Yüksek lisans süreci boyunca beni her zaman motive eden ve yönlendiren bölüm başkanımız Prof. Dr. Kemal Ataman'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Bu konuyu kaleme almam için bana ilham olan Prof. Dr. Veğdi Bilgin'e ve bu araştırmaya çok değerli katkılar sağlayan Doç. Dr. Mustafa Derviş Dereli'ye teşekkür ederim. Bu araştırmanın ilk adımından sonuna kadar benimle olan ve kıymetli düzeltmeler yapan Numan Karabudak'a ve Mustafa Kalfa'ya sevgi ve teşekkürlerimi sunarım. Beni farklı bir ülkeye gönderen, yeni bir tecrübe yaşamamı sağlayan ve eğitim almama destek olan babama ve anneme en içten sevgi ve hürmetlerimi sunarım.

Ahmed Sarhan Dheyab DHEYAB

İstanbul – 2024

İÇİNDEKİLER

GENEL BİLGİLER	III
ÖZ	III
GENERAL KNOWLEDGE.....	V
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLOLAR LİSTESİ.....	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ	XI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	2
1.3. Çalışmanın Yöntemi.....	4
1.4. Literatür Değerlendirmesi	6
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	9
İKİNCİ BÖLÜM: DİN.....	10
2.1. Emile Durkheim	11
2.1.2. Max Weber.....	11
2.1.3. Karl Marx	12
2.2. Özsel Tanımlar	13
2.3. İşlevsel Tanımlar	13
2.4. Politetik Tanımlar.....	15
2.5. Dindarlık	15
2.5.1. Dindarlığın Boyutları	17
2.5.2. Charles Glock ve Stark Göre Dindarlık Boyutları	17
2.5.3. Joachim Wach: Dinî Tecrübenin İfade Şekilleri	19
2.6. Toplum.....	21

2.6.1. Sosyoloji.....	21
2.6.2. Din ve Toplum İlişkileri.....	22
2.6.3. Dinin Topluma Katkıları	23
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ŞEBEKLER HAKKINDA GENEL BİLGİLER	26
2.2. Şebeklerin Kökenleri.....	26
3.1.1. Türk Olduklarını Savunanlar	27
3.1.2. Farisi Olduklarını Savunanlar.....	29
3.1.3. Kürt Olduklarını Savunanlar	30
3.1.4. Şebekler Hakkındaki Farklı Görüşler	32
2.3. Şebek Kelimesinin Anlamı.....	36
2.4. Şebeklerin Siyasi Mücadeleleri	37
2.5. Şebeklerin Ekonomik Hayatı.....	38
3.5. Şebeklerin Yaşadıkları Coğrafyanın Özellikleri	39
3.6. Şebeklerin Köylerindeki Tarihi Yerler.....	41
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: UYGULAMALI ARAŞTIRMA: ŞEBEKLERİN DİNÎ VE SOSYAL HAYATI	43
4.1. Bektaşilik.....	43
4.1.1 Eski Bektaşilik.....	44
4.1.2. Neo Bektaşilik	45
4.1.2.1. Tarikata Girme Ritüelleri	47
4.1.2.2. Bayram Günleri	48
4.1.2.3. Muharrem Ayı	48
4.2. Şebek Şiilerin ve Sünnilerin Dinî Hayat	49
4.2.1. Namaz.....	50
4.2.2. Oruç.....	51
4.2.3. Zekât.....	52
4.2.4. Hac	53
4.2.5. Dinî Bilgi Boyutu	53
4.2.6. Dinî Duygu Boyutu	55

4.2.7. Şebekelerde Dindarlık Algısı	56
4.2.8. Şebekelerde Mezhep Değiştirme.....	57
4.2.9. Kurban	58
4.2.10. Akika	59
4.2.11. Şebekelerde Adak.....	59
4.2.12. Kabir Ziyareti	60
4.2.13. Makam.....	60
4.2.13.1. İmam Zeynelabidin Makamı	61
4.2.13.2. İmam Rıza Makamı	61
4.2.14. Zildaş	62
4.2.15. Rukye ve Okunmuş Su İstemek	62
4.2.16. Muharrem Ayı ile İlgili Kanaatler	63
4.2.17. Aile İlişkileri.....	64
4.2.18. Şebekelerin Geleneksel Elbiseleri	65
4.2.19. Ev Yapısı	66
4.2.20. Evlilik	67
4.2.21. Boşanma	70
4.2.22. Ölüm.....	71
SONUÇ	73
Öneriler.....	76
EKLER 1: RESİMLER	78
EK 2: VERİ TOPLAMA ARACI	82
KAYNAKÇA.....	84

TABLÖLÄR LİSTESİ

TABLO 1: TÜRKÇE KÖKENLİ KÖYLERİN İSİMLERİ VE ANLAMI	29
TABLO 2: FARŞA KÖKENLİ KÖYLERİN İSİMLERİ VE ANLAMI	30
TABLO 3: KÜRTÇE KÖKENLİ KÖYLERİN İSİMLERİ VE ANLAMI	32
TABLO 4: ARAPÇA KÖKENLİ KÖYLERİN İSİMLERİ VE ANLAMI.....	33
TABLO 5: ARAMİCE KÖKENLİ KÖYLERİN İSİMLERİ VE ANLAMI.....	35

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1: ŞEBEK KÖYLERİNİN KONUMU	40
ŞEKİL 2: ŞEBEKLERİN EV TARZI.....	67

KISALTMALAR LİSTESİ

bkz. Bakınız

c. Cilt

çev. Çeviren

ed. Editör

Sy. Sayı

vb. Ve benzeri

vd. Ve diğerleri

K. Katılımcı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde, bu araştırmanın genel bilgileri ana hatlarıyla verilmiştir. İlk olarak, araştırma konusu ve kapsamı, ardından araştırmanın önemi ve amacı ve bu araştırmanın soruları sıralanmıştır. Daha sonra, bu çalışmada belirlenen metod ile ilgili açıklamalar yapılarak bu metodun kullanılmasında ana etkenler üzerinde durulmuştur. Burada araştırma konusunun belirlenmesinde kullanılan yöntem ve teknikler, alan araştırması için oluşturulan örneklem, veri toplama yöntemi, elde edilen saha verilerin güvenilirlik ve geçerliliğinin sağlanması ile ilgili önemli aşamalar anlatılmıştır. Bununla birlikte Şebekler topluluğu ile ilgili yayınlanan tüm eserlerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Son kısımda ise bu araştırmanın sınırlılıkları belirlenmiştir.

1.1 Araştırmanın Konusu

Bu tezin temel amacı; Şebekelerin dinî hayatını, inanç, ibadet, bilgi, duygu ve etki boyutlarıyla ortaya koymaktır. Bu çalışma, Irak'ta yaşayan Şebekler topluluğunu konu edinen sosyolojik bir çalışmadır. Bu noktada Şebekelerin sosyal yaşamı, sosyal bağları, diğer toplumlar ile arasındaki sosyal etkileşimler, dinî bağlarının sağlamlığı/kuvveti, örf ve adetlerinin diğer toplumlarla ilişkilerini nasıl şekillendiği, bireylerin dinî inançları ve ritüelleri, birey ve toplum arasındaki ilişkinin sosyolojik niteliği, Şebekler topluluğunu meydana getiren tarihî, siyasi, kültürel koşullar gibi pek çok farklı hususta bilgiler sunulacaktır.

Bu çalışma Irak'ta bulunan bir topluluk için din sosyolojisi alanında yapılan ilk araştırma olacaktır.¹ Bu özelliği sebebiyle çalışmanın kavramsal çerçevesi detaylı bir şekilde kurgulanarak daha sonra bu topluluk (veya o bölgedeki bulunan diğer topluluklar) üzerinde din sosyolojisi alanında yapılacak diğer çalışmalara örnek teşkil etmesi amaçlanmıştır.

Şebekler topluluğunun tarihî süreç içerisinde toplumsal dayanışma ve düzeni sağlayan faktörlerin tespit edilmesi, bu çalışmanın bir başka yönünü oluşturmaktadır. Nitekim çalışma içerisinde toplum ve birey ilişkilerine yönelimin temel motivasyonu Şebekler topluluğunun sosyal, bireysel ve etnisite boyutundaki kimliklerinin hâlihazırda bilimsel herhangi bir çalışmada belirlenmemiş/belirlenememiş oluşudur. Bu araştırma Şebekler topluluğu hakkında genel olarak sosyal bilimler ve özel olarak sosyoloji bilimi içerisinde araştırma yapmak isteyenler için birinci elden kaynak olacaktır. Bu yönüyle çalışmamız sosyoloji alanında bir başlangıç noktası olmakla

¹ Daha sonraki çalışmalara örneklik teşkil etmesi sebebiyle kavramsal çerçeve konusu oldukça geniş tutulmuştur.

birlikte diğerk bilim alanları için de bu topluluğun genel yapısı hakkında doğrudan ve birinci elden bir kaynak olacaktır. Zira bugüne değin Şebekler topluluğu üzerine yapılan çalışmaları ele aldığımızda, bu topluluk hakkında ortaya konan bilgilerin yanlışlıklar içerdiğini ve ciddi eksiklikler barındırdığını tespit ettik. Bu tespitlerimiz bizi yapılan tezlerin güvenilirliği hususunda şüpheye düşürmüştür. Nitekim bir tezin vasatını oluşturan temel unsur, o tezin konu ettiği unsurlar hakkındaki sağlam bilgilerdir. Bu yönüyle çalışmamız var olan tezlere yönelik bazı eleştiriler de içermektedir. Dolayısıyla konusu itibarıyla sosyal bilim çalışmaları için başlangıç noktası olacağını belirttiğimiz çalışmamız, teoloji gibi sosyal bilimler dışındaki diğerk alanlar için de önemli katkılar sunan bir çalışma olacaktır.

Musul'un kuzeydoğusunda İslam, Hristiyanlık, Ezidilik, Zerdüştlük,² Sünnilik, Şiilik, Kakailik³, Sağırlılık⁴ ve Bektaşilik gibi pek çok din, mezhep ve fırka bulunmaktadır. Bu dinî çoğulculuk göz önüne alındığında Şebeklerin diğerk dinler ve mezheplerle ilişkisini anlayabilmek için Şebekler topluluğunun yaşadığı bölgeye sosyolojik ve dinî perspektiften ışık tutmamız gerekmektedir.

Şebeklerin bulunduğu coğrafya, konumu gereği bölgedeki diğerk milletlerle ilişki kurmalarını sağlayan pek çok özellik barındırır. Şebek bölgesinin kuzeyinde Kürtler, güneyinde Araplar, Şebek köylerinin yakınındaki köylerde ise Türkmenler, Yezidiler ve çok sayıda farklı aşiretler yaşamaktadır. Bununla birlikte Duhok ve Erbil şehirlerini Musul bölgesine bağlayan bölge Şebeklerin köylerinden geçmekte, bu sayede üç farklı şehirle ilişkilerini rahatça yürütmekte ve ulaşım araçlarının güzergâhını oluşturmaktadırlar.⁵ Bu nedenlerden dolayı genelde Şebekler anadilleri ile birlikte iki farklı (Arapça ve Kürtçe) dili rahatça konuşmaktadırlar. Bu çalışmada tüm bu özellikler göz önünde bulundurulacaktır.

1.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Bu tezin temel amacı, Şebekler topluluğu üzerine din sosyolojisi alanında daha önce üzerinde çalışılmamış bir konuyu alana katkı sağlamaktır. Bu temel amacı gerçekleştirmek üzere şunlar hedeflenmiştir: Şebekler topluluğunu sosyal ve dinî hayatları, dayanışma biçimleri ve diğerk özellikleriyle tanıtmak. Farklı dinî anlayışlara sahip olmaları ve farklı mezheplere mensup olmalarına rağmen hâlâ uyum ve birlik içinde yaşamayı başarmalarındaki temel etkenleri tespit

² Diğerk dinlere nazaran Zerdüştlük sayıca azdır.

³ Ehl-i Hak veya Yâresânizm onların farklı adlarıdır fakat Irak'ta onlar sadece kakai ile bilinirler

⁴ Sağırlılar kapalı bir dinî gruptur. İmam Ali'ye çok saygı duyarlar. İbadetleri gizlidir, detayları bilinmez ve inançları hakkında hiç kimseye kolayca bir bilgi vermezler. İmam Ali'nin bu grubun kendisine ait olduğunu iddia ettiğini söyleyerek, Sağırlı ya da Sarılı kelimesinin kökeninin " صار لي , benim oldu" anlamına geldiğini düşünmektedirler.

⁵ Musul şehri Ninova iline aittir. Aynı zamanda idari olarak Ninova bölgesine bağlı bir şehirdir.

etmek. Bunlara ilaveten Irak'taki azınlık topluluklar üzerinde din sosyolojisi alanında yapılacak olan sonraki çalışmalara örneklik teşkil etmek.⁶

Bu çalışma Şebekler topluluğunun farklı din anlayışlarına sahip ve farklı mezheplere tabi olmalarına rağmen günümüzde hâlâ uyum içerisinde ve birlikte yaşama konusundaki başarılarının ana unsurlarının tespiti ve dayanışma içerisinde olmalarındaki ana faktörleri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu araştırmanın temel soruları şu şekilde sıralanabilir:

- Şebekler topluluğunun sosyal bağları güçlüğü, aynı dine inanmalarından mı yoksa aynı dili konuşmaları ve aynı topluluğa mensup olmaları sayesinde mi güçlenmiştir. Dolayısıyla bu topluluğun sosyal bağlarını kuvvetlendirmede din birinci planda mı yoksa ikinci planda yer almaktadır.
- Bölgedeki diğer etnik gruplar ve inançlarla tamamen barış içinde yaşamalarını sağlayan en önemli ve en güçlü unsurun ne olduğunu tespit edilmesidir.
- Şebekler topluluğunun evlilik kurumu ve aile ilişkileri sosyal bağları ne derecede etkilemiştir. Bu iki unsur Şebeklerin sosyal bütünleşmesine katkı sağlamış mıdır?
- Din kurumu, Şebekler için önemini devam ettiren bir sistem midir? Bununla birlikte Şebeklerin dinî hayatı mensup oldukları için onlarda ne tür farklılıklar arz etmektedir.

Şebekler topluluğunun aile ilişkileri, evlilik, boşanma ve eğitim hayatı gibi kurumlarını göz önünde buldurmakla birlikte siyaset alanında ilk hedefleri olan, kendilerini Irak toplumunun bağımsız bir bileşeni olarak kanıtlamak için göstermiş oldukları siyasi mücadelelerine kısaca ışık tutmaya çalışacağız.

Bu topluluk hakkında diğer bilim alanlarında yazılan ve aşağıda zikrettiğimiz tezler, farklı alanlarda yazılmasına rağmen Şebekler hakkında asıl gerçeği ortaya koyamamıştır. Günümüzdeki yazılan eserler bile Şebeklerin durumu ile pek bağlantısı bulunmamaktadır. Örnek olarak bu tezlerin geneli Şebekleri ya Bektaşî ya da Gali Şia olarak göstermiştir.⁷

Farklı bilim alanlarında yazılan diğer tezler Şebekler topluluğunun nereden geldikleri, köken açısından hangi millete mensup olduğu gibi konularda kesinleşmiş bir cevap verememektedir ve bu konuda ciddi bir literatür eksikliği vardır. Bu tezler ve makaleler içerik

⁶ Bu durum özellikle Ninova bölgesi için geçerlidir, nitekim hâlihazırda Musul'da farklı din, mezhep ve tarikatlara mensup olanlarla birlikte yaşayan 5 dil ve 6 lehçe bulunmaktadır.

⁷ Örnek olarak "farklı bir inanç zümresi olarak Irak Şebekleri" olan yüksek lisans tezi, Ahmed Al-sarraf'ın "Al-şebek" kitabı ve Al-Gulami'nin "Musul Vilayetindeki Batını Fırkaların Kalıntıları" kitapları gibi.

açısından bu topluluk hakkında bazı sosyolojik bilgiler barındırmasına karşın kapsamlı bilgi sunamamaktadır. Bu konuyu ele alan araştırmacılar bu topluluğun temel yapısını çözemedikleri için sağlam ve net bir cevap verememektelerdir. Bilimsel sahada var olan bu eksikleri çalışmamızla doldurmaya çalışarak literatüre katkı sunmayı ve sonraki çalışmalara kaynak olacak bir araştırma ortaya koymayı amaçladık.

Şebekler topluluğu, tarihte pek çok kez asimile olmuş, çeşitli (siyasi, dinî ve mezhebî) baskılar görmüş ve bazı etnik sorunlarla karşılaşan bir topluluk olmuştur.⁸ Bu sebeple sürekli mücadele etmişler, bazen de kimliklerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Bu sebeple bu topluluk hakkında bilgi edinmek adına bölgeye gelen yabancı araştırmacılar pek fazla bilgi elde edinememişlerdir. Bunun temel sebebi ise, belli zamanlarda devlet tarafından bastırıldıkları için bölgeye gelen araştırmacılara güvenmemişlerdir. Bu durumda yapılan araştırmaların nesnellliğini her zaman sorgulatmıştır. Araştırmamızda, doğru olduğu düşünülen bazı yanlış bilgiler düzeltmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte Şebekler topluluğuna mensup olmama birlikte, Şebekler üzerinde araştırma yapan ilk Şebeki vatandaş sıfatı taşıyordum.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Bu araştırma nitel araştırma metodunu izlemiştir. Nitel araştırma “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlediği araştırma”⁹ olarak ifade edilmektedir. Bu araştırmada nitel araştırma metodu takip ederek söz konusu topluluğunun yaşadığı bölge ziyaret edilmiş, derinlemesine mülakat yapılmış ve toplanan veriler analiz edilmiştir. Ayrıca tarihi belgeler, eserler ve ilgili kitaplara müracaat edilmiştir. Bununla birlikte internet sitelerinde paylaşılmış olan köşe yazıları ve konu ile ilgili TV programlarından faydalanılmıştır. Aynı zamanda farklı üniversiteler tarafında paylaşılan makale, köşe yazılarına ve bununla ilgili farklı kaynaklara müracaat edilerek Şebekler topluluğunun genel resmi çizilmeye çalışılmıştır. Şebekler topluluğuna mensup olduğumdan dolayı bu topluluk hakkında bazı bilgileri hem içeriden hem de dışarıdan gözlem yaparak tamamıyla nesnel bir bakış açısıyla bu tezi yazmaya çalışmaktayım.

⁸ Hâlihazırda bazı Şebekler her ne kadar kendilerine etnik bir grup olarak adlandırsa da, devlet tarafından onları hala azınlık grup olarak değerlendirilmektedir.

⁹ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, “ Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri”, 2. Baskı, (Ankara, seçkin yayınlar, 2000), s.19

Bununla birlikte bu çalışmada etnografi deseni kullanılmıştır. Etnografi, insanların sahip oldukları ortak kültürün ve o kültürün nasıl işlediği, bir topluluğun gerçek yaşamları, mevcut gerçek kontekstleri ve o ortamdaki bir durumu incelemektir.¹⁰

Bireylerin algılarını ve bakış açılarını doğru bir şekilde ölçebilmek adına sosyal yapı- sosyal süreçlerinin incelenmesi gerekmektedir.¹¹ Bu sebeple mülakatları gerçekleştirmeden önce bölgenin tarihsel, toplumsal ve siyasal genel özellikleri inceleyerek mülakat esnasında bireylerin algılarının oluşmasındaki etkiler ve genel güdüleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesi için Ninova ovasında bulunan çeşitli köyler, mahalleler ve şahsiyetler ziyaret edilerek mülakat yapılmıştır. Mülakatlar 21 kişi ile yapılmış ve Şebekler topluluğuna mensup çok farklı kişilerle gerçekleştirilmiştir. Örnek olarak erkekler, kadınlar, yaşlılar, gençler, okuma yazma bilenler ve bilmeyenler köyde ya da şehirde yaşayan bireyler üzerinde uygulanmıştır. Mülakatlar 20 Ocak-26 Şubat 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Her mülakat yaklaşık bir saat sürmüştür. Bu toplulukların kapsamlı resmini elde etmek için yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi uygulanmaya karar verilmiştir. Mülakata katılan bireyler kriterlere uygun bir şekilde seçilmiştir. Aynı zamanda bu topluluk hakkında yazılan yayınlanan kitap ve makaleler incelenmiştir. Bu topluluğun tarihi arka planını analiz edebilmek adına Osmanlı arşivleri ve İngiliz Ansiklopedisi taranarak tarihî belgeler ve fermanlar üzerinde durulmuş ve konu ile ilgili tarihî eserler incelenmiştir. Araştırma yaparken konu ile ilgili birçok kütüphane ve kurumdan yararlanılmıştır. Osmanlı arşivlerine başvurulmuş ve çeşitli yüzyıllarda Şebekler topluluğuyla ilgili kaleme alınmış tüm belgeler incelenmiştir. Şebek köylerinde bulunan oryantalistlerin bazı yazı ve görüşlerine ulaşmak için İngiliz Ansiklopedisi'ne başvurulmuştur. Kaynak açısından bu çalışmaya büyük katkısı olan kütüphanelerden biri de İSAM Kütüphanesi'dir. Bununla birlikte ilgili bazı kitapların temini için Musul Üniversitesi'ne bağlı olan, Musul'un merkez kütüphanesinden faydalanılmıştır. Bu çalışmayı objektif bir şekilde gerçekleştirebilmek adına zikrettiğimiz bütün kaynaklara başvurulmuştur.

Şebekler topluluğuna ait bir birey olmam ve ana dilimin Şebekçe olması, Şebekler topluluğunun dinî hayatını inceleyecek olan bir araştırmacı olarak bana avantajlar sağlamıştır. Bu yönüyle daha önce saha çalışmaları yapan araştırmacıların karşılaşmış olduğu çeşitli dışlanma ve suçlanma problemleri veya bilgi edineme gibi bir sorun yaşanmamıştır. Ayrıca derinlemesine mülakat tekniğini bizzat gerçekleştirmiş olmam, o topluluğun bir üyesi ve bir sosyal bilim araştırmacısı olarak bana problemi hem içeriden hem de dışarıdan kuşatıcı bir gözle

¹⁰ J. W. Cresswell, "Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni", Çev: M. Bütün ve S. B. Demir (Ankara, siyasal kitabevi, 2018), s.96

¹¹ Yıldırım, şimşek, Nitel Araştırma Yöntemleri, s.19

ele alma fırsatı sunmuştur. Bununla birlikte Farklı araştırmacıların ifadeleri ettiği gibi “Bu topluluğa mensup olan bireylerden bilgi almak biraz zordur; çünkü yabancılarla kendileri ile ilgili çoğu hususları paylaşmazlar.”¹² Fakat bizim çalışmamızda böyle bir durum yaşanmamıştır. Aynı zamanda mülakatları Şebekçe dili ile gerçekleştirmem de insanların fikirlerini, güvenilir bilgileri almak ve kendilerini daha doğru bir şekilde ifade edebilmeleri konusunda oldukça katkı sunmuştur.

Bu çalışmanın güvenilirlik ve geçerliliği sağlaması için örneklem konusuna büyük özen gösterilmiştir. Bu mülakatlar sadece Şebek topluluklarına mensup bireyler ile yapılmıştır. Ayrıca mülakatların Şebek topluluğunun yaş, cinsiyet, meslek ve farklı mezheplere mensup olan bireylerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Köylerde yaşayan on dört kişi ve şehirde yaşayan dokuz kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Mülakatlar Şii ve Sünni mezhebine mensup olan on dört erkek ile, kadınlardan ise dört kişi ile gerçekleştirilmiştir. Bektaşilerden ise sadece üç erkek ile mülakat yapılmıştır kapalı bir topluluk olduklarından dolayı Bektaşi kadınlar ile görüşülememiştir.¹³ Son olarak Katılımcıların mülakatta verdikleri ifadeleri çalışmada zikrederken onların sadece ad ve soyadlarının ilk harfleri verilmiştir.

Bu çalışma, din sosyolojisi alanında Şebekler topluluğunun dini hayatını konu edinen ilk çalışmadır. Bu çalışma, Şebeklerin genel dini hayatını ve sosyal yapılarını din unsurundan ne ölçüde etkilendiğini analiz etmeye çalışmıştır. Bu nedenle, saha verilerinin analiz edilmemesinde farklı teoriler üzerinde durulmuştur. Ancak bununla birlikte bu çalışmada Glock ve Stark’ın dindarlık boyutları teorisine öncelik verilmiştir. Bununla birlikte yer yer saha verilerine göre elde edilen bilgilerin farklı sosyolojik kuramlar ile açıklanmıştır.

1.4.Literatür Değerlendirmesi

Şebekler topluluğu ile ilgili YÖK tez sitesinde sadece tek bir tez mevcuttur ve Kelam alanında yazılmıştır. Ancak bunlarda tespit ettiğimiz önemli eksiklikler/hatalar bulunmaktadır. Buna ek olarak, Bektaşi Şebeklerin eski dini inançları hakkında çeşitli araştırma makalelerini bulunmaktadır.

Yashar S. Khurshid “ Farklı Bir İnanç Zümresi Olarak Irak Şebekleri”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019: Bu çalışma Kelam alanında yapılmış bir araştırmadır. Araştırma Şebeklerin dini doktrinini konu edinmiş ve mülakat yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma Şebeklerin Gali Bektaşi olduklarını ve namaz kılmadıklarını,

¹² Yashar S.Khurshid, ”Farklı bir inanç zümresi olarak Irak Şebekleri”, (yayınlanmış Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2019), s.6

¹³ Bektaşilerin nüfusu az olduğundan dolayı Bektaşi bireyleri bulmak oldukça zahmetliydi

oruç tutmadıklarını, zekât vermediklerini ve hacca gitmediklerini açıkça belirtilmektedir. Şebeklerin şarap içtiklerini ve günahlarını Papa'nın önünde itiraf ettiklerini, böylece Papa'nın onları affedebileceğini belirtmektedir. Lakin sonuç kısmında araştırmacının “Şebeklerin bazı önemli şahsiyetleriyle yaptığım görüşmeler ve saha çalışmaları sonucunda, bu kişilerin Sünni ve Oniki İmamcılık mezhebine tabi olduklarını fark ettim.” İfadesini kullanarak tez boyunca sunmuş olduğu bilgilerle sonuç kısmında tenakuz etmiş ve ifadesinden anlaşıldığı üzere mülakatlardan aldığı bilgilerin tamamını okuyuculara sunmamıştır. Bununla birlikte Bektaşilerin Şebeklerin genel nüfusuna oranı yaklaşık yüzde beşi oluşturmasına rağmen bu çalışmada araştırmacı, Şebeklerin tamamını Bektaşilermiş gibi göstermiştir. Sonuç olarak tezde çok büyük bir genelleme söz konusudur.

Ahmet Taşkın, “Irak’ta Bektaşî Topluluğu Şebekler” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,2009: Bu makalede yazar Ahmed Taşkın, genel olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminde Alevi ve Bektaşilerin durumu, tarih kitaplarında Şebeklerin tarihi ve kökeni hakkında konuşan kişilerin görüşleri ve bu konuyu ele alan kitapların kısa bir özeti de dâhil olmak üzere çeşitli konuları ele almaktadır. Ayrıca Seyit Şemseddin ibn Abbas'ın Şebekler hakkındaki görüşleri sıralanmakta, bütün Şebek köylerinin isimleri ve kökenine değinilmekte ve Bektaşî Şebekleri hakkında genel bilgiler vermekle son bulmaktadır.

Seyyid Şemseddin Seyyid Abbas, “Dirâsât Ani’ş-Şebek” Kardeşlik Dergisi, 1971-1973: Seyit Şemseddin bin Abbas, Şebeklerin tarihi, dili ve dini inançları da dâhil olmak üzere Şebeklerle ilgili birçok konuya değinmektedir. Şebeklerin Türk olduğunu, hepsinin Bektaşî olduğunu, namaz kıldıklarını, oruç tuttuklarını ve şarap içmediklerini iddia etmektedir. Seyit Şemseddin'in ifadelerini kaleme aldığı dönem göz önünde bulundurulduğunda, günümüzdeki Bektaşî Şebek büyüklerinden alınan bilgilere göre,1980li yıllara kadar namaz kılmadıkları, oruç tutmadıkları ve şarap içtikleri anlaşılmaktadır.

Salih Şabib Mohamed Al-Dulaimi “Şebekler Antropolojik Bir Çalışma”, Bağdat Üniversitesi, 2013: Bu araştırma, Şebekler topluluğunun yaşamının toplumsal, ekonomik ve kültürel yönünü ele almıştır. Araştırmacı, ilk olarak kavramsal çerçeve ve Şebeklerin sosyo-ekonomik, ekolojik ve fonksiyonel yapısı olmak üzere altı bölümde sunmuştur. Akrabalık soyuna ve Şebeklerin diğer sosyal hayattaki alanlarını ele almaktadır. Bu araştırma genel olarak Şebeklerin günlük hayatları ile ilgili genel belgeleri içermektedir.

Anastas Karmeli “Tefkihat-ul Ezhan”, el-Maşrik dergisi, 5. Sene. 1902: Yazar Anastas Karmeli, “Tefkihat-ul Ezhan” adlı kitabında al-Şebek hakkında yazan ilk kişi olarak kabul edilmektedir. Yazar, Şebeklerin Kürt kökenli olduğunu, dillerinin Kürtçe, Farsça ve Türkçe karışımı olduğunu ve mensuplarının Arapça bildiklerini belirtir. İnançları konusunda ise Bektaşî tarikatını benimsediklerine işaret etmektedir.

Ahmed Hamid al-Sarraf, “Al-Şebek”, Bağdat, el-Me’arif yayınları, 1954: Bu kitap, Şebekler topluluğunun dini inancını ele alan ilk Arapça kitaplardan biridir. Al-Sarraf sadece İbrahim el-Bektaşî'nin görüşlerine odaklanmış olup ve Şii ve Sünni Şebekleri ele almamıştır. Al-Sarraf Bektaşî Şebeklerin sadece en garip olan rivayetleri toplamaya çalışıp Şii ve Sünni Şebekleri göz ardı etmesine rağmen bu kitap Şebek konusunda bir kaynak haline geldi ve o dönemde yazılan bütün kitaplar Al-Sarraf'ın rivayetlerine dayanarak yazılmıştır. Bununla birlikte bu kitapta eski Bektaşîlerden bahsetmesine rağmen bunun mübalağalı olduğu düşünülmektedir.

Abdulmonem Al-Gulami “Musul vilayetindeki batını fırkaların kalıntıları”, um al-Rabiyen yayınları,1950: Al-Ghulami bu kitabında Şebekleri sadece iki sayfada(23-25) ele almaktadır. Her ne kadar Al-Gulami Şebekleri Musul'daki batını fırkalar kitabında ele almış olsa da inançlarına değinmeden sadece kökenlerinden bahsetmektedir. Şebekleri de Farisi olarak görmektedir.

Mustafa Al-Şeybi, “Safevi Tarikatı ve Irak'taki kökleri” El-Nahda yayınları, 1967: Yazar Mustafa al-Şeybi, Safevi tarikatının tarihini ve bu tarikatın bazı önemli tarihi olaylarını ele almaktadır. Bununla birlikte Şebeklerin kökeniyle ilgilidir ve bir dereceye kadar Ahmed el-Sarraf'ın ifadelerine dayanmaktadır. Yazar Şebeklerin Bektaşî ve Kızılbaşlardan geldiğine işaret etmektedir. Al-Şeybi kitabında Şebeklerden (40-56) sayfaları arasında bahsetmektedir. Bu kitap sadece Bektaşî ve Şii Şebeklerden bahsetmekte Sünnileri göz ardı etmektedir. Şebeki Bektaşîlerin bazı ritüellerini göz önünde bulundurarak tezini açıklamaktadır.

Züheyir Kazım Abood, “ Al-Şebek fi Irak”, Bahzani Net yayınları, 2008: Bu kitap Şebekleri beş bölümde anlatmaktadır: Şebekler kimdir, dini gerçekleri, Şebeklerin dili, köylerinin konumu, gelenek ve görenekleri. Bu kitabı Şebekler hakkında yazılmış tüm kitapların ve rivayetlerin bir özeti olarak kabul edebiliriz. Yazar, yazarların Şebek konusundaki ifade ve görüşlerine odaklanarak Bektaşî Şebeklerinden bahsetmekte ve Şebeklerin dini inancı hakkında bazı önemli açıklamalarda bulunmaktadır. Abood, açıkça Şebeklerin kökenini Kürtlere dayandırma eğiliminde olduğu için, ağırlıklı olarak Sünni Müslüman olduklarını söyleyen anlatılara odaklanmaya çalışmıştır.

Ahmed Şevket, “Unutulan Kürtler”, Kültür Bakanlığı yayınevi, 2004: Ahmed Şevket Şebeklerin Kürt olduğunu iddia etmekte ve Şebeklerin Kürtler'in en asil aşireti olduğunu ifade etmektedir. Ahmed Şevket bu kitabında Musul'un tarihini ve bölgedeki Şebek varlığının geçmişini ele almaktadır. Ayrıca Şebeklerin araplaştırılmasının tarihini de bazı kanıtlar göstererek açıklamaktadır. Ayrıca yazar Şebekçe dilinin Kürtçe dilinin kökeni olabileceğini ifade etmektedir.

Abbas el-Azzavi, “Kakaiyye fi ’t-Tarih” Darul Nur, 2016: Yazar kitabında Şebeklerin Kızılbâş ve gulatî Şîa olduklarını belirtmektedir. Yazar Kürtçe ve Farsça bildiği için Şebekçe dili ile Kürtçe ve Farsça arasındaki bazı ortak dilsel terimleri ve yaşadıkları köylerdeki nüfus sayılarını tespit etmektedir. Şebekler topluluklarının namaz kılmamaları, oruç tutmamaları ve içki içmeleri gibi inançlarından bahsetmektedir.

Michiel Leezenberg ,”Between Assimilation And Deportation: The Shabak And The Kakais In North Iraq” 1995: Şebekleri kısaca Musul'un kuzeyinde Kürt bölgelerine yakın yaşayan ve Kürtçe Gurani'ye yakın bir dil konuşan Kürt bir unsur olarak tanımlamaktadır. Tarım ve hayvancılıkla uğraştıklarını ifade etmektedir.

Şebekler üzerinde yapılan araştırmaların geneli ya sadece siyasi yönüne odaklanmış ya da Şebekleri çok kısa bir şekilde ele almıştır ki bunlara da araştırma içerisinde değinilecektir. Son olarak günümüzde Bektaşî Şebeklerin nüfusu az olması nedeniyle derinlemesine mülakat yapacak katılımcıları bulmak konusunda oldukça zorlandık.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma Şebekler topluluğunun en genel resmini çizmekle sınırlıdır. Bu çalışma yalnızca kendilerini Şebekler topluluğuna atfeden birey ve köylerle ilgilidir. Ninova'nın ovasındaki birçok köyden insanlar ve Musul'da yaşayan Şebekî aileler üzerinde uygulanmış ve derinlemesine mülakatlar, Şebekler topluluğunun tüm yelpazesini kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma bu topluluğun nereden geldiklerini ve hangi tarihten itibaren Irak'ta buldukları sorusuna cevap aramaktadır.

Şebekler topluluğunun kullandığı Şebekçe dili hakkında kapsamlı bilgi vererek dilin bazı özellikleri (hangi dil ailesine mensup olduğu, şifahi olan bu dilin bazı önemli yönleri ve yakın olduğu diller) gibi hususlar üzerinde duracağız. Bununla birlikte bu topluluğun içtimai hayatının nasıl şekillendiğini kavrayabilmek için onların yaşadıkları coğrafyanın genel özellikleri, sosyal yaşamları ve kurumları hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Son olarak bu topluluğun dinî hayatının tasavvuru ve işleyişi, mensup oldukları farklı mezheplerin genel özellikleri ve farklı mezhepler içerisinde uyum/çatışma tecrübeleri dikkatli bir şekilde incelenerek önemli hususlara değinilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

DİN

Din; inanç, duygu ve ibadetlerden oluşan genel bir sistemdir. Din, inanan bireyleri farklı ibadet ve davranışlarla sorumlu tutmakla birlikte bireyin uhrevi dünyaya ait farklı sorularına cevap verebilmektedir. Din, bireyi tatmin edebilen, yüksek maneviyat taşıyan ve dünyevi sorunlara çözüm üretmekle birlikte olaylara farklı bakış açısı sunan genel bir sistemdir. Türkçedeki “din” kelimesi Arapça kökenli olup “kanun, yol gösteren, yükümlülük, hesap verme, ceza, baş eğme, âdet” gibi farklı anlamları bulunmaktadır.¹⁴ Latince “religios” kelimesi antik Roma’dan gelmektedir. Religion kelimesi “birleştirilmek, bağlanmak” anlamlarına işaret etmektedir. Bununla birlikte “Religion” kelimesi “Re-legere” kökenden türemiş olabileceği olasılığı vardır. “religare” kelimesinin genel anlamı ise “insan ile tanrı arasındaki olan ilişkiyi açıklamak” için kullanılan bir kavramdır.¹⁵

Dünya dinleri üzerinde yoğunlaşan araştırmacılar dinin başlangıcı konusunda dünyanın en eski dönemlerine kadar gidebilmektedirler. Nitekim dinler insanın var olduğu andan itibaren var olan ve kendini gösteren bir olgudur. Th. Ford Houl’tun “nerede insan varsa orada din vardır”¹⁶ açıklamasına binaen dinin başlangıç noktası insanın başlangıç noktası ile ilişkilendirilebilir.

Din olgusu üzerine çalışmalar yürüten ve dini tanımlama girişiminde bulunan araştırmacılar için dinin dört başı mamur bir tanımını yapmak ilk bakışta karmaşık görülmeyebilir. Ancak çok farklı boyutları ve yoğun içeriği sebebiyle dinin tüm boyutlarını içeren bir tanım yapmak neredeyse imkânsızdır. Nitekim din, toplumsal yaşamın her alanında varlık gösterdiği gibi mevcut olduğu alanlarda farklı anlam ve bakış açıları sunmaktadır. Daha önemlisi de din tanımı toplumdan topluma, dinden dine ve bazen bir dinin mezheplerinin perspektif farklılıkları sebebiyle değişiklik gösterebilen bir sistemdir. Bu nedenle her bir bilim, dini kendi çerçevesi ile tanıtır ve açıklamaya çalışır. Din sosyologları da bu farklılıkları gözeterek sosyolojik perspektife hitap eden bir tarif yapma çabasıdadırlar. Bununla birlikte din sosyolojisinin farklı kuramlarına göre de dinin açıklaması farklılaşmaktadır. Bazı sosyologlara göre din, bütünleşmeyi sağlarken diğer bir grup sosyoloğa göre ise sosyal çatışmaya sebep olmaktadır. Dinin kendi karakteristiği ve toplumla olan karmaşık ilişkisi sebebiyle din sosyolojisi alanında dini tanımlama konusunda üç farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bunlar; özsel tanımlar, işlevsel tanımlar ve politetik tanımlar olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Fakat Batılı kaynaklarda görüleceği üzere genel olarak din olgusu işlevsel ve özsel iki boyut özelinde tanımlanmaktadır.

¹⁴ İbn Manzur, “Lisanü'l-Arab” (Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997), c.4, s.458-459

¹⁵ W. C. Smith, “Meaning and End of Religion”, (Minneapolis: Fortress press, 1991), p.19

¹⁶ M. Emin Köktaş, “Türkiye’de Dinî Hayat”, (Ankara, işaret yayınları.1993), s.11

Burada ilk olarak Emile Durkheim ile başlayacağız, nitekim Durkheim sistematik din sosyolojisinin oluşumunda ciddi katkılar sunan ilk sosyologlardan biridir. Ondan sonra Max Weber ve Karl Marx'ın din hakkındaki düşüncelerinden kısaca söz edeceğiz.¹⁷

2.1. Emile Durkheim

Dinin toplumsal yaşamdaki etkisi üzerinde duran ve din-toplum ilişkisini inceleyerek dinin toplum açısından önemli bir olgu olduğunu belirten ilk sosyolog olan Emile Durkheim'e göre din "Kutsal şeylere ilişkin birleşik bir inanç ve uygulamalar sistemidir; Bu inançlar ve uygulamalar, mensuplarını Kilise adı altında tek bir ahlaki toplulukta birleştirmektedir."¹⁸ Durkheim, dinin bir parçası kabul edilen inançların ve ibadet sisteminin kutsallığa sahip olduğuna inanmaktadır. Bununla birlikte Emile Durkheim dinin içerisinde bulunan sembolleri "profan" ve "kutsallık" olarak ikiye ayırmaktadır. Bunun sonucunda dinin içerisinde bulunan ve kutsallık kazanan bazı sembol ve simgelerin gerçek olmayıp profan olduğunu belirtmektedir.¹⁹ Örnek olarak kutsallıkla anılan bir bölgenin, kitabın veya eşyanın gerçekte kutsal olmadığını; ancak insanların bu tür nesnelere kutsallık atfettiklerini söylemektedir.

Durkheim'e göre dinler genel olarak kendi inanç ve kaidelerini savunarak belli ibadet ve uygulamalar ile toplum içindeki bütün bireylerle paylaşılır. Dinin, ibadetleri genellikle toplu bir şekilde eda edilmesine teşvik etmesinden yola çıkarak dinin toplumsal bütünleşmeyi teşvik ettiğini ifade etmektedir. Bunun sayesinde din; toplumun aidiyet, birlik ve toplumsal dayanışmasını da sağlamaktadır. Bir süre sonra paylaşılan ritüeller toplumun her biri için kutsal değere dönüşecek ve böylece toplumu bir değer sistemi çevresinde birleştirecektir.²⁰ Durkheim'e göre dinlerin amacı genel olarak toplumda sosyal uyum, sosyal kontrol, anlam ve amaçları oluşturmak ve bunların yerleşik hale gelmesini sağlamaktadır.

2.1.2. Max Weber

Sistematik ve bağımsız din sosyolojisinin kurucusu olan Max Weber dinin toplum üzerindeki ekonomik yönüne ağırlık vermektedir. Weber, Hristiyanlığın Protestanlık grubunu inceleyerek tezini açıklamaktadır.

Weber'e göre "Din sosyolojisinde amaç, dini, dinin inanç ve değerlerini, değer ve gerçeklik konusunda spekülasyon yapmak yerine, dinî davranışların ve dinden kaynaklanan sosyal

¹⁷ Bu çalışma olduğu gibi Irak'ta yayınlaması gerektiğinden dolayı sosyolojinin kurucu babalarının din hakkında genel düşüncelerini vurgulamak istedik.

¹⁸ Emile Durkheim, "The Elementary Forms of Religious Life", (Translated by) Karen E. Fields, (New York, The Free Press, 1995), p.44

¹⁹ Emile Durkheim, The Elementary Forms of Religious Life, p. 34

²⁰ Emile Durkheim, The Elementary Forms of Religious Life, p. 41

davranışların incelenmesi olmaktadır.²¹ Din araştırmalarında objektif bir şekilde hareket edilmelidir. Weber din sosyolojisi çalışmalarında toplumsal yapıda gerçekleşen olayların dinî inançlar ile ilişkilerden ziyade din ve ekonomi ilişkilerine ağırlık vermektedir.

Weber dinin tanımını açık bir şekilde vermemiş, yalnızca bazen birkaç ipucu ile açıklamaya çalışmıştır. Nitekim Weber'e göre dinin tanımını yapmak neredeyse imkânsızdır. Weber dini incelerken genel olarak "sosyal aktörlerin kendilerinin bakış noktalarından olayları anlamaya çalışmıştır." Görüldüğü üzere Weber'e göre bireylerin sosyal hayattaki gerçekleştirmiş oldukları dinî yaşantılarını dair bir anlama girişimi olmakla birlikte bu sosyal aktörlerin dinin genel doktrinlerinin sosyal eylemleri sayesinde o inançlarının tanımlarını veren aktörlerdir.²²

Weber, toplumun tarihini ve farklı dinlerin geçirdikleri tarihi olayları inceledikten sonra, toplum ve din arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu belirtmiş olup zaman zaman dinin toplum üzerinde daha etkin konumda olduğunu zaman zaman ise toplumsal etkilerin din üzerinde daha fazla etkin olduğunu iddia etmektedir.²³

2.1.3. Karl Marx

İktisatçı, tarihi ve sosyolog olan Karl Marx dini eleştirel ve olumsuz bir şekilde değerlendirmektedir. Karl Marx , "Din, ezilen yaratığın i çekişi, kalpsiz bir dünyanın kalbi, tıpkı ruhsuz bir durumun ruhu gibidir. Din insanların afyonudur" şeklinde tanımlamaktadır."²⁴ Bu meşhur bir tanımdır. Marx dinleri kutsallık ya da aşkınlık özelliği ile tanımlamayıp dinlerin insan ürünü olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Marx, Durkheim'ın aksine dinin insanları yabancılaştırdığını ve nesnelleştirdiğini iddia etmektedir. Marx'a göre toplumsal adalet ve istikrarı sağlamak, toplumsal tabakayı kaldırmak ve gerçek mutluluğa varmak için ilk önce dinin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Marx, dinî ve sosyo-ekonomik faaliyet arasında bir paralellik olduğunu gözlemler. Bununla birlikte Marx'a göre din, üstyapı tabakası için çalışan bir sistemdir ve yabancılaşan, mutsuz ve zayıf insanları duygusal anlamda teselli eden bir sistem olduğunu belirtmektedir.²⁵

²¹ Ünver Günay, "Max Weber'in Din Sosyolojisindeki Yeri ve önemi", kayseri, Erciyes Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi, Cilt:6, sayı:5, 1998, s.2

²² Roberto Cipriani, " Din sosyolojisi Tarih ve Teorileri", (ev.) Muammer Ak, Murat Kobra, Recep Vardı, Ali Coşkun, Mustafa Yıldırım, zlem Uluç, (İstanbul, rağbet yayınları, 2011), s.14-15

²³ Roberto Cipriani, Din Sosyolojisi Tarih ve Teorileri, s.3-4

²⁴ Karl Marx," Din ve İdeoloji", Din Sosyolojisi kitabı, der. Yasin Aktay ve M. Emin Köktaş, (Ankara, vadi yayınları,1988), s.119-120

²⁵ Daniel L. Pals, " Dokuz Din Kuramı", (ev.) Mustafa Ulu, zcan Akdağ, (Kayseri, kimlik yayınları, 2019), s.195-196

2.2. Özsel Tanımlar

Özsel tanım, dine özsel bir bakış açısıyla bakıp dinin içeriğinin ne olduğunu araştırarak tanımlayan bir yaklaşımdır. Dinlerde var olan bazı ayinler, ibadetler, kutsallık atfedilen inançlar ve pratikler dine işaret etmektedir²⁶. Bu tür tanımlar “özsel tanım” kategorisinde değerlendirilmektedir. Özsel tanımlar dinin sahip olduğu anlayış, hakikat ve olaylara bakış açısını göz önünde bulundurarak yapılmaktadır. Burada öne çıkan bazı önemli kavram ve mefhumlar vardır. Bunlardan; “aşkın”, “kutsal”, “doğaüstü”, gibi ifadeler metafiziksel kavramlarla açıklanmaktadır. Bu tür tanımlardan biri olan Otto’nun meşhur tanımı “Din, kutsalın tecrübesidir.”²⁷ ifadesi dinin objektifliğine vurgu yapmaktadır. Bu tanım birey ile aşkın varlık arasındaki tecrübelerle ışık tutmakta ve dini bireylerin içsel veya özel tecrübeleriyle ilişkilendirerek açıklamaktadır. Bu açıklamalardan yola çıkarak Otto’nun bu tanımı dinî tecrübe yaşayan birey ya da toplum üzerinde uygulanabilir. İfade edildiği üzere bu tecrübe sadece bireyler üzerinde değil onu yaşayan topluluklar için de geçerlidir. İkinci bir tanım ise E. B. Taylor’un “Din, manevi varlıklara inançtır”²⁸ şeklindeki tanımıdır. Bu tanım dinin, insanın tam olarak kavrayabilme yeteneğini aşan, gözle görülemeyen gizli gerçeklere olan inanç olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Son olarak Robert Bellah dini “Din, insan varlığının nihai mevkilerine bağlayan sembolik bir şekiller ve ameller bütünüdür”²⁹ şeklinde ifade etmektedir. İnsan ile Tanrı arasındaki bağı, konumu açısından inceleyen bu tür tanımların insanın iç dünyasına ışık tutan, insanın Tanrısı ile olan ruhsal ve gözle görülmeyen ilişkisini anlamaya çalıştığı ifade edilmektedir. Geertz’e göre din “İnsanlarda uzun süreli, geniş kapsamlı ve güçlü güdüler yerleştirmeye çalışan bir semboller sistemidir.”³⁰ Bu tanım öte hayat ile ilgili vaatleri ve inananlara vereceği nimetler ve sevaplar üzerinden dinin tanımını yapmayı amaçlamıştır.

2.3. İşlevsel Tanımlar

İşlevsel tanımlar dinin ne yaptığı, ne işe yaradığını sorunsallaştırıp bireyler üzerindeki yansımalarını inceleyerek tanımlayan, dinin sosyal ve bireysel dünyaya etkileri ve toplumsal hayatı ne şekilde ve nasıl etkilediğini inceleyen bir açıklama türüdür.³¹ Bu tanımın metodu genel olarak dinlerin toplum üzerinde uygulamaya çalıştıkları rolü ve dinî sistemin ne olduğunu ortaya koymaya çalışmanın yanı sıra dinlerin bireysel ve toplumsal amaçlarını analiz ederek toplumda

²⁶ John Brid, “Din Sosyolojisi Nedir”, (Çev.) Abdulvahap baştan ve M. Derviş Dereli, (İstanbul, Lotus yayınevi, 2019), s.23-24

²⁷ Joachim Wach, “Din Sosyolojisi”, (çev.) Ünver Günay, (İstanbul, MÜ İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, 1995), s.37

²⁸ Ali Coşkun, “Din Sosyolojisinin Problemleri”, (İstanbul, Dönem yayıncılık, 2021),s50

²⁹ Ali Coşkun, Din Sosyolojisinin Problemleri, s.47

³⁰ Yümnü Sezen, “Sosyoloji açısından din”, (İstanbul, MÜ ilah. Fak. Yayınları, 1993), s. 21

³¹ Abdülrahman Kurt, “Din sosyolojisi”, (Ankara, sentez yayıncılık, 2021), s.42

yarattığı sosyal bütünleşme/çatışma gibi unsurları analiz etmektir. Din sosyologlarının yaptıkları tanımlara bakıldığında dinin en çok işlevsel yönünün üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir.

Bu tanımlardan birisi sosyolojinin kurucularından Emile Durkheim'a aittir. Durkheim'e göre "Din, ayrılmış, yasak edilmiş kutsal şeylerle ilgili inanç ve eylemlerin öyle dayanışmalı bir sistemidir ki; bu inanç ve eylemleri kabul edenleri ümmet denen tinsel (manevi) bir kamu halinde birleştirir".³² Burada Durkheim dini üç farklı unsuru bir arada bulundurarak açıklamaktadır. Durkheim'in tanımından da anlaşılacağı üzere hem bireylerin dinle bağlantılı olan pratiklerini ve eylemlerini hem de sosyal hayattaki etkilerini açıklayarak dinin işlevine ve sosyal bütünleşmeye katkısına odaklanmaktadır.

Parsons'ın "dinî inançlar, insan eyleminin ahlaki meseleleri, insanlık durumunun özellikleri ve insanın ve toplumun evrendeki yeri ile ilgili olan ve onun ahlaki tutumları ve değer yönelimleri kalıpları ile en çok ilgili olan inançlardır."³³ Şeklindeki din tanımı dinin tabiat ve toplum açısından ilişkilerini açıklayan işlevsel bir tanımdır.

P. Berger'e göre dinler insan hayatına yeni anlam ve amaçlar kazandırır, yaşam boyunca karşılaştığı sorun ve problemler karşısında maneviyat sayesinde onu güçlendirir, hem psikolojik hem de sosyolojik alanlara hitap eder.³⁴ Thomas Luckmann'a göre din, insanın biyolojik doğasını, tüm manevi âlemleri kucaklayan nesnel, ahlaki açıdan bağlı bir yapı aracılığıyla insanı yüksek mertebelere yükseltecek bir yetenektir.³⁵

Davis Kingsley'e göre din toplumsal hayatta insanların karşılaştıkları durumlar ve sorunlar karşısında onları güçlendiren, aklileştiren ve farklı durumları meşrulaştıran ve insan hayatını düzenleyen bir sistemdir.³⁶

J. Yenger'e göre din, bir grup insanın, insan hayatının temel meselelerine çözüm bulmaya çalıştığı bir inançlar ve uygulamalar sistemidir.³⁷ Bu tanımlamada görüldüğü üzere din, toplumların yaşamında karşılaştıkları sorunlara yönelik kurulan bir sistemdir.

Bununla birlikte Necdet Subaşı'ya göre dinlerin temel amacı dünyada var olan şeylere dair yeni anlam ve açıklamalar getirmek değil, var olan nesnel sorunlara yeni çözüm ve bakış açıları

³² Emile Durkheim, "Dini hayatın ilkel biçimleri", (Çev.) Fuat Aydın, (İstanbul, ataç yayınları, 2005), s.19

³³ Talcott Parsons, "The Social System", (London, Routledge press, 1991), p.248

³⁴ Köktaş, M. Emin. "Türkiye'de dinî hayat", (Ankara, işaret yayınları.1993), s.12

³⁵ Peter L. Berger, "Dinin Sosyal Gerçekliği", (Çev.) Ali Coşkun, (İstanbul, İnsan yayınları,1993), s.91

³⁶ Davis Kingsley, "Human Socity", (California, The Macmillan Company, 1494), p.73

³⁷ Ünver Günay, "Din Sosyolojisi", (İstanbul, İnsan yayınları, 2012), s.226

getirmek, hayat içerisinde bireylerin çevreyle ve toplumla hemhal olmasını ve sosyal bir varlık olarak diğeri ile yaşayabilmesini sağlamaktır.³⁸

Subaşı, dinin kendi içsel durumunu ikinci planda bırakarak toplum içindeki tezahürlerini, bireyler üzerindeki konumunu ve önemini, kitle yönlendirme açısından yetkisini ve işlevlerini tespit ederek dini açıklamaya çalışmaktadır. Sonuç olarak bu tanım, din-toplum karşılıklı ilişkilerini analiz ederek anlamayı hedeflemektedir.

2.4. Politetik Tanımlar

Bu tanımlar özsel ve işlevsel metotları bir araya getirerek din kavramını açıklamaya çalışmaktadır. Özsel tanımlar dinin içeriğine ve ne olduğuna odaklanırken toplumsal gerçekliğini atlamaktadır. İşlevsel tanımlar ise dinin sadece toplum üzerindeki rolünü incelemesi sebebiyle neyin din sayılıp neyin sayılmayacağı konusunda soruna sebep olabilir. Sonuç olarak bu iki tanım birbirini dışlamaktadır.³⁹ Politetik tanımlar ise daha kapsayıcı olup özsel ve işlevsel tanımları bir arada bulundurarak dini tanımlamaya çalışmaktadır.

Zeki Arslantürk'e göre "din, aşkın varlıkla (mutlak kutsal) ilgili iman halindeki inanç hükümlerinin kişinin ve toplumun hafızasında muhafaza edilmiş, davranış haline getirilmiş ve böylece kişiye ve topluma bir hayat biçimi sunan/sağlayan normlar sistemidir".⁴⁰ Bu tanımlamada Arslantürk hem özsel tanımları hem de işlevsel tanımları bir arada kullanmaktadır.

Özsel, işlevsel ve politetik tanımları kısaca özetlemek gerekirse; Emile Durkheim'a göre din, toplumun bir ürünü olarak bütünleşmeyi sağlarken, Karl Marx' göre din; insan ürünüdür ve insanın kendini gerçekleştirmesinin önündeki engeldir. Max Weber ise dinin tarihsel ve ekonomik yönüne odaklanır. Otto'ya göre din kutsalın tecrübesi, Taylor'a göre ise manevi varlıkları açıklayan bir yapıdır. Bellah ise dinin, inananı nihai varlıklara bağladığını ifade etmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere dinin üzerinde uzlaşa sağlanmış ortak bir tanımı sözü konusu değildir. Hâl böyle olunca farklı perspektiflerin ortaya çıkardığı çeşitli din tanımları din sosyolojisi alan yazınında varlık göstermektedir.

2.5. Dindarlık

Dindarlık kavramı Arapçadaki din kelimesi ile Farsçadaki "tutan, sahip olan" anlamına gelen "dar" eki ile birleştirilmesiyle oluşur. Dindar, Tanrı'nın varlığına inanan, emir ve yasalarına dikkat eden birey anlamına gelmektedir. Dindarlık kavramı, bireyin mensup olduğu

³⁸ Necdet Subaşı, "Din Sosyolojisine Giriş", (İstanbul, Dem yayınları, 2014), s.17

³⁹ Abdülrahman kurt, "Din Sosyolojisi", (Ankara, sentez yayıncılık, 2021), s.45

⁴⁰ Zeki Arslantürk, "Dindarlık Olgusu, Sempozyum Tebliğ ve müzakereleri", (Bursa, Kurav yayınları, 2006), s.239

dinin öğretilerine, kanunlarına ve felsefesine uyma derecesiyle belirlenir, dolayısıyla din ve inanç farklılığı dindarlığın standartlarını ve tarzını değiştirmektedir. Bu nedenle bu kriterleri tüm inançların kapsamlı bir tanımıyla sınırlandıramayız.

Dindarlık bireylerin dinî öğretileri ile olan ilişkilerinin derecesini ölçen bir kavramdır. Bireyin dinî inancı, dine olan bağlılığı, dine verdiği önem, dinî ve ahlaki uygulamaları dindarlığın göstergeleridir. Yani dindarlık, dinin birey hayatına yansımış halidir. Kısaca din bireyin hayatındaki bütün alanlarda kendini gösteren bir olgudur.

Mustafa Tekin dindarlığı insan hayatında var olan dinî öğretilerin bireylerin yaşamlarına nüfuz derecesi, inananların hayatına geçme ve varlığını hissettirme ve o inanç/ibadetlerin yoğunluk derecesi ile açıklamaktadır.⁴¹

R. Bellah'a göre "dindarlık, insanla ve onun varlığının nihai durumları ile ilgili davranışların ve sembolik biçimlerin bir bütünüdür." Bellah'a göre dindarlık bireylerin hakkında yeterli cevap bulamadıkları "uhrevi" sorularına cevap veren ve onun ışığında nasıl hareket etmeleri gerektiğini açıklayan bir semboller sistemidir.⁴²

Subaşı dindarlığı "her şeyden önce kişinin kendi inanç ve amel dünyasında tecrübe ettiği mesafe bilincine tekabül etmektedir."⁴³ Şeklinde ifade etmektedir. Subaşı dindarlığı bireylerin sosyal yaşamında dinî inanç ve ibadete bilinçli bir şekilde göstermiş olduğu mesafe miktarı ile açıklamaktadır. Zeki Arslantürk'e göre dindarlık "din özelliği taşıyan herhangi bir dinin kabulü, benimsenmesi ve davranış haline getirilme derecesidir."⁴⁴ Arslantürk'e göre dindarlık; dinin genel kabullerinin inanan bireyler tarafından benimsenmesi ve dinin ibadetlerini uygulayıp yerine getirme derecesi olarak tanımlanmaktadır. Dindarlığı "kutsal olanın yahut onun özel bir formu olmak itibarıyla belli bir dinin muayyen bir zaman ve şartlarda belli bir kişi veya grup tarafından yaşanması"⁴⁵ olarak ifade eden Günay'a göre dindarlığın göstergesi olarak dinin pratik hayatta aktif olması gerekmektedir. Roof, bireylerin kurumsallaşan ve bireysel davranış ve ibadetlerinde aşkın veya yüksek değerlerle ilişkili olan eylemleri dindarlık olgusu olarak ifade etmektedir. Burada kurumsallaşmayan inanç ve davranışlar zamanla kurumsallaşabilme kabiliyetine sahiptir.⁴⁶

⁴¹ Mustafa Tekin, "Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım", Dindarlık Olgusu, (İstanbul, Kurav Yayınları, 2004), 49-63, s.53

⁴² Ali Coşkun, Din Sosyolojisinin Problemleri, s.47

⁴³ Necdet Subaşı, "Din Sosyolojisine Giriş", (İstanbul, Dem yayınları, 2014), s.88

⁴⁴ Zeki Arslantürk, "Dindarlık Olgusu" Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri], 25-26 Aralık 2004 İSAM Konferans Salonu, Üsküdar-İstanbul, (Bursa, Kurav Yayınları, 2006), s.239

⁴⁵ Ünver Günay, "Dindarlığın Sosyolojisi" ,Ünver Günay ve Celaledin Çelik (Ed.), Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi içinde (1-59), Adana: Karahan Kitabevi, 2006, s.22

⁴⁶ Murat Yıldız, "Ölüm Kaygısı Ve Dindarlık", (İzmir, İzmir ilahiyat vakfı yayınları,2006), s.83

Yenger dini ve dindarlığı şu şekilde ifade eder; “Bir halk grubunun onun vasıtasıyla bireyin hayatının temel problemlerine çözümler aradığı bir inanç ve pratikler sistemidir.”⁴⁷ Aynı zamanda Yenger dindarlığın bu tanımın uygulanması ve yaşanması olduğunu ifade etmektedir. Din, bireylerin hayatlarına daha iyi bir çözüm sunmayı amaçlayan bir sistemdir. Bununla birlikte bireyi inanç ve hayat arasında bağ kurabileceği bir ibadet ve inanç sistemine bağlamayı amaçlamaktadır.

Genel olarak dindarlık tanımlarına baktığımızda dindarlığın, dinsel tezahürlerin insan hayatına yansımaları olarak ifade edilebilir. Dinler ve inançlar bireyin iç dünyasını, düşüncesini ve davranışlarını şekillendiren kurumlardır. Görüldüğü üzere farklı din, toplum ve mezheplere göre dindarlığın tanımları değişiklik arz edebilir ve buna göre dindarlığın seviyesi ve derecesinde farklılıklar görülebilir.

Hill dini tanımlarken soyut ve somut ya da ampirik ve ampirik ötesi olarak iki farklı unsur üzerinde durur. Hill, görülmeyen yönleri sayesinde somut dünyanın anlaşılmasında ve sürdürülmesinde dinin önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Hill’e göre somut ve soyut dünya gerçeklik taşımalarına rağmen onların tespit ve deneyleri farklı olmalıdır. Son olarak Hill’e göre dinde bulunan dil ve semboller ve bunları düzenlemeye çalışan faaliyet ve kurumlar bulunmaktadır.⁴⁸

2.5.1. Dindarlığın Boyutları

Dindarlık bireyin dini kabulleniş derecesini belirten bir kavramdır. Aynı zamanda “dinin birey hayatında aldığı şekil” olarak dindarlık, bireyin zihin dünyasında, duygularında ve davranışlarında kendini gösterdiği için bugün dindarlık çok boyutlu olarak ele alınmakta ve incelenmektedir. Din sosyolojisi araştırmalarında dindarlığın çok boyutluluğundan hareketle daha çok Glock ve Stark’ın çok boyutlu dindarlık yaklaşımından istifade edilmektedir. Bu çalışmada da Glock ve Stark’ın yaklaşımı dikkate alınmıştır.

2.5.2. Charles Glock ve Stark Göre Dindarlık Boyutları

Araştırmacı Glock’un da belirttiği gibi, dindarlığın ölçüsünü belirlemeye çalışan araştırmacıların kullandıkları yöntemlerin büyük çoğunluğu tek bir boyutla ilgili olup dindarlık kapsamına alınması gereken birçok husus göz ardı edilmiştir. Bu nedenle birçok hata meydana gelmiştir. Bu yöntemsel hatalardan dolayı dindarlık üzerinde duran araştırmacıların indirgemeci perspektifleriyle ulaşılan bilgiler diğerleri ile çelişkilidir. Buna örnek olarak Amerika’da II.

⁴⁷ Yinger J. Milton, “The scientific study of Religion”, (London, The Macmillan Press, , 1970), p. 23

⁴⁸ Micheal Hill, “A Sociology Of Religion” (London, Heinemann yayınları, 1973), p.42

Dünya Savaşı'nda dinî canlanmanın yaşandığını iddia edenler gösterilebilir. Bu araştırmacılar yaptıkları analizlerde insanların sadece kiliseye gidip gitmemeleri ya da herhangi bir dine inanıp inanmadıkları üzerinde durmaktadırlar. Hâlbuki dindarlığı araştırmak isteyenler beş boyut üzerine soru sorarak değerlendirme yapmalıdır.⁴⁹ Glock dindarlığı ölçmek için ilk olarak dört boyut belirlemiştir. Stark ile yapmış olduğu bir araştırmanın sonucunda yeni bir boyut eklenerek dindarlığın boyutları beşe yükselmiştir: inanç boyutu, duygu boyutu, davranış boyutu, bilgi boyutu ve etki boyutu.

İnanç Boyutu: Glock'un üzerinde durduğu ilk boyuttur. Bu boyut doğrudan inancın var olup olmaması ile ilgilidir. İnanç boyutunu araştırmak ve tespit etmek için inancın muhtevası, inançla ilgili genel bilgilerin ve ilkelerin bilinmesi beklenmektedir. Aynı zamanda bu soruların cevabı farklı dinlere göre değişebilir. Nitekim her dinin kendine has bir inanç sistemi, ilahi iradenin açıklanması ve gayeleri bulunmaktadır. Bu boyutla ilgili "Herhangi bir dine inanıyor musunuz?", "İlahi iradenin anlamı ve gayesi nedir?" gibi sorular sorulabilir.⁵⁰ Bununla birlikte bütün dinlerde kendilerini açıklayan bir inanç sistemi olmalıdır ki inançtan yoksun olan bir din tahayyül edilemez.⁵¹

Duygu/Tecrübe Boyutu: İnanan bireyin dinle ve kutsalla geçirdiği özel tecrübedir. Dindarlığın önemli hususlarından biri olan, birey ve Tanrı arasında yaşanan duygu yoğunluğu dindarlığın ölçümü konusunda oldukça önemlidir. Bu boyutta birkaç form bulunur. Bunlardan ihtiyaç, tecrübe, güven, tevekkül, ilahi olanın bireyin bilincinde olması ve korku formu gibi unsurların araştırılması duygu ve tecrübe boyutu açısından daha kapsamlı sonuçlara ulaşılmasına katkı sağlayabilir.⁵² Bununla birlikte duygu boyutu inanç boyutunu güçlendirmek açısından önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim bireyin kutsal olanla geçirdiği dinî bir tecrübe onun ruh haline ve Tanrı'ya olan inancına olumlu yönde etkiler ortaya çıkarabilir.

Davranış Boyutu: Bu boyut, bireyin ibadetlerini yerine getirme konusu ile ilgilidir. Bu boyutu tespit etmek isteyen araştırmacıların ibadete katılma sıklığını tek bir ibadet üzerinde değil dinin genel ibadetlerini gerçekleştirme durumunu araştırarak değerlendirmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte dinî ibadetlerin bireye ne tür anlamlar kattığı incelenerek bu boyut tespit edilmeye çalışılmaktadır.⁵³ İbadet boyutu dindarlığı ölçen boyutların en

⁴⁹ Charles Y. Glock, "Dindarlığın Boyutları Üzerine", Yasin Aktay ve M. Emin Köktaş (Der.), Din Sosyolojisi içinde (252-274), Ankara: Vadi Yayınları, 1998, s.257

⁵⁰ Charles Y. Glock, Dindarlığın Boyutları Üzerine, s.258-262

⁵¹ Niyazi Akyüz, İhsan Çapıcıoğlu, "dinî tecrübenin ifadenin şekilleri*" (ed.)Niyazi Akyüz, İhsan Çapıcıoğlu, din sosyolojisi el kitabı", (Ankara, grafik yayınları,2012), s.49

⁵² Charles Y. Glock, Dindarlığın Boyutları Üzerine, s.262-265

⁵³ Charles Y. Glock, Dindarlığın Boyutları Üzerine, s.265-268

önemlilerinden birisidir. Nitekim dinsel emirlerin tezahürleri ancak davranış yolu ile gösterilebilmektedir.

Bilgi Boyutu: İnanan bireylerin kendi dinleri ile ilgili dinî bilgiye sahip olması beklenir. Bu dinî bilgilerden kasıt Tanrı'nın ve peygamberin, ibadetlerin eda şekillerinin, dinin genel emir ve nehiyelerinin bilinmesidir. Bunun yanı sıra dinin tarihinde yer alan bazı önemli hadiselerin inanan bireylerin zihinlerinde yer alması da dinî bilgi boyutunun girmektir. Bilgi boyutu farklı dinlerde değişiklik gösterebilir.⁵⁴ Örneğin İslam'da bireyin İslam'ın şartlarını, imanın şartlarını, ibadetlerin yapılışını bilmesi ve az da olsa tarihî arka plana sahip olması beklenir. Bireylerin, günlük ibadetler veya belirli bir dönemde yapılan ibadetler de dâhil olmak üzere bazı ibadetleri ve bunların nasıl yerine getirileceğini bilmesi gerekir. Müslüman'ın, şahadetini, namazın farzlarını ve namazı bozan durumları, orucun nasıl tutulacağını, zekâtın ne olduğunu bilmesi gerekir. Aynı şekilde her dinin genel olarak inananlara dayattığı kendine has uygulamaları bulunmaktadır.

Dinin Etkileme Boyutu: Bu boyut diğer dört boyut ile ilgilidir. İnanan bireyin günlük hayatta yapmış olduğu ibadetlerin, ayinlerin veya kutsalla geçirmiş olduğu tecrübenin günlük hayata nasıl yansıdığını araştıran bir boyuttur. Bireyin yapmış olduğu ibadetlerin, öğrendiği bilgilerin, yaşadığı duyguların normal hayatını nasıl etkilediğini araştıran boyuttur. Bu boyutta edinilen herhangi bir bilginin sonucunda bireylerin normal hayatları ciddi bir şekilde etkilenebilir. Aynı zamanda toplumda din ve sosyal bütünleşme ne kadar güçlenirse etki boyutu o kadar güçlenir ve bireylere güven duygusu verir.⁵⁵ Örneğin İslam'da bireyin sabah vaktinde okuyacağı duaların sonucunda Allah tarafından koruma altına alındığına inanması ya da hayırlı bir işe çıkan birinin her bir adımında sevap kazanabileceğinin ifade edilmesi örnek gösterilebilir. Dolayısıyla inanç ve davranış boyutları karşılıklı olarak ilişkilidir. Nitekim dinî davranışlar dinî inanç çerçevesinde şekillenmektedir.

2.5.3. Joachim Wach: Dinî Tecrübenin İfade Şekilleri

Dinî hayatın tecrübesi üzerinde çok çeşitli açıklamaların olmasının ana nedenlerinden biri araştırmacıların tek bir husus üzerinde hareket etmesidir. Öyleyse dinî hayatın daha kapsamlı ve normatif şekillerini oluşturmak için farklı tanımlar üzerinden gidilmelidir.⁵⁶ Aksi takdirde yapılacak açıklamalar bazen sadece bazı dinleri kapsayabileceği gibi bazen de dinin tek bir boyutuyla sınırlı kalabilir.

⁵⁴ Charles Y. Glock, Dindarlığın Boyutları Üzerine, s.268-269

⁵⁵ Charles Y. Glock, Dindarlığın Boyutları Üzerine, s.270-273

⁵⁶ Charles Y. Glock, Dindarlığın Boyutları Üzerine, s.147

Wach dinî tecrübeyi “teorik”, “pratik” ve “sosyolojik” olarak açıklamaktadır.

➤ İnanç, dinin teorik tecrübesidir

Wach inancın tarihsel gelişimini göz önünde bulundurarak onu üç farklı aşamada açıklamaktadır:

- İlk aşama ilkel toplumların doktrinleri mitoloji anlatıları üzerine kurulmuştur. Örnek olarak Afrika ve Polinezya dinî öğretilerini göstermektedir.
- İkinci aşamada toplumların efsaneleri söylemsel tarzdan sistemleşmeye doğru bir değişime uğrar. Bu değişim esnasında bazı mitolojik hikâyeler öne çıkıp açıklık kazanırken diğerleri ise yavaş yavaş unutulup silinirler. Bu aşamada o hikâyeler toplanır ve bir arada tutulur. Bazılarına da mantıklı açıklamalar getirilmeye çalışılır. Bu hususa Yunan, Meksika ve Çin dinleri örnek gösterilmektedir.
- Üçüncü aşamada dinin ilkeleri sistemleştirilmeye başlanır. Dinin şifahi öğretilerinin yerine yazılı anlatımlar geçer. Normatif olmayan, akıl dışı ve mantıklı olmayan anlatımlar kaldırılır ve yerine normatif inanç sistemi kurulur. Son olarak dinî bilgilere dair önemli değerlendirmeler yapılır. Örnek olarak Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi dinleri göstermektedir.⁵⁷

Yukarıda zirkedilen inanç içerikleri de her dinin kendine has bir öğretiye sahip olduğunu ve bu öğretilerin açıklamasında genel olarak dinlerin kendilerine has terimlerle kozmolojik, teolojik ve antropolojik açıklamalarla mitolojik hikâyeleri aktarmaktadır.⁵⁸ Bu üç aşama Tanrı bilimi olan teoloji ile başlayıp evren bilimi olan kozmoloji ile devam eder. Son aşama ise insan bilimi olan antropoloji ile tamamlanmaktadır.⁵⁹

➤ İbadetler, dinin pratik tecrübesidir

Wach burada dinin belirlediği ibadetler üzerine görüşlerini sunmaktadır. Dinin teorik yönlerinin pratiğe dönüştürülmesi olan dinî eylemlerin dinin pratik yönünü yansıttığını ifade etmektedir. Nitekim dinin teorik ve pratik yönleri tek bir kaynağa bağlanmaktadır ki o kaynak da kutsal metinlerdir. İbadetler din ile iç içedir, daha da önemlisi dinler ibadetler ile varlığını sürdürmektedir. Wach’a göre bütün ibadetlerin arka planında bir aşkın varlık, kutsalla ilgili doktrin ve düşünceler bulunmaktadır. Dinî pratikler sayesinde de din, toplumda bir bütünleşme ve birlik ruhu oluşturmakta ve toplumsal kurumlara çok önemli katkılar sağlamaktadır.⁶⁰

⁵⁷ Ünver Günay, “din sosyolojisi dersleri”, (kayseri, Erciyes Üni. Yayınları, 1996), s.148-152

⁵⁸ Niyazi Akyüz, İhsan Çapıcıoğlu, “Dinî tecrübenin ifadenin şekilleri” (ed.)Niyazi Akyüz, İhsan Çapıcıoğlu, Din Sosyolojisi el kitabı”, (Ankara, Grafik yayınları,2012), s.52

⁵⁹ Ünver Günay, “Din Sosyolojisi Dersleri”, (kayseri, Erciyes Üni. Yayınları, 1996), s.152

⁶⁰ Ünver Günay, “Din Sosyolojisi Dersleri”, s.53

➤ Dinî cemaat, dinin sosyolojik tecrübesidir

Dinin üçüncü tecrübesi ise sosyoloji alanı ile ilgilidir. Dinler belli bir inanç sistemi ve ibadetleri oluşturduktan sonra o inanç ve ibadetleri eda eden bir topluluk oluşturur. “*Nitekim, yaşayan bir din, tabiat icabı sosyal münasebetler kurmak ve sürdürmek zorundadır.*”⁶¹ Dinî ibadetler sayesinde oluşan birlik ruhu toplumda yer alan bireylerin sosyal münasebetlerini oldukça güçlendirmektedir. Aynı zamanda toplumda bulunan ve farklı statüye sahip olan bireyler toplumun bütün bireyleri ile bir arada bulunup sosyal tabakalar olmadan Tanrı karşısında eşit bir şekilde bulunmaktadır. Bununla birlikte bu inanç ve ibadet sistemi bireylerde ortak bir kültürün meydana gelmesine yardımcı olmaktadır. Sosyoloji bilimi ise din sayesinde oluşan bu münasebetleri bilimsel yöntemlerle açıklamaktadır.

2.6. Toplum

Bir araya gelerek belirli bir normlar hiyerarşisi ve kültür çevresinde yaşayan insan topluluğuna “toplum” denmektedir. Türk Dil Kurumu’na göre “*aynı ülkede yaşayan ve ortak çıkarlarını gerçekleştirmek adına işbirliği yapan fertlerin oluşturduğu cemiyete toplum denir.*”⁶² Bir başka tanıma göre ise toplum genel olarak ortak bir kültürü paylaşan, belli bir toprak parçasında yerleşik, kendilerini birleşik ve özgün bir varlık olarak gören insanlardan oluşan gruptur.⁶³ Bu iki farklı tanımda öne çıkan iki önemli unsur ise toprak ve coğrafya birliği ile ortak kültür ve değer sistemidir.

Günay’a göre toplum “*insanlararası ilişkilerin ve sosyal olguların kaynaştığı bir pota gibidir. Aynı zamanda toplumun sosyal müanebetleri bulunmakla birlikte sosyal teşkilatı da bulunmaktadır.*”⁶⁴ Günay’a göre toplumda sosyal münasebetler ve ilişkiler toplumun temelini oluşturmaktadır.

2.6.1. Sosyoloji

Sosyoloji toplum içerisinde bulunan münasebetleri ve faaliyetleri bilimsel teoriler ışığında açıklamaya çalışan bir bilimdir.

Taplamacıoğlu’na göre sosyoloji “*belli bir zaman ve mekandaki bir toplumu ve toplumsal gerçekleri vasıflayan, karşılaştıran ve yorumlayan bir bilimdir.*”⁶⁵

⁶¹ Ünver Günay, Din Sosyolojisi dersleri, s.158

⁶² TDK

⁶³ Ahmet Murat Seyrek, “Sosyoloji Sözlüğü”, (İstanbul, Yedi veren yayınları, 2020), s.199

⁶⁴ Ünver Günay, “Din Sosyolojisi”, (İstanbul, İnsan yayınları, 2021), s.19

⁶⁵ Mehmet Taplamacıoğlu, “Din Sosyolojisine Giriş”, (Ankara, A.Ü. İlah. Fak. Yay, 1961), s.8

Sosyolojinin temel görevi, insan topluluklarının oluşturdukları ve toplumda ortaya çıkan toplumsal olgu, olay ve süreçlerin toplumsal gerçekliğinin bilimsel bir şekilde incelenmesidir.⁶⁶

En genel anlamda sosyoloji, toplum içerisinde bulunan insan ilişkilerini bilimsel metotlarla inceleyen, bireyin ve toplumun karşılıklı ilişkilerini, grupları, kurumları, etkileşimi ve toplumsal sorunları ortaya koyarak objektif bir biçimde ele alan bir disiplindir.⁶⁷

Sosyoloji toplumda gerçekleşen olayları sosyolojik bilimsel yöntemlerle açıklayan ve yorumlayan bir bilimdir ve aynı zamanda kendine özgü araştırma metotlarıyla kendini bir bilim olarak ispat etmiştir.

2.6.2. Din ve Toplum İlişkileri

Bütün toplumlarda bir dinî anlayışın bulunduğunu belirten din sosyolojisi çalışmalarının genel kanaatinden yola çıkarak denilebilir ki toplum olmadan dinin varlığından söz etmek çok zordur. Bu başlık altında toplum ve dinin karşılıklı ilişkileri araştırılıp incelenecektir.

İnsanlık tarihini araştıranların tarihin hangi döneminde olursa olsun kesinlikle bir dinî olguyla karşılaştıkları ifade edilmektedir. Bu sebeple din-toplum ilişkilerini incelemek son derece önemlidir. Nitekim din toplumsal hayatın neredeyse tüm boyutlarında görülmekte olup toplumsallığa ciddi etkilerde bulunmaktadır.⁶⁸

Sosyoloji, sosyal ve toplumsal hayatla ilişkili insanların meydana getirdikleri eylemlerin bilimsel bir şekilde incelenmesidir. Din ise insanın aşkınlıkla kurmuş olduğu diyalogun tezahürlerinin incelenmesidir. Din sosyolojisi ise din fenomeni ile toplum arasında kurulan ilişkinin sonucunda ortaya çıkan olguları bilimsel yöntemlerle inceleyen, o bilgiyi anlayıp açıklamayı amaçlayan bilimsel bir disiplindir.⁶⁹

Dinler, toplumlarda var olan düzen üzerinde bazı değişiklikler yapmayı, topluma yeni bakış açıları kazandırmayı ve belli bir amaçlar dizisi doğrultusunda toplumu yönlendirmeyi hedeflemektedir. Bu isteğin gerçekleşmesi için dinler toplumda var olan normları değiştirip yeni bir düzen kurmaya çalışırlar. Sonuç olarak din toplumun bazı yapılarını değiştirmeye çalışırken din de toplumdaki bazı düşünce ve eylemler çerçevesinde şekillenmektedir.

⁶⁶ Ünver Günay, “Din Sosyolojisi”, (İstanbul, İnsan yayınları, 2021), s.19

⁶⁷ Abdülrahman Kurt, “Din sosyolojisi”, (Ankara, Sentez yayıncılık, 2021), s.15

⁶⁸ Hans Frayer, “Din sosyolojisi” (Çev.) Turgut Kalpsüz, (Ankara, Ankara Üniversitesinin Basım evi, 1964), s.30-31

⁶⁹ İhsan Çapıcıoğlu, Niyazi Akyüz(ed.), din sosyolojisinin konusu”, “din sosyolojisi” kitabı içinde,(11-36), (Ankara, Grafiker yayınları,2012), s.11

Din; uhrevi tasavvur, ahlak ve ruhla ilgilendiği için toplumdaki bireylerin davranışlarını, bakış açılarını ve gelecek ile ilgili planlarını önemli ölçüde etkiler. Toplumda gerçekleşen davranış ve düşünceler çoğu zaman dinin amaçlarına göre harekete geçirilir ve bunun sonucunda din, kendine has bir zihniyet inşa eder. Toplumda var olan neredeyse bütün kurumları ve eylemleri ya doğrudan ya da dolaylı olarak etkiler.

2.6.3. Dinin Topluma Katkıları

Din, toplumu oldukça güçlü bir şekilde etkilemektedir. Din, toplumu hem manevi hem de maddi boyutta reforme eder. Din toplumunda var olan “aile, eğitim, sağlık ve ekonomi” gibi temel kurumları yakından etkilemektedir. Aynı zamanda din ve kültür ciddi bir etkileşim halinde olup din, birey ve toplumla oluşturduğu zihniyet yoluyla bütün kültürel alanlara nüfuz edebilir.⁷⁰ Bir süre sonra din ile kültür arasında bir uyumluluk söz konusu olduğunda din ile kültürü birbirinden ayırtırmak zor hale gelmektedir.

Din çoğu zaman toplumun kimliğini oluşturmak ve aidiyet duygusunu güçlendirmek konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Dine inanan bireyler kendilerini dinle özdeşleştirmeleri durumunda dinî bir kimlik benimsemeye başlarlar. Ünver Günay’ın ifadesiyle “*İnsan ve toplum, kimlik özdeşim süreçleri çerçevesinde birçok hallerde dinî ve kutsal değerlere sarılmakta ve kimliğini onun aracılığı ile ifade etmeye çalışmaktadır*”.⁷¹

Bir dine bağlı inançlar, o dine inanan insanlar arasında aynı şekilde paylaşırlar ve yayılır. Bu inanışların yayılmasından sonra insanlar günlük işlerine ve normal hayatlarına devam ederken, başlarına gelen olayların çoğuna dinî bir açıklama da eklemektedir. İnananlar genel olarak dış dünyadaki olayları daima dinî bakış açısına göre açıklamaya çalışmaktadır.⁷²

Din ve toplum ilişkilerinin ikinci bir boyutu ise dinin toplumdaki etkilenmesidir. Genel olarak dinlerin doğuşlarını incelediğimizde yeni ortaya çıkan dinler insanların toplumsal ve sosyal alanlarına hitap edebilme, problemlerini çözebilme ve durumlarına göre manevi güç verebilme eğilimindedirler.

Bazı dinler her ne kadar toplumsal tabakalaşmayı kaldırmayı hedeflese de toplumda saygı duyulan önemli şahsiyetlerin statüsünü tamamen değiştiremez ve çoğu zaman üzerinde sadece düzenlemeler yapmakla yetinir. Daha önce soy üstünlüğü, mal veya geleneksel yollarla elde edilen toplumsal statü, dinin toplumsallığı etkilemesiyle birlikte yeni yollarla da elde edilebilme

⁷⁰ Niyazi Akyüz, İhsan Çapıcıoğlu, E. (Ed), (2012) “Din Sosyolojisi El Kitabı”, (Ankara, Grafik yayınları, 2012), s.45

⁷¹ Ünver Günay, “Din Sosyolojisi”, (İstanbul, İnsan yayınları, 2021), s.420

⁷² İzzet Er, “Din Sosyolojisi”, (Ankara, Akça yayınları, 1998), s.2

imkânına kavuşur. Kişinin toplumsal statüsünü dindarlık düzeyi veya dinî bilgi seviyesi belirler hâle gelebilir.

Din insanların hayatını şekillendiren, bireylerin Tanrı ya da kutsal varlıkla ilişkilerini düzenleyen, Tanrı ve insan diyalogunu kuran, bireylerin hayatlarına anlam katan, ontolojik sorulara güven verici açıklamalar yapan ve bireysel/toplumsal hayata dayanışma duygusu, birlik ruhu aşıl原因 ve belli bir gayeye doğru insanları hareket ettiren sistemdir. Bu sebeplerle din, insan hayatına ciddi katkılar sunmaktadır.⁷³

Dinin öğretileri genel olarak bulunduğu çevrenin siyasal, toplumsal ve bireysel durumlarını göz önünde bulundurarak şekillenmektedir. Toplumsal hayata hitap edemeyen herhangi bir dinin insanlar tarafından kabullenilmesi pek kolay değildir. Nitekim din her zaman toplumun ana ihtiyaçlarına hitap edebilen bir unsurdur. Bu unsurları taşımayan dinler toplumsal yaşamda varlık gösteremezler.

"تغير الازمان و تبدل الاحكام" (Ezmânın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz.) prensibi buna uygun bir örnektir.⁷⁴ Zamanın değişmesi ile dinsel öğretilerin bazı emirlerinin değişmesi ifadesi dinin ana prensiplerinin değil günlük hayatla ilgili bazı hükümlerin zamanın ihtiyacına göre uyarlanması demektir. İslam dini topluma ve sosyal yapıya önem verir. Fıkıh ilminde örfün ve adetlerin toplumsal yaşamı belirlemede ağırlıklı bir yer sahibi olması toplumun dinin hükümlerini şekillendirmesine örnek gösterilebilir. İslam dininin bazı olaylar karşısında insanların kendi toplumlarında var olan adetler ve örfler doğrultusunda hüküm verebilmesi hem sosyal yapıya verilen öneme hem de değişen zamana ve mekâna göre uyum sağlamanın gerekliliğine işaret etmektedir.

Toplumsal ve sosyal değişimleri dikkate almayan dinler büyük sarsıntılara uğramaktadır. Zaman ilerledikçe ortaya çıkan yeni gelişmelerin sonucunda dinlerin bazı açıklamalarının, asıl kaidelerine uygun bir şekilde yeniden yorumlanması durumunda din, toplumdaki önemini sürdürebilir. Aksi takdirde dinî öğretiler ya toplum tarafından karşı çıkılan unsurlara dönüşür ya da değişim ve yeniliklerle karşı karşıya kalır. Katolik mezhebinin zamanın ve mekânın değişimiyle eş zamanlı bir yenilenme sürecini başlatmayıp gelenekçi tutumunu sürdürmesi sebebiyle Protestan mezhebinin ortaya çıkması bu duruma örnek gösterilebilir.

Daha önce bahsedildiği üzere din toplumu bazen olumlu, bazen de olumsuz şekilde etkiler. Bazı toplumlar, dini ve dinin kutsal öğretilerini reddederek dine büyük bir engel teşkil eder ve bu da sonuçta dinin sonunu getirir. Bazen dinî öğretiler, diğer mezheplerin fikirlerine karşı olan

⁷³ Ali Coşkun, Din Sosyolojisinin Problemleri, s.56

⁷⁴ Süleyman el-Haraşi, "el-Müstedrek ala Mu'cemi'l-menâhi'l-lafziyye", (Riyad, Daru Taybe, 2008), s.114

dinî gruplar aracılığıyla toplum nezdinde sorun haline gelir, bu da toplumda anlaşmazlıklara ve çatışmaların ortaya çıkmasına neden olur. Bunun örnekleri de oldukça fazladır.

İnsanların farklı meslekleri, çalışma hayatları ve kariyer durumları toplumdaki din ve sosyal hayat üzerinde etkili bir rol oynayabilir.⁷⁵ Bununla birlikte dinler bazı batıl inançlar ve tasavvurları ortadan kaldırmak istese de bu tasavvurlar zamanla tekrar meydana gelebilir ve hâkim konumda devam edebilir. Bu durum daha önce zihinlere kazınan o tasavvurların tekrar ortaya çıkması ve yaygınlık kazanmasıdır. Bu da toplumun dinsel hafızasının güçlülüğüne işaret etmektedir. Örneğin bazı bölgelerde kara kedinin kötü bir imajı vardır ve halk tarafından onu gören bireyin sıkıntılı zamanlar geçireceğine inanılır.

Bununla birlikte Wach'ın belirttiği gibi dinler toplumda ihtilafa ya da çatışmaya yol açabilir; ancak çoğu zaman ana amaçlarına ulaştıktan sonra toplumdaki değerler, kurallar, inançlar ve kurumlar ile kaynaşmaya ve böylece toplumun bütünleşmesinde önemli bir rol oynamaya başlarlar.⁷⁶ Dinler ilk başta bir değişim girişiminde bulunabilir ya da çatışmaya sebep olabilirler; ancak daha sonra sosyal istikrarı ve düzeni oluşturmak için gayret sarf etmektedirler. Nitekim din genel olarak hâlihazırdaki sosyal yapılarla ilgilendiği için dinin öncülüğündeki yapısal değişimlere karşı çıkanlar ya da iktidar sahipleri din ile bir çatışma içine girebilir.

⁷⁵ Ejder okumuş, "Toplumsal Değişme Ve Din", (İstanbul, insan yayınları, 2003), s.110

⁷⁶ Niyazi Akyüz ve İhsan Çapçuoğlu, "Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi", (Ankara, grafik yayınları, 2012), 4.Baskı, s.47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEBEKLER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Şebekler Ninova bölgesinin kuzeydoğusundaki farklı 63 köyde yaşayan azınlık bir gruptur. Şebekler yaşadıkları köylere Şebekistan adını vermektedir.⁷⁷ Bu topluluklar Hint Avrupa dil ailesine mensup olan Şebekçe dilini konuşmakta, kendi kültürleri, göreneklere ve hayat tarzlarını devam ettirmektedirler. Bu topluluğun yüzyıllardır tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları bilinmektedir. Şebeklerin tamamı İslam dinine mensuplardır. Fakat mezhep açısından üçe ayrılmaktadırlar. En büyük kısmı İmâmiye-i İsnâ'âşer'iyye Şiilerden, ikinci kısmı Şafii Sünnilerden oluşur ve çok küçük bir kısmı da Bektaşî mezhebine mensup olarak dinî hayatlarını sürdürmektedirler. Nüfusları konusunda hâlihazırda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, 2025 yılında yapılacak olan nüfus sayımı sonucunda kesin bilgilere ulaşılabilecektir.⁷⁸ Ancak Abood'a göre "Irak nüfusunun en büyük bölümünü Araplar sonra Kürtler üçüncü olarak ise Türkmenler oluştururken Şebekler dördüncü sırada yer almaktadır".⁷⁹ Kökenleri ile ilgili tespit ettiğimiz kadariyle, şimdiki isimleri ile açık şekilde ilk defa 1523 yılında Osmanlı tapu defterlerinde zikredilmişlerdir.⁸⁰ Nezaket ve iyi komşuluk özellikleriyle öne çıkan bu kişilerin tarih boyunca bölgede savaştıkları ya da herhangi bir çatışmaya sebep oldukları görülmemiştir. Diğer topluluklarla her zaman barış içerisinde yaşadıkları bilinmektedir. Dürüstlük ve güvenilirlik sıfatları ile tanındıkları için Musullu Arap tüccarların birçoğunun tarımda veya hayvancılıkta çalıştırmak üzere Şebeklerle çalıştıkları da bilinmektedir.

2.2. Şebeklerin Kökenleri

Bu topluluğun adı sosyal ve siyasi sahada yer almaya başladığından bu yana hiçbir araştırmacı tarafından kökeni, nereden geldiği, hangi ırka ait oldukları konusunda kesin ve güvenilir kanıtlarla cevap verilmemiş/verilememiştir.

Bu konu üzerinde araştırma yapanlar, yaklaşımları bakımından dört kategoriye ayrılmaktadır. Birinci grup; Şebekler topluluğuna mensup olan bazı bireylerin tabi oldukları dinî tarikatı araştırarak, onları o tarikatın kurucusuna nispet etmişlerdir.⁸¹ İkinci grup; bu topluluğun

⁷⁷ Bu köylerde Şebeklerle birlikte Kürtler, Türkmenler ve Araplar yaşamaktadır; ancak Şebekler en büyük nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır.

⁷⁸ Irak hükümeti, 2022-2025 yılları arasında yıllık nüfus sayımı yapılmasına karar vermiş ancak Irak'ta yaşanan bazı durumlar nedeniyle bu sayımın 2025 yılında tamamlanmasına karar vermiştir. Kaynak; <https://mop.gov.iq/en/central-statistical-organization>

⁷⁹ Züheyir Kazım Abood, "Irak'taki Şebekler", Bahzani Net Yayınları, 3.baskı, 2008, S.11 www.bahzani.com

⁸⁰ Ahmet Gündüz, "Osmanlı idaresinde Musul (1523-1639)", (Elazığ, Fırat üniversitesinin basımevi, 2003), 2. Baskı, s.214

⁸¹ Daha önce şebekler arasında eğer bir kişi ben Beçvan'ın dese o Sünnidir demek ve eğer ben Şebekiyim dese demek o Şiidir diye bir algı vardı, fakat günümüzde bu algı artık tamamen ortadan kalkmıştır.

dilini ve yaşadığı coğrafyayı araştırarak o dile en yakın olan dil ailesinin kökenine bağlayıp onları o ırktan saymışlardır. Üçüncü grup; tarihî olayları takip ederek, bölgedeki savaşları araştırarak, kazanan değil kaybeden ordunun kalıntıları olduklarını iddia etmişlerdir. Dördüncü grup; yukarıdaki görüşlerin hiç birine katılmayıp farklı topluluklara mensup olmadıklarını, tek başlarına bir ırk grup olduklarını iddia eden gruptur. Daha önce yapılan farklı araştırmalar incelendiğinde bu kategori kolay bir şekilde tespit edilebilir.

Bu topluluğu farklı milletlere atfedenlerin genel görüş ve argümanlarını şu şekilde sıralayabiliriz;

3.1.1. Türk Olduklarını Savunanlar

Bu topluluğun Türk olduğunu savunan araştırmacıların iki temel argümanı vardır. Birincisi; Şebekelerin bir kısmının Bektaşî olmalarıdır. Onlara göre Bektaşîlik bir Türk tarikatı olduğu ve Şebekelerin bir kısmı bu tarikata mensup olduğu için onlar da Türk'tür. İkincisi ise Şebekçe dilinin kelime benzerlikleri açısından Türkçeye yakın olmasıdır.

Al-Sarraf "*Al-Şebek*" adlı kitabında Şebekelerin mezhebinin Bektaşî olduğunu hatta Gali Türk Bektaşîlerden olduklarını belirterek Türk olduklarını iddia etmektedir.⁸²

Bununla birlikte Şakir Hasbak "*Kuzey Irak: Doğal ve Sosyal Yönleri Üzerine Bir Çalışma*" adlı kitabında al-Sarraf'a atıfta bulunarak fakat kesin bir fikir belirtmeden Şebekelerin Türkmen olabileceğini ifade etmektedir.⁸³ Ayrıca kendi aralarında Buyruk Kitabı'nı tanırlar. Diğer bir görüş sahipleri ise Şebekelerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Karakoyunlu Türkmen kabilesine mensup olduğunu savunanlardır.⁸⁴ Bu görüşü savunanlar genelde Şebekçe dilinden bahsetmeyip sadece Karakoyunlular ile şebekelerin dinî itikatlarının benzerliğini vurgulayarak görüşlerini açıklamaktadırlar.

Mustafa al-Şeybi, Şebekelerin Türkmen aşiretlerinden olduklarını dile getirerek, mezhepleri Türk Kızılbaz ve Bektaşî takip ettiklerini ifade etmektedir.⁸⁵ Bununla birlikte al-Şeybi Şebekelerin İtikadı ve Sufilik anlayışı açısından Türklere yakın olduklarına dile getirmektedir.

Bu görüşün doğru olmadığını ispatlamaya çalışan el-Dulaimi, "*Şebekler, Antropolojik Bir Çalışma*" adlı doktora çalışmasında, İbnü'l-Esir'in "*el-Kâmil fi't-Târîh*" adlı kitabına atıfta bulunarak Şebekelerin, Karakoyunlu Türkmen aşiretinin bu bölgeye gelmeden önce Musul

⁸² Ahmed Al-Sarraf, "Alşebek", (Bağdat, Darul-marif yayıncılık, 1954), s.3

⁸³ Şakir hasbak "Kuzey Irak: Doğal ve sosyal yönleri üzerine bir çalışma", (Bağdat, Şafik yayınevi. 1973), s.215

⁸⁴ Salih Şabib, Al-Dulimi, "Şebekler Antropolojik bir çalışma", (yayınlanmamış doktora tezi, Bağdat üniversitesi, 2013), s.3

⁸⁵ Mustafa Al-Şeybi, "Safevi Tarikatı ve Irak'taki kökleri" (Bağdat, El-Nahda yayınları, 1967), s.49-51

şehrinin kuzeydoğusunda bulduklarını iddia etmektedir.⁸⁶ Fakat el-Dulaimi'nin kaynak olarak gösterdiği İbnü'l-Esir'in “*el-Kâmil fi't-Târih*” adlı kitabıyla⁸⁷ ilgili birkaç husus vardır. Birincisi; bu eseri hâlihazırda hiçbir yerde bulamadık. Farklı ülkelerde bulunan kütüphane ve üniversitelere başvurmamıza rağmen esere ulaşamadık. İkincisi ise “*el-Kâmil fi't-Târih*” adlı kitabının diğer bütün farklı yayınlarını incelediğimizde Şebek isminden bahsettiği herhangi bir ibareye rastlamadık. Üçüncüsü ise el-Dulaimi bu konu ile ilgili araştırmasında “*İbnü'l-Esir'in bahsettiği köylerin, isimlerinden anlaşılacağı üzere, bugünkü Şebek köyleriyle aynı olması dikkat çekicidir*”⁸⁸ ifadesi üzere acaba İbnü'l-Esir'in Şebeklerden mi yoksa oradaki köylerden mi bahsettiği konusunda bir soru işareti uyandırmaktadır.⁸⁹

Bununla birlikte Şebekçe ve Türkçeyi dil açısından benzerlikleri göz önünde bulundurarak görüşünü sağlamlaştırmaya çalışanlar sadece kelime benzerlikleri üzerinde düşünmektedir. Ancak bu iki dil arasındaki benzerlikler ve farklılıklar değerlendirildiğimizde benzerliğin %5'i geçmediği gördük. Örnek olarak konuşma tarzında, telaffuzda ve cümle yapısında farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca Türkçe yazılı bir dil iken Şebekçe şifahi bir dildir. Üstelik Şebekçe konuşan birinin Türkçeyi anlaması neredeyse imkânsızdır. Aynı zamanda Türkçe ve Şebekçedeki bazı ortak kelimelerin kökeni Türkçe değil Farsçadır. Örnek olarak teşne تشنه, duvar دوار, kâğıt کاغیت, namaz نماز, cenk جنگ ve buna benzer birçok kelime verilebilir. Bununla birlikte Şebekçe ve Türkçe arasında gramer açısından yaptığımız karşılaştırmalar sonucunda Şebekçe, dilbilgisi açısından sadece geçmiş zamanda Türkçe'ye benzer.

Bu görüşü savunanlar, Şebek köylerinin bazı isimlerinin Türkçe olduğunu iddia etmekte ve bu konudaki iddialarını kanıtlamaya çalışmaktadırlar.

Türkçe Kökenli Köylerin İsimleri	Anlamı
قره تبة	Kara Tepe
كوكجلي	Gökçeli
قره قوش	Karakuş
يارمجه	Yarımca
ينيجى	Yenice
عمر قابجي	Ömer kapçı
اورطه خراب	Orta harap
تيسخراب	Çabukça harap olan

⁸⁶ Mustafa Al-Şeybi, Safevi Tarikatı ve Irak'taki kökleri, s.4

⁸⁷ İbnü'l-Esir'in, “*el-Kamil fi't-Tarih*” (kahire, Azhariye yayınevi, 1884), c.2 s 252

⁸⁸ Salih Şabib Al-Dulimi, Şebekler Antropolojik bir çalışma, s.4

⁸⁹ Bu esere ulaşamadığımızdan dolayı İbni Esir'in asıl cümlesini ulaşamadık. Bununla birlikte bu eserin diğer 3 baskısına inceledik fakat İbn Esir Şebeklerden hiçbir yerde bahsettiğini görmedik, sonuç olarak bir bilgiye rastlamamızdan dolayı Al-Dulimi'nin söyledikleri bizi şüpheye düşürmüştür.

اربية	Arpa tepesi
طبرق زيارة	Ziyaret toprağı

Tablo 1: Türkçe kökenli köylerin isimleri ve anlamı

Al-Sarraf'ın 1938 yılında kaleme aldığı *Şebekler* adlı kitabı öncesinde Şebeklerin Türk olduklarına dair hiçbir rivayete rastlamadık ve bu görüşü savunan bütün araştırmacılar genelde al-Sarraf'ın “*el-Şebek*”⁹⁰ adlı kitabına atıfta bulunarak görüşlerini sunmaktadır. Al-Sarraf, kitabında belirttiğı üzere, bu topluluk hakkında edindiğı bilgilerin ve görüşlerin çoğunu sadece Hacı İbrahim Paşa'dan duyarak yazmıştır.⁹¹ Kitabı incelediğimizde tarihi kitaplara oldukça az başvurduğu ve bütün görüşlerinin Şebekî tek bir kişiden duyduklarından ibaret olduğunu açıkça görebiliriz. Ayrıca al-Sarraf “*Al-Şebek*” kitabında Şebeklerden daha çok Bektaşî tarikatı üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Başka bir husus ise Şebeklerin bayrağındaki semboller Osmanlı bayrağı sembollerine yakın olduğundan dolayı bizde bir soru işareti uyandırmıştır. Bu konu üzerinde daha sağlam cevaplar almak için Şebekler topluluğunun için bu bayrağın seçilmesinin tarihi ve nedenleri ile Osmanlı İmparatorluğu ile bir ilgisi olup olmadığı incelenmelidir. Şebeklerin bayrağı ekler kısmına eklenmiştir.

3.1.2. Farisi Olduklarını Savunanlar

Bu düşünceyi Savunanlar, tezlerini tarihi bir olay çerçevesinde sunmaktadır. Tarih kitaplarında zikredildiğı üzere 1723 yılında Pers komutanlarından Nadir Şah, Osmanlı İmparatorluğu'na tabi olan Celili Bey ailesi tarafından yönetilen Musul'u ele geçirmek istemiş ancak bu şehir halkının şehirlerini cesaret, sabır ve güçlü iradeleriyle canla başla himaye ettiklerini görünce çekilmeye karar vermiştir. Üstelik silah ve yiyecek sıkıntısı gittikçe artmıştır. Bu savaşı kazanamayacağını anlayan Nadir Şah geri çekilmiş ve Celili ailesi ile barış anlaşması yaparak şehirden uzaklaşmıştır.⁹²

Mülakata katılan 17 katılımcının ifadelerine göre Nadir şah ordusunda bazı hasta, yaşlı ve geri dönmek istemeyen insanlar vardı, bu sebeple Nadir şah, Celili Bek ailesi ile bir anlaşma yapmak zorunda kaldı. Anlaşmanın maddelerinden birinin geride kalan insanlara zarar verilmemesi olduğu söylenmektedir. Bunun sonucunda bu insanlara (şimdiki Şebekler) Nadir Şah isminden Şah ve Celili Bek ailesinden Bek ismi alınarak “Şahbekler” adı verildi. Buna göre

⁹⁰ Ahmed Al-Sarraf, “*Al-Şebek*”, (Bağdat, Darul-marif yayıncılık, 1954), s.3

⁹¹ Ahmed Al-Sarraf, *Al-Şebek*, s.5

⁹² Saiğ, Süleyman, “*Târîhü'l-Mûsıl*”, (Kahire, Selefiye yayınları, 1923), S.278-285, 2. Süheyil Kasha, “*Al-Şebek*”, (Lübnan, Dar li ecil el-Marife, 2016), s.12

halk arasında Şahbek adı kullanıla kullanıla Şebek halini almıştır. Bu rivayeti destekleyen birkaç araştırmacı da bulunmaktadır.⁹³

Bu rivayet Şebekler arasında en yaygın rivayettir. Nadir Şah ile Celili Bek ailesi arasında yapılan anlaşma tarih kitaplarında açıkça zikredilmiştir.⁹⁴ Ancak bu anlaşmanın maddelerini hiçbir tarihî kaynaktan bulamadık. Bu söylem yalnızca Şebeklerde olan bir tasavvurdur, tarihî kitaplarda geçmemektedir.

Nadir Şah olayı 1723 yılında olmuş ve yaklaşık 6 ay sürmüştür. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun tapu defterlerine baktığımızda Şebeklerin 1523 yılına ait olan belgeleri bulunmaktadır ve isimleri “Evladı Şebek” olarak kayıtlı olup nüfusları ise 180 kişi kadardır.⁹⁵ Yani Nadir Şah olayından yaklaşık 200 yıl önce bu bölgede yaşamaktaydılar. Bu sebeple halk arasında yaygın olan ve neredeyse her kitapta yazılan bu görüşün doğru olmadığı tespit edilmiştir.⁹⁶

Gulami, Musul'daki Bâtını Fırkaların kalıntıları adlı kitabında Şebeklerin Fars kökenli olduklarını iddia etmektedir. Gulami Şebeklerin kullandıkları dil ve yüz şekli de Farslara yakın olmalarını delil olarak göstermektedir.⁹⁷

Ayrıca köylerinin bazı isimlerine dayanarak da Şebeklerin Fars olduğu iddia edilmiştir.

Farsça Kökenli Köylerin İsimleri	Anlamı
جوليان	Culi Han ⁹⁸
شاقولي	Şah kulu ⁹⁹

Tablo 2: Farsça kökenli köylerin isimleri ve anlamı

3.1.3. Kürt Olduklarını Savunanlar

Bu görüşü savunanlar en çok dil ve bölge üzerinde durmaktadır. Şebekçenin en yakın olduğu dilin Kürtçe olması ve Şebeklerin yüzyıllardır Kürtlerle aynı coğrafyada bulunmaları sebebiyle bazı araştırmacılar bu görüşü benimsemektedirler. Şebekçe bilen biri Kürtçeyi az çok anlamakta

⁹³ Salih Şabib Al-Dulimi, Şebekler Antropolojik bir çalışma, s.5

⁹⁴ Saiğ, Süleyman, “Târihü'l-Müsül”, (Kahire, Selefiye yayınları, 1923), c.1, s.286

⁹⁵ Ahmet Gündüz, “Osmanlı idaresinde Musul (1523-1639)”, (Elazığ, Fırat üniversitesinin basımevi, 2003), 2. Baskı, s214

⁹⁶ Halk arasında yaygın olan bu yanlış kanaatin arka planındaki hususların ne olduğunu bilinmemektedir.

⁹⁷ Abdulmonim Al-Gulami “Musul Vilayetindeki Batını Fırkaların Kalıntıları”, (Musul, um al-Rabiyen yayınları,1950), s.23

⁹⁸ Şebeklerin Farsi oldukları savunan Katılımcılar “Bu köyün ismi Nadir Şah ordusu komutanı Culi Han Musul'un kuşatması sırasında vefat etmiş ve hâlihazırda bulunan Culi Han köyünde defnedildiğini ifade etmektedirler.”

⁹⁹ Şebeklerin Kökenleri Farsi olduğunu savunan katılımcılar, bu köyün adı yine Pers komandanı Şahkulu'ya nispet edildiğini ifade ettiler.

ve cevap verebilmektedir. Aynı zamanda örf ve adetlerinin birbirine yakınlığını vurgulayarak görüşlerini güçlendirmektedirler.

Bu görüşü savunan Irak eski bakanı Muhammed Emin Zeki Bek “*Kürtlerin ve Kürdistan'ın Tarihi*” adlı kitabında, Şebeklerin Musul’da yaşayan Kürtler olduklarını ve dillerinin de Kürtçenin bozulmuş hali olduğunu ifade etmiştir. Zeki Bek, Şebeklerin 1886 yılında nüfuslarının 10.000 olduğunu ve isimlerinin de Şabak olduğunu zikretmektedir.¹⁰⁰

Anastas Mari Kıremlı “*Tafakihat al-Azhan*” (akıllara durgunluk veren) adlı kitabında onların Kürt olduklarını belirtmektedir.¹⁰¹ Fakat Kıremlı Şebeklerin dinî hayatı konusuna gelince Kakailerin inançlarını ve ibadetlerini anlatmıştır. Bu durum Kıremlı’in Şebekleri Kakailer ile karıştırmış olabileceğini düşündürmektedir.

Ahmet Şevket “Unutulan Kürtler” eserinde; Kürtlerle aynı bölgede yaşamaları ve dillerinin birbirine yakın olmasından dolayı Şebeklerin, en asil ve köklü Kürt aşiretlerinden olduklarını iddia etmektedir. Şevket’e göre onlara çoğu kez Araplaştırma politikası uygulandığı ve bu politikalar yıllarca sürdüğü için Şebekler zorunlu bir demografik değişime uğramışlardır.¹⁰²

Serdar Yıldırım İslam Ansiklopedisi’nde yer alan Kürtler maddesinde “Musul bölgesinde yaşayan ve kendilerini Kürt olarak kabul eden Şebeklerin de Kürtlere eklenmesi gerekir” şeklindeki açıklamasıyla Şebeklerin Kürt olduklarını, Zazaca ve Korani lehçesine yakın müstakil bir dil konuştuklarını ifade etmektedir.¹⁰³ Bununla birlikte Şebekçe dilini konuşan ve şebekler topluluğuna mensup olan Bacalan topluluğu, Şebeklerin Kürt kökenli olduklarını iddia etmektedirler.¹⁰⁴

Ahmed Şevket "Unutulan Kürtler" adlı kitabında Şebeklerin Kürt olduklarına dair argümanlarını sıralarken el-Omari’ye atıfta bulunur. Buna göre o *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâlikü'l-emsâr*” adlı kitabında bahsetmiş olduğu Şankara topluluklarının Şebekler olduklarını iddia etmektedir.¹⁰⁵ Fakat el-Omari kitabında bunların Şebekler olduklarına dair hiçbir ifade kullanmamaktadır. El-Omari onlar için Şankara ismini kullanmaktadır ve dağlık bölgelerde yaşadıklarını ifade etmektedir.¹⁰⁶ Fakat hiçbir Şebekî kendine Şankara demez ayrıca Şankara kelimesinin ne anlama

¹⁰⁰ Muhammed Emin Zeki bek, “Kürtlerin ve Kürdistan'ın tarihi”, (kahire, el-Samada yayınevi, 1939), s 36

¹⁰¹ Anastas Mari kıremlı, “Tefkihat-ul Ezhan”, el-Maşrik, Sayı, 5, 1902 temmuz1. s.582-581

¹⁰² Ahmed Şevket, “Unutulan Kürtler”, (Çev.) Muhammed Avni, (Süleymaniye, Kültür Bakanlığı yayınevi, 2004), s.30

¹⁰³ SERDAR YILDIRIM, "KÜRTLER", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr> erişim tarihi; (22.04.2024).

¹⁰⁴ Bacalan ya da beçvan, Şebek köylerinde yaşayan bazen kendileri şebeklerle aynı gören, bazen de tüm şebekleri Beçvan olduklarını iddia ederek ve Kürt olduklarını savunmaktadır.

¹⁰⁵ Ahmed Şevket, “Unutulan Kürtler”, (Çev.) Mohammed Avni, (Süleymaniye, Kültür Bakanlığı yayınevi, 2004), s.60

¹⁰⁶ Fadıl Allah El-Omari “Masalik Al'absar Fi Mamalik Al'amsar”, (Beyrut, dar el-Kutub El-İlmia, 1971), s.210

geldiğini dahi bilmezler ve tüm Şebek köylerine baktığımızda sadece bir bölgede tek bir dağ olduğu görülmektedir.¹⁰⁷

Şebeklerin Kürt olduklarını savunanların dayandıkları bir temel de Şebeklerin yaşadıkları bazı köylerin isimlerinin Kürtçe olmasıdır.¹⁰⁸

Kürtçe Kökenli Köylerin İsimleri	Anlamı
آل رش / علي Ali raş	Kara Ali ya da Kara ehli
طاب زاوا Tap Zava	Saf su
زیناوا Zinava	Tepeler ya da yüksekler köyü
جمجي Çemçi	Çanak
تليارة Tilyara	İpek böceği köyü
بازكرتان	Hayvanları dişili
شهرزاد	Şehrazat köyü

Tablo 3: Kürtçe kökenli köylerin isimleri ve anlamı

3.1.4. Şebekler Hakkındaki Farklı Görüşler

Bir görüşe göre farklı millet ve toplulukların bir araya gelmesiyle Şebek topluluğu oluşmuştur. Bu sebeple onlara Şebek yani Şebeke/ağ ismi verildiği düşünülmektedir. Bu görüşü savunanlar Şebekleri farklı aşiretlere ve ırklara dayandırmaktadır.

Bununla birlikte Bazı Şebekler ve katılımcı K. A. ifade ettiği üzere “Şebeklerin kendilerinin hiçbir ırka veya topluma ait olmadıklarını ve doğrudan Şebek olduklarını dile getirmektedirler.” Bunlara göre Şebekler Asurilerden beri bu topraklarda yaşamakta ve barış içerisinde hayatlarını devam ettirmektedir.

Şebekçe konuşmalarına ve şebekler topluluğuna mensup olduklarını belirtmelerine rağmen kendilerini farklı Arap kabilelerine nispet edenler de vardır. Bazı rivayetlere göre bu kesim bir zamanlar problem ya da kan davası yaşayan Şebeklerdir. Onlar zayıf olduklarından dolayı güçlü Arap kabilelere giderek güç kazanmak istemiş ve o kabilenin himayesinde kaldıkları için zamanla kendilerini o kabileye nispet etmişlerdir. Bunun sonucunda 6 Katılımcını ifade ettikleri üzere; farklı Şebekler tarafından kendilerini bu şekilde nispet edenlere “yarım kuruşluk (نص فلس), falanca kabilelere mensup olanlar” ifadesi kullanılmaktadır. Yani “paraları olmadığı veya

¹⁰⁷ Katılımcı H. A. “Şebeklerin Elâzığ şehrindeki bulunan Dersim aşiretine ait olabilme olasılığı taşıdıklarını ifade etti. Bununla birlikte yine Elâzığ şehrinde bulunan Şavaklar Şebeklerle bir bağlantısı olabildiğini” dile getirdi.

¹⁰⁸ Bununla birlikte birkaç katılımcı Süleymaniye şehrindeki bulunan ve Hurmanice konuşan topluluklar kullandıkları dilin Şebekçe diline çok benzediğini vurgulayarak acaba onlarla bir bağlantımız var mı diye bir soru işareti koydular. Fakat bu iki topluluk arasında mukayeseli çalışmalar yapılmadığı için üzerinde çokça duramadık. Hurmaniler kendilerini Kürt olarak görmekte ve Kürtçenin bir lehçesini konuştuklarını söylemektedirler.

ödemek istemedikleri için yarım kuruş uğruna böyle yapanlar” demek istenir. Bu da kendilerini farklı kabilelere nispet eden Şebek topluluklarına işaret etmek ve genelde küçümsemek için kullanılmaktadır.

Şebek köylerinin isimlerine dayanarak Şebeklerin Arap kabilelerinden olduğunu iddia edenler vardır.

Arapça Kökenli Köylerin İsimleri	Anlamı
أبو جربوعه Ebu carbu'aa	Çöl faresi
فاضلية Fazliya	İmam Ebû Abbas el-Fazl'a nispeten
منارة شيك	Şebek minaresi
مفتية	Müftülük
موفقية Mufakiye	Muvaffakiyet
شيخ شيلي	Şeyh Şili
خرابة سلطان Harabe sultan:	Sultan harabesi
السادة El-Sada	Seyitler
طويلة Tavila	Uzun
زهرة خاتون	Hatun çiçeği
شيخ امير	Şeyh Emir
كانونة	
سماقية Sımakiye	Sumak
قبة	Kubbe
العباسية Abassiye	İmam Abbas'ın makamına isnaden
النوران	İki nurlu
خزنة	Hazine

Tablo 4: Arapça kökenli köylerin isimleri ve anlamı

Şebeklerin kökeni üzerine araştırma yapan Charles Luke'un ifadesine göre “Şebeklerin adı pek çok tarih kitabında, kendi başına mevcut bir aşiret ya da topluluk mu olduğu, yoksa başka bir ırka veya gruba bağlı mı olduğuna karar verilmeden geçmiştir.¹⁰⁹ Bu gibi belirsizliklerden dolayı bu topluluğun kökenini bulmak oldukça zordur. Şebekler üzerine yazılanlar incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir.

Farklı kaynaklar ve delillere ulaştıktan sonra Şebekler topluluğunun farklı milletlerden ve ırklardan olmakla beraber tek ve ortak bir dil çemberinde toplanan gruplar olup olmadığı gündeme gelmektedir. Nitekim bazı Şebekler Arap olduklarını belirtir ve açıkça kendilerini Arap kabilelerine nispet ederler, bir kısmı ise Kürt olduklarını savunurken diğerleri kendilerini hiçbir

¹⁰⁹ Harry Charles Lük, “Mosul And Its Minorities”, (London, Glasgow University, 1925), s.14

ırkla ilişkilendirmeden yalnızca Şebek olduklarını ileri sürmektedir. Tarih alanındaki araştırmacılar, bu konu üzerinde daha geniş çaplı araştırmalar yaparlarsa bu topluluğun asıl kökeni ortaya çıkacaktır.

Şebeklerin asıl kimliğini bulmak birkaç sebepten oldukça zordur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Kökenleri ile ilgili hâlihazırda hiçbir tarihi belge bulunmamaktadır ve onları belirli bir ırk veya millete atfedenler indirgemeci bir şekilde ilerlemektedirler.
- Şebekler tarih boyunca farklı toplum ve milletlerle bir arada yaşayıp ilişkilerini barış içerisinde devam ettirdikleri için onları yakın oldukları topluluklara nispet eden kişilerin sayısı gittikçe çoğalmaktadır.
- Şebekler evliliğe büyük bir önem vermektedir ve evlilik neticesinde karşı kabilenin bütün bireylerine yakınlık duygusu beslemektedirler. Bu sebeple dışarıdan analiz edenler yanlış bir değerlendirme ile onların farklı kabilelere mensup olduklarını düşünmekteledir.

Bu topluluğun kökeni üzerine yaptığımız araştırmaların sonucunda ulaştığımız bazı önemli bulgular şu şekildedir: Şebekler arasında ve Şebekler hakkında yazılan çoğu eserin öne sürdüğü “Nadir şah ordusunun kalıntıları oldukları ve sonuçta Fars oldukları” düşüncesinin tamamen yanlış olduğu belgeler ile ispat edilmiştir.¹¹⁰ İkincisi, yazar Safi el-Yasiri’ye,¹¹¹ el-Dulaimi’ye¹¹² ve halk arasında yaygın olan bir kanaate göre 1952 yılında Irak Krallığı 541 müzekkeresinde “Şebekler etnik bir gruptur.”¹¹³ ifadesini taşıyan bir mektup olduğu için Irak Krallığı Şebeklerinin farklı bir ırk değil etnik bir grup olduğunu iddia edenler bulunmaktadır. Fakat o müzekkereyi arşiv defterlerine ve tarihî kaynaklara başvurmamıza rağmen hiçbir yerde bulamadık. Bununla birlikte bu yazarlar da kaynak göstermeden böyle bir iddia ortaya koymuşlardır. Günümüzde bu müzekkere büyük önem teşkil etmektedir zira bazı Şebekler bunu kendilerinin bir azınlıktan ziyade etnik bir grup olduklarının ve bu şekilde tanınmaları gerektiğinin kanıtı olarak görmektedir. Son olarak İbnü’l-Esir’in “*el-Kamil fi’t-Tarih*” adlı eserinde ve el-Omari’nin “*Mesâlikü’l-ebşâr fi memâlikü’l-emsâr*” adlı eserinde Şebekler ismi geçmezken Şankaralılar ismi zikredilmekte ve bununla şimdiki Şebeklerin mi yoksa başka bir topluluğun mu kastedildiği konusunda çok farklı görüşler bulunmaktadır. Sonuç olarak sonraki araştırmacılar bu hususları göz önünde bulundurmalarıdır.

¹¹⁰ Ahmet Gündüz, “Osmanlı idaresinde Musul (1523-1639)”, (Elazığ, Fırat üniversitesinin basımevi, 2003), 2. Baskı s214

¹¹¹ Safi El-Yasiri, “ Şebeklerin hakikati; dilleri, dinleri ve doktrinleri”, Bağdat, Elmada gazetesi, 2 Ağustos 2005, Sayı.453,s.7

¹¹² Salih Şabib Al-Dulimi, Şebekler Antropolojik bir çalışma, s.5

¹¹³ Şu anda bu müzekkere, Şebekler için büyük önem taşımakta olup, Irak hükümetinden Şebekleri bir azınlık olarak değil, bir ırk olarak yeniden tanınmasını çokça talep etmektedir.

Şebek köylerinin isimlerinin birçoğunun Arami diline dayandığını belirtmek gerekmektedir.¹¹⁴

Aramice Kökenli Köylerin İsimleri	Anlamı
طهراوه Tahrava	Saf su
بايبوخ baubuh	Ağlayan
باصخره basahra	Büyü
بدنية Badnya	Boyun eğme
برطلة	
باشبيتا başbita	Ev ya da soyun yeri
بي دانبيه asıl adı ise بدنه صغير	Daniel evi
خورسياد	II. Sargon kalesi
بعويزه ba' uiza ¹¹⁵	Güç köyü

Tablo 5: Aramice kökenli köylerin isimleri ve anlamı

Bunlarla birlikte Keberli, Şerkan ve Huitle gibi bazı köylerin isimlerinin hangi dile ait olduğu bilinmemektedir.

Unutulmamalıdır ki Şebeklerin Kürt olduğunu söyleyenlerin onları aslen Sünni, Türk olduğunu söyleyenler aslen Bektaşî, Fars kökenli olduğunu söyleyenler ise aslen Şii olduklarını savunmaktadırlar. Ve zamanla üç farklı mezhebe ayrıldıklarını iddia etmektedirler.

3.2. Şebekçe Dili

Şebekçe dili Hint Avrupa dil ailesine mensup olan şifahi bir dildir. Şebekler topluluğunda en belirgin özellik dildir ve bu dili bilmeyenler her ne kadar Şebek olduklarını iddia etseler de onlara pek sıcak bakılmaz. Şebekçe dili şifahi bir dil olduğu için öğrenilmesi oldukça zordur ve bu dili sonradan öğrenmeye çalışan kişi, dilin zorluğundan ve karmaşıklığından dolayı genelde başarısız olmaktadır.

Aynı zamanda Şebek köylerinin isimleri Arapça, Türkçe, Farsça, Kürtçe ve Aramice gibi çeşitli dillere dayanmaktadır. Bu durum, bu bölgede yaşayan çok sayıda etnik grup ve sahip oldukları uzun tarihin yanı sıra, bu milletin kökenini bulma görevini daha da zorlaştıran çatallı nüfus gibi birçok şeye işaret etmektedir.

¹¹⁴ bu köylere neden bu Aramice kökenli isimler verildiğini bilinmemektedir.

¹¹⁵ “Ba” eki ile başlayan köylerin isimleri genelde Arami kökenlidirler.

Şebekçe dilinde gramer yok denecek kadar azdır. Dilde bulunan kelimelerin çoğunun kökeni yoktur. Bazı fiillerin kökeni bulunmaz. Şebekçe dilinde fiiller Türkçe, Arapça veya diğer dillerdeki gibi belli kurallar çerçevesinde geçmiş, şimdiki ya da gelecek zaman kullanılarak türemez. Bazen zamandan zamana fiilin kökeni de değişebilmektedir. Örnek olarak; هوتيم Hutim/uyudum, موصي Musi/uyuyorum, نقوبوصي/Nukubusi uyuyacağım. Bu farklı üç zaman, kelimenin yapısını da değiştirmiştir. Fakat bu zorluklara rağmen şebekler topluluğuna mensup olan bazı eğitimli kişiler bu dilin kelime, gramer ve atasözlerini yazılı hale getirmeye çalışmaktadırlar. Bazıları da internet sitelerinde bu dilin kurallarını ve kelimelerini açıklamak için oldukça gayret göstermektedirler.¹¹⁶

Son zamanlarda Şebekçe dilini yazılarda kullanmaya çalışan bazı Şebeklerin iki kısma ayrıldıklarını görmekteyiz. Bunların ilki Latin alfabesini kullanırken diğeri ise Fars alfabesini kullanmaktadır. Ancak Fars alfabesini kullananların sayısı daha fazladır.

Bu dilin kökeni konusunda iki farklı söylem bulunmaktadır. Birincisi, Şebekçe dilinin farklı dillerden etkilenmekle birlikte kendine has bir dil olarak ortaya çıktığını iddia edenlerdir. Sırasıyla en çok Kürtçe, Farsça, Arapça ve Türkçeden etkilendiğini belirtmektedirler.¹¹⁷ İkinci grup ise Şebekçenin bir lehçe olduğunu iddia edenlerdir. Bunlar da iki kısma ayrılmaktadırlar, ilki Kürtçeden türemiş bir ağız olduğunu, ikincisi ise Farsçanın bir lehçesi olduğunu savunmaktadır.¹¹⁸

Son olarak Şebekçenin kelime açısından en çok Kürtçenin Hevremani lehçesine ve sonra da Korani lehçesine yakın olduğu söylenebilir. Gramer açısından ise en çok Farsçaya yakındır.

2.3. Şebek Kelimesinin Anlamı

Şebek kelimesinin nereden geldiği konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır.

Şebekler topluluğu arasında en yaygın görüş, kökenleri bölümünde de belirttiğimiz gibi, Şebek kelimesinin Nadir Şah ile Celil Bey arasındaki anlaşmadan kaynaklandığı, ilk zamanlarda onlara Şahbekler dendiği ve zamanla Şebek olarak alışlageldiği şeklindedir.¹¹⁹

İkinci rivayete göre Arapçada ve *Lisânü'l-Arab*'da geçtiği üzere: (شبكة) Şebek kelimesi شبكت اصابعي “Parmaklarımı birbirine kenetledim” ya da (شبكة الامر) “İş karışmış, yani kafası karışmış”¹²⁰ dendiği gibi “karıştırıyor, karışıyor”¹²¹ gibi anlamlara gelmektedir. Bununla birlikte

¹¹⁶ O siteler arasında en meşhuru da [اكاديمية اللغة الشبكية | Facebook](#) sitesidir.

¹¹⁷ Saiğ, Süleyman, “Târîhü'l-Mûsıl”, (Kahire, Selefîye yayınları, 1923), s.287

¹¹⁸ Salih Şabib Al-Dulimi, Şebekler Antropolojik bir çalışma, s.54

¹¹⁹ Şebek kelimesi çoğuldur, Şebeki ise tekildir.

¹²⁰ Luis Maluf, “Elmunejid fi Ellugah” (Beyrut, Katolik yayınevi, 2009), s.372

¹²¹ İbni manzur, “Lisanul- Arap”, (kahire, Darulmarif yayınevi, 1708), s. 2187

Arapçada ağ kelimesi için “şebeke” denir. Bu görüşü savunanlar, Şebeklerin farklı ırk ve toplumlardan oluşan bir topluluk olduklarını düşünmektedirler.

Son görüş zayıf olmakla birlikte onlara göre Şebeklerin asıl adı Şoankara (شوان كاره) ya da Şankara'dır (شكاره). Kelimenin anlamı da çobanlık işi yapanlar demektir fakat zamanla bu değişmiş ve yerine Şebek ismi geçmiştir.

2.4. Şebeklerin Siyasi Mücadeleleri

Şebeklerin siyasi mücadelesi ve iktidar ile sorunları ilk olarak 1975 yılında başlamıştır. Irak Cumhuriyeti 1947 yılında Şebekleri Ezidi olarak tanımlamıştır.¹²² 1975 yılındaki nüfus sayımında sadece Arap ve Kürt şıkları bulunuyordu bundan dolayı Şebekler mecburen Arap şikkını işaretlemişlerdir. Bu da 1970 yılından sonra Irak hükümetinin Araplaştırma politikasının oldukça yoğun olduğu bir dönemdi. Nüfus sayımında Arap şikkını işaretlemeyip boş bırakanlara devlet tarafından farklı yaptırımlar uygulanmıştır. 1987 yılında Irak-İran savaşının zirveye ulaştığı sırada Irak Cumhuriyeti yeni bir nüfus sayımı gerçekleştirdi. Savaş yıllarında Kürtler sadece kendi köylerinin güvenliğinden sorumlu oluyor ve savaşa gitmiyorlardı. Bu sebeple bazı Şebekler savaşa gitmemek için nüfus denetiminde Kürt şikkını işaretlediler. Bunu öğrenen Irak hükümeti savaşın bitmesini bekledi. Bu durumdan rahatsız olan Saddam Hüseyin Şebeklere karşı çok şiddetli eylemlere girişti, evlerini yıktırdı, mallarına el koydurdu ve onları köylerinden zorla çıkarttı. Böylece Şebekler yerlerinden edildi, köylerinden sürüldü ve tüm mallarını orada bırakmak zorunda kaldılar. Bu olay da Enfal hareketinin¹²³ bir parçası olarak tanımlanmaktadır.¹²⁴

1990 sonbaharına kadar Şebekler köylerine dönemmediler. 1991 yılında Irak'ın Kuveyt'e karşı aniden savaş başlatmasının ardından Irak hükümeti Şebeklerin köylerine dönmesine izin veren bir karar çıkardı. Bu kararın iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi, bir Şebek liderinin Şebeklerin Arap oldukları ve Araplığı ile gurur duyduklarını anlatıp kanıtlamasıdır. İkincisi ise dolaylı bir nedendir: Irak'a uygulanan uluslararası abluka ve Irak'ın tarım ihtiyacı açığa çıkmıştır. Şebekler de bu iş ile meşhur oldukları için geri dönüşlerine izin verilmiştir.¹²⁵

Aynı zamanda Irak-İran savaşı esnasında Irak hükümeti Dava Partisi'ne karşı ciddi bir çıkış yaparak bu partiye katılanları idamla cezalandırmıştır. 1980'li yıllarda Şebeklerin bir kısmı da önceki rejimin son derece düşman olduğu Dava Partisi'ne katıldığı için idam edilmiştir.

¹²² Züheyir Kazım Abood, “ Irak'taki Şebekler”, Bahzani net, erişim tarihi;08 Şubat 2024 www.bahzani.com

¹²³ Enfal Hareketi, Saddam Hüseyin'in Kürtlere karşı yürüttüğü operasyonlar olarak tanımlanmaktadır. Bu hareket Kürtlere karşı olarak bilirse de aslında Şebekler gibi birçok azınlığa karşı operasyonlardı.

¹²⁴ Züheyir Kazım Abood, “ Irak'taki Şebekler”, Bahzani net, erişim tarihi;08 Şubat 2024 www.bahzani.com

¹²⁵ K.kehl- bodrogi, B. Kellner-keinkele, A.Otter-Beaujean (Ed.), “Synretistic Religious Communities InTthe Near East”, (Berlin, Brill yayıncılıkları,1995), s.164

2003 yılından sonra Hanin El-Kadu Şebekler'in Irak Büyük Meclisi'nde yer almaları için çok büyük çaba harcamıştır. Bunun sonucunda Şebekler mecliste bir millet vekiliyle temsil edilmişlerdir. Hâlihazırda Ninova Belediyesi'nde görevine devam eden Kusay Abbas ve Mohammed Arif gibi bu topluluğu temsil eden siyasetçiler bulunmaktadır.

Ninova Ovası'nda Bulunan Şebek köylerinin emniyeti 2003'ten 2014'e kadar Peşmerge askerleri tarafından sağlanmaktaydı. Ancak şehri IŞİD unsurlarından kurtardıktan sonra Şebekler, topraklarını kendi güçleriyle yönetmeye başladılar ve hâlihazırda bu köyleri korumaktadırlar.

Her ne kadar Şebek topluluğuna mensup olsam da, mülakat sırasında katılımcılar olağan siyasi meseleler sorulduğunda, yaşlıların çoğu cevap vermekten kaçındılar; ancak gençler kolay bir şekilde cevap verdiler. Bu durum, bu topluluğun geçmişte maruz kaldığı ötekileştirme ve dış baskıların bir göstergesidir. Bundan dolayı bu tür siyasi sorulara karşı yaşlılar çok temkinli davranmaya çalışmaktadır.

Bir başka husus ise, Sünni Şebeklerin çoğunun Musul kentinde, Şiiilerin çoğunun köylerde ve Bektaşilerin tamamının köylerde yaşadığını belirtmek gerekir. Bu ayrımın temel nedeni 2003 yılından sonra bölgedeki meydana gelen siyasi olaylar ve çatışmalardan dolayıdır.¹²⁶ Bugünlerde, tamamen köylerde kalmayı tercih eden Bektaşiler dışında durum değişmiş ve Sünni ve Şiiiler Musul şehrinde güvenli bir şekilde hayatlarını devam ettirmektedir.

2.5. Şebeklerin Ekonomik Hayatı

Şebeklerin tarih boyunca, diğer kırsal kesim bireyleri gibi çiftçilik ve hayvancılık merkezli bir yaşam sürdürdüğü bilinmektedir. Zira Şebeklerin yaşadığı coğrafyanın verimli topraklara sahip olması, yer altı sularının yanı sıra Khazir Nehri¹²⁷ ve Dicle Nehri'nin de bulunması tarım ve hayvancılığı kolaylaştırmıştır. Fakat yaklaşık 20 seneden fazladır Şebekler ticaret işi ile tanınmaya başlamışlardır. Sonuçta en çok hayvancılık, tarım ve ticaret meslekleri ile bilinmektedirler.

- Gökçeli bölgesi hayvancılık konusunda Musul'un kuzeyinde ve Irak'ta oldukça meşhur bir yerdir. Musul'da hayvancılık için en popüler yerlerden birini teşkil etmektedir. Gökçeli de genelde inek ve koyun yetiştirmek isteyen insanlar için ilk başvurulacak yer olarak kabul edilir. Gökçeli'de hayvancılıkla uğraşan Araplar, Kürtler ve Türkmenler vardır. Fakat büyük kesimi Şebekler topluluğuna mensup olanlarca yönetilir ve orada yetiştirilen hayvanların çoğunluğu onlara aittir. Aynı zamanda inekler konusunda

¹²⁶ Musul'da Şiiilere karşı şiddetli eylemler yapıldığından dolayı onların geneli köylere geçtiler.

¹²⁷ Türkiye'den akan ve Dohuk 'tan geçerek Şebeklerin bulunduğu yerlere kadar akan bir nehirdir.

Gökçeli bölgesi Irak'ın genel ihtiyaçlarını karşılayabilir ve Irak'ın en büyük inek çiftliklerindedir. Resimde gösterildiği gibi

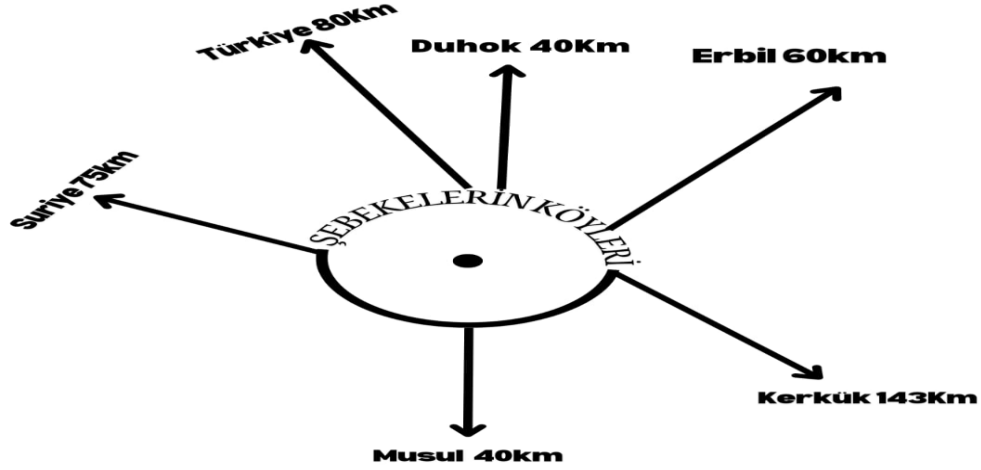
- Fazilya köyü, zeytin bakımından Irak'ın en meşhur yeridir. Irak'ın zeytin ihtiyacını karşılayabilecek bir kapasiteye sahiptir. Aynı zamanda her yıl Irak'ın farklı şehirlerine zeytin ihraç etmektedir. Kalitesi ve tadı ile meşhur olan bu bölgenin zeytini insanlar tarafından çok tercih edilmektedir.
- 2003'ten sonra Bazvaya köyü taşımacılık mesleği ile tanınmaya başlamış ve Musul'da şehrinin taşımacılık konusunda en önemli bölgesi haline gelmiştir. Belirttiğimiz üzere Şebekler genelde Şebekçe, Arapça ve Kürtçe bildikleri için farklı topluluklarla rahatça diyalog kurabilmeleri bu mesleği yapmalarında önemli avantaj sağlamıştır.

Şebeklerin köyleri şehirden uzak olduğundan dolayı onlar genelde okumuyorlardı ve çocuklarını okula göndermezlerdi. Fakat 2003 yılından sonra yeni açılan okullar sayesinde okuyan Şebeklerin sayısı oldukça artmıştır. Hâlihazırda devletin önemli makamlarında görev yapan Şebek vatandaşları bulunmakla birlikte üniversitelerde, okullarda ve devlet dairelerinde görevini sürdüren ve gittikçe sayıları artan Şebek vatandaşlar bulunmaktadır. Bununla birlikte mülakat esnasında dinin iş seçiminde ne tür bir rol oynadığını sorulunca, katılımcıların tamamı dinin çok etkili bir rol oynadığı belirttiler

3.5. Şebeklerin Yaşadıkları Coğrafyanın Özellikleri

Şebekler Ninova'nın en verimli topraklarının üzerinde yaşamaktadır. Bu alanlar kırsal sayılmaktadır ve tarıma elverişlidir. Üstelik düz arazilerdir ve diğer kesimlere ulaşmalarını engelleyecek dağ bulunmamaktadır. Bu topraklarda yeraltı suyu bol olduğundan, neredeyse kendi kuyusu olmayan hiçbir ev yoktur hatta bazı evlerde iki kuyu bulunmaktadır. Ayrıca bu köyleri doğudan çevreleyen Hazar Nehri, güneyden ise Dicle Nehri bulunmaktadır. Şebeklerin köyleri hilal şekline benzediği için bu köylere (الهلال الشبكي) Şebek Hilali ismi verilmektedir.

Şebeklerin yoğun olarak buldukları Hamdaniye ilçesi Erbil'e yaklaşık 50 km, Duhok şehrine 45 km ve Musul merkezine yaklaşık 30 km uzaklıktadırlar. Bununla birlikte Türkiye sınırına 85 km ve Suriye sınırına 80 km uzaklıktadır. Aynı zamanda bazı köyler Musul merkezine daha yakinken diğerleri ise Duhok veya Erbil şehrine daha yakındırlar. Bu konum sayesinde Şebekler farklı şehirlerde iş hayatlarını sürdürebilmiş ve farklı topluluklarla kolayca diyaloga geçebilmişlerdir. Ayrıca Türkiye'den ve Irak'ın kuzeyinden güneye doğru geçmek isteyen tırlar bu bölgeden geçtikleri için ticaret yolu açısından önemli bir noktadırlar.

Şekil 1: Şebek köylerinin konumu

Şebekler Musul'un kuzeydoğusunda bulunmalarından dolayı bazı önemli özelliklere sahip olmuşlardır. Şebekler, yüzyıllar boyunca Kürtlerle yan yana yaşadıkları ve yakınlarında yaşayan Türkmen ve Araplarla iyi ilişkiler içinde oldukları için diğer ırk, din ve mezheplerle sürekli iletişim halindeydiler. Ayrıca Süryani ve Keldani topluluklarıyla uzun yıllar ticareti ve günlük yaşamı paylaştıkları için dostane ilişkileri hâlihazırda devam etmektedir.

Hristiyanlarla birlikte Başika bölgesinde yaşayan Şebekler, yüzyıllardır Katoliklerle komşudur ve birlikte yaşamaktadır. Şu ana kadar tarihte Şebeklerin kiliselere veya Hristiyanların dinî yaşamına karşı çıktıkları görülmemiştir.

Şebeklerin yaşadıkları köylerin kuzeybatısında bulunan Sincar bölgesi Ezidi grubuna mensup olanların yeridir. Şebeklerin Ezidilerle olan ilişkileri hep iyi olmuştur ve Irak'ta 2003'ten beri yaşanan bütün problemlere rağmen bu iki topluluk arasında sorun yaşanmamıştır. Unutulmamalıdır ki Şebekler köylerinde Kakailer ve Sağırlılar fırkaları ile yaşamaktadırlar. 2006 yılında Sünni-Şii olaylarının en kanlı zamanlarında bile Şebeklerin Sünnileri ve Şiileri arasında dayanışma gözlemlenmiş, birbirlerini koruyarak ve yardım ederek bu zor zamanları birlikte aşmışlardır. Bununla birlikte katılımcı D. E. İfadesine göre “Şebekler ve birlikte yaşadıkları diğer toplulukları ile barış içerisinde yaşamalarının temel faktör bölgedeki toplulukların çoğu azınlık olmalarıdır. Asıl olarak onların birlikte yaşamayı içselleştirip içselleştirememesine bakılması gerekmektedir.”

Bu coğrafi özellikler ve dinî farklılıklar sayesinde Şebekler, birçok etnik köken ve din arasında barış içinde bir arada yaşamayı başarmış ve dinî çoğulculuk fikrini

benimseyebilmişlerdir. Şebeklerde var olan bu özelliklerin ana faktörü, yaşadıkları bölgenin dinî ve mezhebî çeşitliliğidir. Bu konu, üzerinde uzunca durulması gereken bir husustur. Nitekim, Şebekler farklı dinlere ve mezheplere çok saygı duymaktadırlar. Örneğin, Bazen aynı evde farklı din ve mezheplere mensup olanların, farklı inanç, doktrin ve dinî ritüellere sahip olanların rahatça ibadetlerini eda ettikleri görülmektedir.

3.6. Şebeklerin Köylerindeki Tarihi Yerler

Şebeklerin buldukları coğrafyada çok farklı tarihi mekan ve eserler bulunmaktadır. Köylerin Mezopotamya'da Dicle Nehri'nin güneydoğusunda bulunmaları, farklı medeniyetlerin ve özellikle Asurluların kalıntılarının bulunduğu bölgede yer almaları bu konuda etkili olmuştur.

➤ Khorsabad

Ninova Ovası'nda yer alan Khorsabad köyü, Irak tarihinin önemli arkeolojik alanlarından biridir. Bu köyün asıl adı Dur-Şarkkun yani Sargon Kalesi veya Sarayı'dır. Bu köy II. Sargon'un sarayındı ve aynı zamanda Asurluların başkentiydi. Hâlihazırda Musul'dan yaklaşık 20 km uzaklıktadır. Bu köy, Ninova Ovası'ndaki Şebeklerin bulunduğu köyde yer almaktadır. Saray M.Ö. 722 ve 740 yıllarında II. Sargon tarafından yaptırılmıştır. II. Sargon'un öldürülmesinden sonra terk edilmiştir. Geniş bir duvarla çevrilidir ve yedi kapısı vardır.¹²⁸

Asurilerde ölen kralların kendi şehirleri ve saraylarında defnedilmesi geleneği vardı. Fakat II. Sargon savaş alanında öldürülen ilk kral olduğu için Dur-Şarkkun sarayında defnedilmedi ve bu sebeple saray terk edildi ve yüzyıllardır terkedilmiş bir durumdadır.¹²⁹

Khorsabad köyü hâlihazırda hem buğday yetiştirilmesi ile hem de tırcıların arabalarının tamiri için önemli bir bölgedir. Khorsabad köyünde 1993 yılında yeniden keşfedilen Kanatlı Boğa 2024 yılında Irak hükümeti tarafından Musul'dan Bağdat'taki Irak Müzesi'ne transfer edildi. Bununla birlikte Kanatlı Boğa, eski Irak tarihine aittir ve gücü simgelemektedir.

➤ Arpaçiyeh Köyü

Arpaçiyeh köyü tarihin en eski tarım köylerinden biri olarak kabul edilmektedir. Arpaçiyeh kelimesinin manası arpa tepesi olup Türkmençe bir kelimedir.¹³⁰ Arpaçiyeh bölgesi Musul

¹²⁸ William James Durant, "Medeniyet'in hikâyesi", (Çev.) Zeki Necib Mahmood, (Beyrut, Darul Cil, 1988), c.2, s.294

¹²⁹ Genç, Bülent, (2022). Khorsabad/Dur-Sarrukin Kazısı ve Asar-ı Atika Nizamnamelerine Etkisi. Anadolu Araştırmaları (25), s.117-139. <https://doi.org/10.26650/anar.2021.904234>

¹³⁰ Prof. İbrahim Al-Alaf, "Arpaçiyeh köyü" erişim tarihi; 12 Şubat 2024 https://www.wallablogspotcom.blogspot.com/2017/08/blog-post_58.html

bölgesinin yakınında bulunmaktadır ve şu anda Musul'un bir mahallesi olarak kabul edilmektedir.¹³¹

Bu köy MÖ 6. bin yılın sonlarında yaşamış ancak Ubeyd döneminin sonlarına kadar devam etmiştir.¹³² Bunun kanıtı, 1-4. tabakalarda Ubeyd dönemine ait çanak çömleklerin ve bir çömlek çivisinin varlığıdır.

Arkeolog Max Mallowan'ın burada çömlek kaplarının keşfedildiğini söylemesi, buranın çömlek endüstrisi için önemli bir yer ve merkez olduğunu göstermektedir. Burada keşfedilen antik eserlerin parlak, eski bir Irak uygarlığının resmini temsil ettiğine şüphe yoktur. İnsanın Taş Devri'nden çıkmaya başladığı bir döneme kadar uzanmaktadır.¹³³

Bu köyde bulunan mutfak eşyaları ve çömleklerin yanı sıra çok sayıda tarım aleti ve evcil hayvan kalıntılarının da bulunmuş olması o dönemde tarımın ileri düzeyde yapıldığını göstermektedir. Ayrıca çok sayıda kolye ve süslü taş diskler de bulunmuştur. Elleri göğüslerinin üzerinde olan, vücudu çizgiler ve noktalarla süslenmiş kadın şeklinde ana tanrıça heykellerinin de bir tür dövme olduğuna inanılmaktadır.¹³⁴

¹³¹ Yaklaşık 1980'li yıllara kadar Musul bölgesi küçük bir bölgeydi fakat gittikçe genişletildi ve Musul'un kuzeyinde bulunan Şebek köyleri Musul'un içine alındı ve artık Musul'un içinde bulunan bir mahalledir. Hâlihazırda Musul'u genişletmek adına Şebek köylerine doğru 7 kilometreyi almak için bir belediyede bir plan vardır, fakat Şebekler buna karşı çıkıp gösteri yaptıkları için bu plan ertelenmiştir.

¹³² Ubeyd dönemi (yaklaşık M.Ö. 6500 – 3700) tarihler arasında olan bir Mezopotamya dönemidir.

¹³³ M. Mallowan ve Cruikshank Rose, "Prehistoric Assyria The; Excavations At Tall Arpachiyah", (London, Oxford University Press, 1935), s.122

¹³⁴ Taqi Al-Dabbagh, "Irak Medeniyeti" (Beyrut, Darul Cil, 1985), s.134

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMALI ARAŞTIRMA: ŞEBEKLERİN DİNÎ VE SOSYAL HAYATI

Bu bölümde Şebekler topluluğunun dinî hayatını detaylı bir şekilde inceleyeceğiz. Şebeklerin dinî hayatını incelemek çeşitli nedenlerden dolayı karmaşıktır. Bunlardan biri Şebeklerin eski dinî inancının zaman içinde değişimiyle birlikte Şebeklerin üç farklı mezhebe ayrılmış olmasıdır. Bu nedenle burada Bektaşiler Şebeklerin eski inancına ışık tutacak sonrasında Şebeklerin mevcut durumunu inceleyeceğiz. Bununla birlikte Bektaşi Şebeklerin inancının değişmesinde etkili olan tarihî olayları kısaca incelemeye çalışacağız. Bu bölümde ilk olarak Bektaşi Şebeklere ışık tutmak amacıyla 'Eski Bektaşilik' ve 'Neo Bektaşilik'¹³⁵ şeklinde ikili bir ayırım yapacağız. Bizi Eski Bektaşi ve Neo Bektaşi ayırımı yapmaya yönlendiren en önemli neden, Bektaşi Şebeklerin dinî doktrini üzerinde ciddi bir değişim yaşanmasıdır. Ardından Sünni ve Şii Şebeklerin dinî hayatına değineceğiz. Önemli noktalardan biri, Eski Bektaşilikteki ibadet ve dinî öğretilerin Şiilerden tamamen farklı olmasına rağmen Neo Bektaşilikte bu öğretilerin İsnâ'aşeriyye (On İki İmamcılık) mezhebinin öğretileriyle aynıdır. Aynı zamanda günümüzdeki Bektaşi Şebekler kendilerini bir Şii Sufi tarikatı olarak tanımlayıp ibadetlerini Şiiler gibi eda etmektedirler. Bu yüzden çalışmanın ikinci bölümünde, Şiilerin ritüelleri ve dinî yaşamı vurgulanırken Bektaşilik Şiiliğin bir parçası olarak telakki edilmiştir. Bununla birlikte hâlihazırdaki Bektaşi tarikatına mensup Şebeklerin sayısı, Şebeklerin toplam nüfusunun yüzde beşine karşılık gelmektedir.

Burada ilk olarak Bektaşi Şebeklerin dinî hayatını tarihsel boyutuyla ele almak suretiyle geçmişte var olan ve günümüzde ortadan kalkmış olan hususlara odaklanacağız. Sonrasında günümüzde Bektaşi tarikatının asılları arasında yer alan dinî tasavvurlara değineceğiz. Unutulmamalıdır ki bu araştırma genel Bektaşi tarikatı ile ilgili değil, yalnızca Şebekî Bektaşiler ile ilgilidir. İkinci aşamada ise Şii ve Sünni Şebeklerin dinî hayatını detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

4.1. Bektaşilik

Bektaşi Tarikatı, hicri 456 yılında Horasan'da doğan Seyit Muhammed Hankar Hacı Veli Bektaş'a nispet edilmektedir. Kendisi Müsevî'ydi, yani soyu İmam Musa el-Kâzım'a dayanmaktadır. Hacı Bektaş Veli'ye nispet edilen Bektaşi tarikatı Şii Sufi tarikatıdır.¹³⁶

¹³⁵ Eski Bektaşilik ile Neo Bektaşi kavramı ve ayırımı bize aittir. Hâlihazırdaki Şebekler topluluğuna mahsustur. Bununla birlikte Bektaşi çalışmaları ile uğraşan araştırmacılar eğer bu kavram genelleştirebilme imkânı varsa bu kavramı genelleştirebilirler.

¹³⁶ Ahmet Yaşar Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr> erişim tarihi: (02.03.2024).

Şebeklerdeki Bektaşî tarikatının genel bir resmini çizebilmek için, Bektaşî tarikatında gerçekleşen tarihsel açıdan önemli gelişmeler üzerinden konuyu ele almak gerekir. Nitekim eski Bektaşî tarikatının öğretilerinin şimdikilerle aynı olmadığı ve köklü değişikliklere uğradığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, bu konuyu iki bağlamda ele alacağız: Eski Bektaşîlik ve Neo Bektaşîlik. Bununla birlikte eski Bektaşîlik hakkında genel bilgiler verilerek, meydana gelen yeni değişikliklerle karşılaştırılması için zikredilmiştir. Eski Bektaşîlik ile ilgili bilgiler görüşmelerden alınmamıştır. Bunun yerine, kitaplardan alınmış ve yalnızca Bektaşîlerin bir kısmı tarafından eski Bektaşî inancında mevcut olan şeyler hakkında evet cevabı verilerek teyit edilmiş hususları eski Bektaşîlik kısmına eklenmiştir.

4.1.1. Eski Bektaşîlik

Eski Bektaşîlik diye adlandırdığımız bu başlık, Şebekler topluluğu ile sınırlıdır. Burada bahsedilen hususların hiçbiri şu anda uygulanmamaktadır. Ancak 1970’li yıllarda tarikatın öğretilerinde ciddi bir değişim yaşanmış ve akabinde de Bektaşî tarikatına mensup olanların sayıları oldukça azalmıştır. Bu değişimin nedenleri bir sonraki başlıkta ele alınacaktır. Burada kısaca değişmiş olan dinî öğretilere ve törenlere değineceğiz. Burada kısaca Namaz, Oruç, Zekât, Hac ve Cumalık ritüellerinden bahsedilecektir. Unutulmamalıdır ki Eski Bektaşîlik hakkında zikredilen hususlar

Bektaşî Şebekler günlük farz namazları kılmazlardı. Namaz konusunda İmam Ali'nin namaza giderken yaralanmış olması da dâhil olmak üzere birçok argümanları vardı ve bu durum onlara göre namazın farzîyetini geçersiz kılmak için yeterli bir argümandı.¹³⁷ Bununla birlikte Bektaşî Şebekler cuma gecesi toplandıklarında haftada sadece bir kez namaz kılarlardı. Namaz olarak adlandırdıkları bu ritüel uzun bir secdeden ibaretti. Yedi yaşına gelmemiş çocukların bu namaza katılmasına izin verilmez, yedi yaşına ulaşan çocuklar babaları tarafından Pir’e getirilir ve ancak bu sayede cuma gecesi namazına katılım gösterebilirlerdi.

Bektaşî Şebekler Ramazan ayı boyunca oruç tutmadıkları gibi, Ramazan ayının gelişine de sevinmezlerdi. Ayrıca Ramazan ayını mübarek aylardan biri olarak görmezlerdi. Bunun nedeni İmam Ali'nin Ramazan ayında şehit edilmesidir. Onlar yalnızca Muharrem ayının ilk dokuz gününde oruç tutarlardı.¹³⁸

¹³⁷ Yashar S.Khurshid, "Farklı bir inanç zümresi olarak Irak Şebekleri", (yayınlanmış Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2019), s.68, 2. Abdulmonem Al-Gulami "Musul vilayetindeki batıni firkaların kalıntıları", (Musul, Um al-Rabiyen yayımları,1950), s.32

¹³⁸ Ahmed Al-Sarraf, "Al-şebek", (Bağdat, Darul-Marif yayıncılık, 1954), s.97

Geçmişte bazı Bektaşiler zekât yükümlülüğüne inanırken diğerleri inanmıyordu. Fakat genel olarak Bektaşiler tarımın beşte birinin zekât olarak verirlerdi.¹³⁹

Bektaşî Şebekleri nadiren hacca giderdi. Bektaşiler bu tarikata mensup olmanın Mekke'yi ziyaret etmekten daha büyük bir şeref olduğuna inandıkları için hacca veya umreye gitmezlerdi. Bununla birlikte bazen Necef ve Kerbela'daki kutsal türbeleri ziyaret etmek için yola çıkarlardı. Üstelik Kerbela'yı 7 defa ziyaret eden haccetmiş gibi kabul ediyorlardı.¹⁴⁰

Cumalık kavramı Bektaşî tarikatı üyeleri ile büyükleri arasında her cuma gecesi müritlerin evlerinden birinde gerçekleşen düzenli toplantıya atıfta bulunmaktadır. Bu toplantıda katılımcılar def çalarlar ve Hz. Peygamber'e ve Ehli beyte yazılan şiirleri okurlardı. Gerçekleşen ayinler sırasında şarap içerler ve haftada kılınan tek namazı da bu sırada eda ederlerdi.¹⁴¹

Eskiden Şebekî Bektaşiler arasında var olan bu uygulamalar artık ortadan kalkmıştır. Öyle ki hâlihazırda hiçbir Şebekî Bektaşî bunlara inanmamakta ve hiçbirini uygulamamaktadır.

4.1.2. Neo Bektaşilik

Şebekler topluluğunda Bektaşî tarikatının takipçileri arasında meydana gelen itikadî değişimin birkaç nedeni vardır.

Birincisi: Tarihî belgelere bakıldığında, Sultan II. Abdülhamid'in bazı camiler inşa etmeye çalıştığı ve Bektaşî Şebekleri açıkça İslam'ın Sünni yorumuna davet ettiği görülmektedir. 7 Ağustos 1891 tarihinde gönderilen 3565 numaralı telgrafta, Şebeklerin İslam'ın Sünni yorumuna dönmeleri nedeniyle törenler ve kutlamalar yapıldığı ve orada bir cami inşa edilmesinin emredildiği belirtilmektedir.¹⁴²

Osmanlı Devleti tarafından Şebekler topluluğuna gönderilen çok sayıda telgraf incelendiğinde, birbirleriyle benzer içeriklere sahip oldukları görülmektedir. Telgraflar, 1880'den 1895'e kadarki zaman diliminde, Musul bölgesindeki farklı mezhep ve inançlara sahip azınlık grupların Osmanlı Devleti'nde kabul gören doğru din anlayışına dönmeleri için bir bilinçlendirme faaliyeti ve dini vaazlar verilmiştir. Dolayısıyla, Yezidilere, Sağırılılara, Şebeklere ve diğer azınlık gruplara aynı telgraf içerisinde hitap edildiği görülmektedir. Sultan II. Abdülhamid bazı âlimleri bölgeye göndererek insanları İslam'ın Sünni mezhebine davet etmiştir. Bazı araştırmacılara göre, Bektaşî Şebekler arasındaki itikadî değişim Abdülhamid Han sayesinde gerçekleşmiştir.

¹³⁹ Bu husus oldukça tartışmalı husustur. Çünkü bazı Bektaşî zekat ödenirdi söylerken diğerleri ödenmezdi diye ifade ettiler. Aynı zamanda kitaplarda da bu konu tartışmalıdır.

¹⁴⁰ Ahmed Al-Sarraf, Al-şebek, s.98

¹⁴¹ Abbas Azzavi, "Kakaiyye fi 't-Tarih", (Dımaşk, Darul Arab, 2016), s.125

¹⁴² Musul – Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri, (1525 – 1919), Ankara, 1993, s. 204,208,223, 224

İkincisi: Günümüzdeki Bektaşî Şebeklere göre, Bektaşîlerin dinî doktrininin değişmesi, 1970 yılında Bektaşî Tarikatı'nın büyükleri ile kurulan kuvvetli ve doğrudan iletişim sayesinde gerçekleşmiştir.

Katılımcı seyit Halil el-Bektaşî'nin belirttiği üzere, Bektaşî tarikatının büyükleriyle iletişim eksikliği nedeniyle, bazı mektuplar uzak bölgelerdeki müritlere ulaşmadan önce çarpıtılmıştır. Bununla birlikte bazı konuşmaların içeriğinin yanlış yorumlandığını düşünmektedirler. Örneğin, Arapçada şarap kelimesi tüm helal içecekleri kapsamaktadır, ancak bazı Bektaşîler şarabı yalnızca içki olarak yorumlayarak müritlere aktarmışlardır. Ancak zamanla gelişen teknoloji ve iletişim araçlarının hızlanması ile tarikatın asıl ve gerçek öğretilerine dönerek, batıl hususları bırakmışlardır.¹⁴³

Burada dikkatle üzerinde durulması gereken bir nokta da şudur: Teknolojinin gelişmesi ve bu sayede bilginin ana kaynaklarına ulaşılmasındaki hızın, insanların sahip oldukları çarpıtılmış bilginin fark edilmesini sağlamasıdır. Yani teknolojinin gelişmesinde inanan bireylerin inandıkları dinin ana kaynaklarına göre inşa edilmiş gerçek dine dönmelerinde bir etkiye sahiptir. Bir diğer nokta ise bazı Şebek Bektaşîlerin Türkçe bilmediklerinden dolayı bazı Türkçe terimleri Şebekçe veya Arapça 'ya yanlış bir şekilde aktardıkları ve buna bağlı olarak yanlış yorumlamaların ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Üçüncü görüşe göre; Şebeklerin mezheplerini değiştirmelerindeki temel neden, el-Havze'den¹⁴⁴ mezun olan âlimlerin Şebeklerin köylerine gönderilmesi ve Şebeklere dinin gerçek öğretilerini ve emirlerini anlatmalarındadır. Taşkın'a göre sonradan Şebek köylerinde çok sayıda Hüseyiniye¹⁴⁵ inşa edilmiş ve bu toplulukların Şiiliğe geçmesinde önemli bir nokta olmuştur.¹⁴⁶

Bu görüşler belli bir kesim için mümkün görünmektedir. Çünkü mevcut Şebeklerin mezhepsel durumu üçe ayrılmaktadır. Sünniler birinci görüşü, Bektaşîler ikinci görüşü, Şiiiler ise üçüncü görüşü savunmaktadırlar.

Mevcut Şebeklerin mezhepsel durumları üçe ayrıldığından bu görüşlerin her biri belirli dini gruplar tarafından kabul görmektedir.

Günümüzde Bektaşîlerin ibadet şekli, İslam'ın ve imanın şartlarını kabullenme açısından diğer Müslümanlarla aynıdır. Onlar hâlihazırda İmamiyye mezhebine göre namaz kılmakta ve ibadetlerini eda etmektedirler. Ayrıca Ramazan ayında oruç tutarlar, hacca giderler ve zekât

¹⁴³ Katılımcı Seyit Halil el-Bektaşî, Musul'da Bektaşî tarikatında tanınan ve çoğu dini ritüeli gerçekleştiren bir seyittir.

¹⁴⁴ İsnâ'aşeriyye mezhebine bağlı olan bir ilmi kurumdur, İsnâ'aşeriyye mezhebine tabi olan bütün talebeler burada dini eğitimi aldıktan sonra mezun olup farklı yerlere irşat için gönderilmektedirler.

¹⁴⁵ Şiiilerin dini törenleri ve ibadetleri gerçekleştirdikleri yerdir.

¹⁴⁶ Ahmet Taşkın, "Irak'ta Bektaşî Topluluğu Şebekler", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2009, sayı 25, 125-144 s.130

verirler. Fakat dinî fetvaları Şii dinî mercilerden değil, Bektaşî tarikatının şu anki lideri olan Seyit Muhammed Mendi'den almaktadırlar. Bununla birlikte Katılımcı seyit Halil el-Baktaşî “*Muhammed el-Mendi'nin Bektaşî tarikatının şu anki lideri olduğunu ve Arnavutluk'ta yaşadığını*” ifade etti.

Yeni fetvalar her yıl 16 Ağustos'ta Türkiye'de bir araya gelerek verilmektedir.

4.1.2.1.Tarikata Girme Ritüelleri

Bektaşî tarikatına girmek isteyenler, cuma gecesi Pir'in evine giderek Bektaşî tarikatı üyeleriyle buluşur. Pir'in yardımcısı olan Sufî, tarikata girmek isteyen kişiye “Dört kapıdan geçmeye hazır mısın?” diye sorar. Kişi de buna “Evet, hazırım.” deyince tarikata girme ritüelleri başlar.

Kişinin, ilk önce Şeriat kapısından, sonra İlim kapısından, ardından Marifet kapısından ve en son Hakikat kapısından geçmesi gerekmektedir. Her kapının bir duası ve bir ahdi vardır ki kişi her kapının şartlarını kabullendikten sonra ancak bir adım ileriye gidebilir. En sonunda mecliste bulunan bütün kişiler tarikata girmek isteyen kişiyi tebrik ederler. Böylelikle tarikata girme ritüelleri biter ve o kişi artık tarikattan sayılmaya başlanır. Daha sonra Sufî, mecliste bulunan bütün kişilerden Sufî ve Pir arasında paylaşılmak amacıyla para toplar. Son olarak meclise tambura getirilir ve tarikat üyeleri kendi aralarında ilahiler okumaya başlarlar.

Tarikata intisap eden kişi, kırk sekiz cuma¹⁴⁷ günü yani bir yıl boyunca her cuma gecesi Pir'in evinde bulunmak zorundadır. Her cuma gecesinde ilk önce Buyruk kitabında geçen elli iki emri okuması sonra da belli bir süre zarfında secdeye kapanması gerekmektedir. Bir sâlik verdiği ahdi bozduğunda, ona “Sen Yezid b. Muaviye gibisin.” denir ve bu onun itaatsizliğinin, günahkârlığının ve yoldan çıkmışlığının bir göstergesidir.

Cuma gecesinde Pir'in evinde toplandıklarında, hafta boyunca işlenen günahlar itiraf edilir, salık de hangi günahları işlediğini söylemek zorundadır. İtiraf üzerine suçlu mürit cezalandırılır. Örneğin, yalan söylediyse üç gün hiç konuşmaması gerekir. Başka bir organla günah işlemişse o organ cezalandırılır. Bu uygulama ile Pirlere, ruhların reenkarnasyonuna inandıkları için müritlerini günah işlememeleri konusunda çokça uyardıkları çalışırlar. Aksi takdirde bir kişi çok günah işlemesi durumunda kötülüğün bir sonraki doğacak Bektaşî bireylerde tekrar vücut bulacağını düşünmektedirler. Eski Bektaşilikte bu meclislerde şarap içilirdi ancak günümüzde bu uygulama ortadan kalkmıştır.

¹⁴⁷ Bektaşî tarikatına yeni girenlere “48 Cuma hak mıdır” diye sorarlar, katılacak kişi de “Haktır” demesi gerekmektedir.

Bektaşî tarikatına girmek isteyen kadınlar yalnızca kocalarının izniyle girebilirler. Erkek karısından tarikatın emirlerine uyacağına dair söz alır ve onu tarikat Pir'ine götürerek tarikata intisap etmek için Pir'den izin alır. Böylelikle kadın tarikata mensup olmuş olur.

Evlî olmayan kadın ise tarikatın bir üyesiyle kardeşleşme sürecinden geçmek zorundadır ve Pir bu kardeşleşmeyi onayladığında kadın tarikata girmiş olmaktadır.

4.1.2.2. Bayram Günleri

Bektaşî Şebekler Ramazan ve Kurban Bayramlarını asla kutlamamakta ve Müslümanları tebrik etmemektedirler. Farklı Bektaşî katılımcılar İmam Ali Ramazan ayının 21. gününde şehit edilmiştir. Bu nedenle bu günler Bektaşîler için yas günleri olduğunu dile getirdiler. İmam Ali'nin ölümü üzerine yazılan hüznü şiiirleri kendi aralarında okumaktadırlar. Kurban Bayramı'nı da kutlamazlar çünkü o günlerde (Zilhicce ayının 9. günü) Müslim b. Akîl şehit edilmiştir. Bu sebeple Kurban Bayramı hüznü bir şekilde geçmektedir.

Bektaşî Şebeklerin her yıl içerisinde kutladıkları iki gün vardır. Bunların ilki Gadir günü diğeri ise Nevruz günüdür. Bu kutlamaların Gadir Günü kutlamaları gibi dini bir boyutu vardır; Nevruz ise o bölgedeki adetler ve sosyal yaşamdan etkilenmiş bir kutlamadır çünkü Kürtler bu günleri kutlar ve Bektaşîler de onlardan etkilenmiştir.

Gadir günü¹⁴⁸, Hz. Peygamber'in hicretin 10. yılında 18 Zilhicce'de yaptığı bir vaaza dayanmaktadır. Bu vaazda Hz. Peygamberim "*Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır.*"¹⁴⁹ buyurmuştur. Bektaşîler bu konuşmanın İmam Ali'nin hilafet ve imameti hak ettiğine dair bir işaret olduğuna inanır ve o günün yıl dönümünde büyük kutlamalar yaparlar. İkinci kutladıkları gün ise, 21 Mart'a denk genel Nevruz günüdür. Bektaşîler bu gün için özel kutlamalar yapmaktadırlar.

4.1.2.3. Muharrem Ayı

Muharrem ayı da Bektaşîler için önemlidir. Bektaşî katılımcılar "*Bektaşîler muharrem ayın ilk on günü boyunca Bektaşî aileleri, televizyon ve bıçakların üzerini örterler, et yemezler ve banyoya girmezler, Buna ek olarak Şebekî Bektaşîler muharrem ayının ilk dokuz günü oruç tutarlar.*" Diye ifade ettiler. Bu tür eylemler, tarihsel ve toplumsal hafızayı tazelemek, tabi oldukları mezhebin önemli tarihsel olaylarına ışık tutmak ve en önemlisi de İmam Hüseyin'in

¹⁴⁸ Irak Hükümeti 22 Mayıs 2024 yılında Gadir günü resmi tatil olarak belirlemiştir. Iraktaki bütün Şiiiler bu günün için özel hazırlıkları yapmaktadır.

¹⁴⁹ İbn Hacer el-Askalani, Metalibu'l-âliye, c.16, Menakubu Ali, (Darul Asima, Riyad, 2000) (n.3943)

ölümü nedeniyle üzülmek ve mubahların hiçbirinden zevk almayarak tarihsel hafızayı yeniden canlandırmaktır.

4.1.2.4. Evlilik ve Boşanma

Bektaşî Şebekler kadınlarını asla Bektaşî olmayanlarla evlendirmemektedirler. Bektaşî tarikatı içindeki seyitler de kızlarını sadece seyit tabakasında olanlarla evlendirebilirler Diğer Bektaşîler ise kendi aralarında evlenebilirler.

Bektaşîler arasında boşanma genelde azdır. Eşler boşanmaya karar verdiklerinde, ilk önce Pir'e haber verirler. Daha sonra kadının kırk gün boyunca dışarı çıkmayacağı, belirli bir yerde kaldığı süreye “Tâhsin, تحصين” adını vermektedirler. Kırk gün bittikten sonra hala boşanmaya kararlı iseler, mahkemede boşanabilirler. Katılımcı seyit Halik el-Bektaşî belirttiği üzere Bu zaman dilimi çiftlerin boşanma konusunu yeniden düşünmelerine neden olur. Herhangi bir çatışma veya ailenin bozulmasını önlemek için uygulanan bir adettir.

Son olarak Bektaşî tarikatında Pir derecesinde olan bireyler, Bektaşîlerin tüm sosyal ve dinî törenlerine katılmaktadırlar. Bu bireyler evlilik akdini gerçekleştirir ve evlilik merasimlerine katılır, yeni bir çocuğun doğumunda hazır bulunmaya çalışır, sünnet gününde orada bulunur, sosyal ve ailevi sorunların çözümünde kilit rol oynar, zekât parasını alırlar. Pirler her konuda Bektaşîler tarafından kendilerine danışılan kimselerdir.

4.2. Şebek Şiiilerin ve Sünnilerin Dinî Hayat

Günümüzdeki Şebekler, İslam'ın ve imanın şartlarına inanan Müslümanlardır. Kendileri hem Şii hem de Sünni Müslümanlardan oluşmaktadırlar. Kelime-i şehadet getirirler, beş vakit namaz kılarlar, zekât verirler, hac ve umre ibadetini yerine getirirler. Ayrıca, aşağıda ayrıntılı olarak ele alacağımız gibi, imanın rükünlerine de sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bununla birlikte katılımcılara din veya mezhebi seçme konusunda etken olan hususları sorulduğunda genel olarak katılımcılar “Müslüman bir çevrede dünyaya geldikleri için İslam'ı seçtiklerini ve bununla gurur duyduklarını ifade ettiler. Ancak mezhep seçimi konusunda siyasi, sosyal ve en son dini öğretilere göre değişebilir” olarak ifade ettiler.

Bununla birlikte katılımcıların geneli Şebekleri şu şekilde açıkladılar “ Herkesle barış içinde olan, Ninova Ovasında kırsal bir yaşam süren, Şebekçe dilini konuşan ve üç farklı mezhebe ayrılmış olup İslam dinini benimseyen bir etnik grup.”¹⁵⁰ olduklarını dile getirdiler

¹⁵⁰ Katılımcılar Şebekleri tanımlarken “Barış içinde olan bir etnik grup” olduklarını oldukça tekrar ettiler.

4.2.1. Namaz

Namaz, İslam dininin temel taşıdır. İslam'ın şartlarından ikincisidir ve Şiiiler tarafından ilk şart olarak kabul edilmektedir. Şii ve Sünni Şebekler İslam'ın Şartları Kelimeyi şehadet, namaz, zekât, oruç ve hac tamamını inanmaktadırlar. Namaz, Hz. Peygamber'in hicretinden iki yıl önce İsrâ ve miraç olayından sonra Mekke'de farz kılınmıştır.

Namaz kelimesinin sözlükteki anlamı yalvarmak ve dua etmektir. Namazın ifade ettiği terminolojik anlam ise, Müslümanların günde beş defa yerine getirdikleri ibadettir. İslam'da namazın önemi çok büyüktür, Hz. Peygamber'in belirttiği gibi "Bir kulun ilk hesaba çekileceği şey namazıdır; eğer iyi ise kurtulmuş ve felaha ermiş, kötü ise hüsrana uğramış ve kaybetmiştir."¹⁵¹

Şebekler topluluğu İslam'ın beş şartını kabullendikleri üzere, namazın da Müslümanlara farz olduğuna ve kılınmasının farz olduğuna inanmaktadırlar. Şebekler namaz kılanlara karşı çok hürmetlidirler ve pek çok konuda namaz kılanları liderlik etmeleri için öne çıkarmaktadırlar. Şebekler topluluğunda çocuklar genellikle yedi veya sekiz yaşına geldiklerinde namaz kılmayı çoğunlukla camilerdeki yaz okullarında öğrenmektedirler. Ancak gençler, on sekiz yaşına gelmiş olsalar bile aile tarafından namaz kılmaya zorlanmazlar. Bununla birlikte namaz kılmayanlar için hafif bir azarlama söz konusu olabilmektedir.

Namaz kılmakla yükümlü olan kişilerin namaz ibadetini yerine getirme şekilleri topluluk içerisinde farklılaşmaktadır. Şebekler topluluğunda yaşlılar namazlarını vaktinde kılma konusunda daha disiplinlidir. Bununla birlikte kadınların erkeklere kıyasla namazlarını vaktinde kılma konusunda daha disiplinli oldukları ve namazlarına riayet ettikleri tespit edilmiştir.

Farklı katılımcıların ifadeleri üzere "*Genç bireyler namazlarına ergenlerden daha fazla önem vermektedirler. Evlilik öncesi ve evlilik sonrası namaz kılma derecelerine baktığımızda, genellikle evlenmeye yakın olanların, namazlarına daha çok dikkat ettikleri, evliliğin ilk zamanlarında namazı eda etme konusunda biraz geriledikleri ama bu durumun evlilikten bir süre sonra tekrar düzeldiğini*" ifade ettiler.

Şiiiler beş vakit namazı üç farklı vakitte kılarken, Sünniler beş farklı vakitte namazlarını eda etmektedir. Bu sebeple çoğu zaman tek bir imamın arkasında namaz kılınmamaktadır. Camide namaz kılan Şebeklerin oranı düşüktür. Bunun temel nedeni, Şii ve Sünnilerde namaz vakitlerinin farklı olmasıdır. Çünkü Şiiiler öğle ve ikinci namazlarını tek bir vakitte birleştirmektedirler. Akşam ve yatsı namazlarını da bu şekilde kılarlar. Şiiilere göre, Sabah

¹⁵¹ Şihab eddin, İbn Raslan "Şarhu Sunni Abi davud", Nşr, Halit el-Ribat, Feyyum, Darül Felah yayınları,2016,C.4, kitabul Salah,(No.864)

namazının vakti şafaktan gün doğumuna, öğle ve ikindi namazlarının vakti öğleden gün batımına, akşam ve yatsı namazlarının vakti akşam namazının başlangıcından gece yarısına kadardır. Sünni Şebekler ise beş vakit namazı kendi belirledikleri vakitlerde kılarlar. Bu nedenle Şebek Sünniler ve Şiiler camide aynı zamanda bulunmadıklarından dolayı birlikte namaz kılmamaktadır. Sünni ve Şiiler sabah namazı için bir yerde toplanırlarsa, tek bir imamın arkasında birlikte namaz kılmaktadırlar. Görüldüğü üzere Şebeklerin toplumsal bütünleşmesinin sağlanmasında dinden daha çok ırk ve akrabalık bağları etkin olmaktadır.

Bununla birlikte mülakat esnasında katılımcılara, Beş vakit namaz kılıyor musunuz? diye sorulduğunda pek çok kişi şaşırarak “Başlangıçta Müslüman olduğumuzu söylememiş miydik” diye 13 katılımcıdan böyle bir yanıt aldık. Diğer katılımcıların ise “Namazın farz olduğunu inanıyorum, ama bazen işten dolayı bazen de farklı nedenlerden dolayı düzenli olarak yerine getiremiyoruz, fakat bir gün ben bunların kazasını kılacağım” diye benzer cevap aldık. Fakat nafile namazları sorulduğunda sadece 4 katılımcı “Ben devamlı olarak nafile namazlarımı yerine getiririm” diye bir cevap aldık. Bu nokta bir şekilde Şebekler topluluğu namazın İslam’ın bir ölçüsü olarak gördüklerini söyleyebilir.

Camide namaz kılan Şebeklerin oranının düşük olmasının bir diğer nedeni de Şebek köylerinde daha önce cami bulunmaması ve insanların namazlarını evde kılmaya alışkın olmalarıdır. Çoğu zaman evlerde bireysel olarak, bazen de cemaatle namaz kılmaktadırlar. Buna ek olarak Şebekler, Cuma namazı, Ramazan ve Kurban bayramlarını camide eda etmektedirler.

Son olarak Şiiler, namaz kılarken Kerbela'dan alınan “Türbe” toprağı üzerine secde ederek namaz kılmaktadırlar. Şii Şebekler Cuma namazlarını bazı köylerdeki Hüseyiniye’lerde¹⁵² kılarlar, Sünni Şebekler camilerde kılmaktadır. Sünni ve Şii camileri ezan sesi ile birlikte ayırt edilebilir, nitekim Şiiler ezandan (حي على خير العمل, haydi amellerin en hayırlısına) okurken, Sünniler bunu demezler.¹⁵³

4.2.2. Oruç

Oruç, İslam’ın temel şartlarından biridir ve hicretin ikinci yılında Medine’de farz kılınmıştır. Oruç, şafaktan gün batımına kadar yiyecek, içecek ve orucu bozan bütün şeylerden uzak durmaktır. Oruç aynı zamanda bireye sabrı, kendini kontrol etmeyi, yemekten ve zevklerden vazgeçebilmeyi öğreten bir ibadettir. Zenginler ve yoksullar arasında ortak duygular aracılığıyla bir birlik ruhu yaratmaya çalışmaktadır.

¹⁵² Şiilerin dini törenleri ve ibadetleri gerçekleştirdikleri yerdir. Buralar bir ibadet yeri olduğu için bazen ona cami de denilebilmektedir.

¹⁵³ Bazı yerlerde da “اشهد ان علي ولي الله”, Şehadet ederim ki Ali Allah’ın velisidir” derler.

Oruç ibadeti Şebekler topluluğunda en çok önem verilen ve yerine getirilen ibadettir. Şebekler topluluğu Ramazan ayını en iyi şekilde karşılamaya çalışmaktadırlar. Genelde insanlar altı yaşlarından itibaren oruç tutmaya başlamaktadırlar. Ramazan ayı, Şebek halkı arasında yardımlaşma, iş birliği ve dayanışma ayı olarak bilinmektedir. Bununla birlikte Şebekler, akrabalarla birlikte oruç açmak ve aynı sofrada bir araya gelmek için çok gayret sarf etmektedirler.

Sünniler oruçlarını sabah ezanından başlayıp akşam ezanı vaktine kadar tutarken, Şiiler güneşin kızılığını kaybolduktan sonra yani Sünnilerden yaklaşık yarım saat sonra oruçları açarlar. Oruç konusunda Şebekler arasında tek ihtilaf oruç açma vaktiyle ilgilidir. Sünniler ve Şiiler için iftar saatlerinin farklı olması nedeniyle, yemekte bir ayrıma yol açabileceği düşüncesiyle iftar sırasında genellikle aynı yerde bulunmazlar. Ramazan ayında yatsı namazından sonra Sünniler çokça önem verdikleri teravih namazını kılmak için camilerde toplanırlar. Ancak Şiiler teravih namazını kılmamaktadırlar. Katılımcı D. E. 'ya göre “Şii ve Sünniler arasında bu ihtilaflardan dolayı Ramazan ayının ruhu Şebeklere yansıyamamaktadır. Çünkü sahur ve iftar vakitlerinin farklı olması sebebiyle tek bir sofraya oturamamakta ve Ramazanın simgesi olan teravih namazını sadece Sünniler eda etmektedir.”

Katılımcılara Ramazanda oruç tutar mısınız? diye sorulduğunda, Katılımcıların tamamı “kesinlikle oruç tutarız” diye cevap verdiler. Bununla birlikte Ramazan ayında oruç tutmayan insanlar toplum tarafından azarlanırlar. Aynı zamanda Ramazan ayının gündüzlerinde genel olarak restoran ve kafeler kapanır, sayısı çok az olan açık restoranlar ise restoranın önü büyük bir bezle örtülür.

4.2.3. Zekât

Zekâtın sözlük anlamı arındırmak ve temizlemektir. Dinî terminolojide ise zekât, toplumun tüm kesimleri arasında birlik ve beraberlik ruhunu canlandırmak için zenginlerden alınıp fakirlere verilmesi farz olan bir sadakadır.

Şebekler topluluğu, zekâtın farz olduğuna ve verilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Şebekler, zekât yükümlülüğünü düzenli olarak yerine getirmeye oldukça özen göstermektedir. Genel olarak Şebekler, paraları nisap miktarına ulaştığında, zekâtlarını tanıdıkları yoksullara veya zekâtları toplayan hayır kurumlarına vermeye gayret etmektedirler. Şebekler topluluğu tarımla uğraştığı için buradan elde edilen ürünlerin zekâtına oldukça önem verirler. Tarım için zekât, yağış miktarına bağlı olarak yıldan yıla değişmektedir.

Sulama, yağmur suyuyla yapılıyorsa zekât onda biri, yapay sulama ile yapılıyorsa beşte biridir. Şebekler tarım ürünlerinin zekâtlarını düzenli olarak verirler. Burada etkili olan husus hasat zamanıdır. Hasat vakti aynı olduğu için çoğu zaman toplu bir şekilde zekâtlarını verirler.

Şebekler, zekatların öncelikle yoksul akrabalara gitmesini sağlayarak ve böylece kendi aralarında toplumsal dayanışmayı ve birlik ruhunu birbirine yansıtmaya çalışmaktadırlar.

4.2.4. Hac

İslam'da hac, Müslümanların her yıl belirli bir dönemde Mekke'ye ibadet niyetiyle yaptıkları ziyarettir. Hac ibadeti her yetişkin ve muktedir Müslüman için hayatta bir kez yapılması gereken bir yükümlülüktür. Hac, hicretin dokuzuncu yılında farz kılınmış ve ilk hac hicretin onuncu yılında gerçekleşmiştir.

Şebekler topluluğu; haccın, gücü yetenlere farz olduğuna inanmaktadır. Ancak çok az kişi hac ibadetini yerine getirmektedir. Hac ibadetini yerine getiren Şebeklerin sayılarının az olmasının temel nedeni Şebeklerin, kırsal yaşam sürüyor olmalarıdır. Şebekler, günlük kazançları için çabalarlar ve gelecek ya da para biriktirme konusu pek gündemlerinde değildir. Bu sebeple bu uzun yolculuğun masraflarını karşılayamamaktadırlar. Şebekler topluluğu içinde dolaşan bazı söylentiler nedeniyle de hac niyetinde bulunan bireylerin sayıları azalmıştır. Bu söylentilerden bazıları, Mekke'deki güvenlik güçlerinin Şiilere iyi davranmadığı ve kendilerine karşı bazen hoş olmayan davranışlarda bulunulduğu şeklindedir. Bu nedenle bazıları bunun umre ve haccı ertelemek için yeterli bir gerekçe olduğunu düşünmektedirler. Son zamanlarda, ulaşımın gelişmesiyle birlikte hacca giden insan sayısı artmakla birlikte Şebeklerin nüfuslarına oranla bu sayının hâlâ çok az olduğu kolayca tespit edilebilmektedir. Buna ek olarak son zamanlarda 'bedel haccı' denilen ibadet, giderek daha fazla rağbet görmeye başlamıştır. Bedel haccı, bir kişinin Mekke'de bulunan bir kişiye kendi yerine hac yapması için para vermesidir. Bu tür hac, hacca gitmek isteyen ancak hastalık, ölüm gibi sebeplerle gidemeyen insanlar adına yapılmaktadır.

4.2.5. Dinî Bilgi Boyutu

İnanan bireylerin inanmış oldukları dinin öğretilerini genel anlamda bilinmeleri beklenir. Bu bağlamda dinî ibadetlerin ve ritüellerin eda şeklini, dinin bazı uhrevi ve dünyevi meseleler hakkındaki genel hükümlerini bilmeleri ve günlük ibadetleri hatasız bir şekilde eda edebilecek seviyede olmaları beklenmektedir.

Mülakat soruları arasında mülakata katılanların sahip oldukları dini bilgi derecesi, o bilgileri nereden edindikleri, genelde bilmedikleri hususları kime sordukları gibi farklı sorular yöneltilmiştir.

Genel olarak Şebekler arasında dinî bilgi seviyesi düşüktür ve inanç meseleleri gibi derin dinî konulardaki bilgileri oldukça azdır. Şebeklerin çoğunluğu sadece namaz, oruç ve zekât gibi günlük dinî yaşamla ilgili konularla ilgilenmektedir. Şebeklerin, dini bilgilerinin genel olarak düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir. Günlük işler ile ilgili bazı basit hükümleri bilmekte ve

bu çerçevede dinî hayatlarını sürdürmektedirler. Bilmedikleri hususları ise en çok köylerde bulunan imamlara ya da seyitlere danışmaktadırlar. Katılımcı M. N. İse bu konudaki fikrini şu şekilde ifade etmiştir; “*Bence dinin bütün kurallarını bilmemize gerek yok, İslam’ın şartlarını doğru bir şekilde yerine getirirsek yeterli olabilir.*” Bununla birlikte Katılımcı N. J. ve S. R. İfade ettikleri üzere “*Biz kırsal bir hayat yaşıyoruz akaid meseleleri ya da dinin derin huususlarına bilmemize gerek yok, Elhamdulillah Müslümanız günlük ibadetleri eda şeklini biliyoruz diğer derin hususlara zaten ihtiyacımız yok*” olarak ifade etti. Bu da daha önce ifade ettiğimiz üzere içine dalmış kırsal bir yaşamın içinde bulunmaları ve hep iş odaklı bir topluluk olduklarının bir sonucudur.

Geçmişte köylerde çocuklara din eğitimi verecek okul ya da camiler bulunmuyordu. Ayrıca Şebekler işgücüne ihtiyaç duyan kırsal bir topluluk olmaları sebebiyle, çocuklarını eğitim için uzak şehirlere gönderemezlerdi. Bunun iki sebebi olduğu söylenebilir: 1. Günlük işler için çocuklara olan ihtiyaçları, 2. Eğitim ücretlerini karşılayamayacak ekonomik durumları. Fakat günümüzde bu eksiklik yavaş yavaş giderilmeye çalışılmaktadır.

Ayrıca, Şebek topluluğunun çoğunluğu okuma yazma bilmemektedir ve okuma yazma bilmeyenlerin çoğu da yaşlıdır.¹⁵⁴ Bu durum onların Kur'an okumaları üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Çoğunluk Kur'an'ı parmaklarını Kuran'ın üzerinde baştan sona gezdirerek okumakta ve hatmetmektedir.¹⁵⁵

Bununla birlikte Katılımcıların sadece üç tanesi orta düzeyde bir dini bilgi aldığını ifade ettiler, diğerleri ise bütün dini bilgilerden hutbelerden öğrendikleri hususlardan ibaret olduğunu dile getirdiler.¹⁵⁶ Dikkate şayan bir diğer husus ise, katılımcı D. E.’nin ifadesidir. “*Şebeklerin dini bilgilerinin zayıf olmasını olumlu bir şekilde nitelendirebiliriz, çünkü farklı mezheplere mensup Şebeklerin yaşadığı bölge dini çatışmaların devam ettiği bir bölgedir. Yıllardır gördüğümüz gibi, radikal gruplar güçlü dini eğilimleri olan gruplar üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Şebekler ise sade bir dini kimliğe sahip oldukları için bölgedeki dini çatışmalardan uzaktırlar.*” Yirmi yıl içerisinde Irak'ta olup gelişen eylemleri göz önünde bulundurarak bu görüşe bir ölçüde doğru olabilir, ancak unutulmamalıdır Irak'ta radikal grupların gerçekleştirmiş oldukları şiddet eylemleri genel olarak okumayan veya dini bilgisi düşük olan insanlarla meydana gelmiştir. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Şebeklerin dinin teorik

¹⁵⁴ Fakat son zamanlarda okulların yaygınlaşması ile birlikte yeni nesil okuma yazma öğrenenler sayısı oldukça çoğalmıştır.

¹⁵⁵ Okuma yazma bilmeyenler Fatıha süresinden Nas süresine kadar işaret parmağı ile gezdiriyorlar ve bittikten sonra da genelde yakın evlere hatim niyetine şeker dağıtırlar.

¹⁵⁶ Irak'taki genel olarak Cuma hutbeleri uzun sürmekle birlikte, hutbelerin çoğu dinin pratik yönlerine odaklanarak konuları geniş bir şekilde anlatılmaktadır.

alanında ciddi derecede düşük seviyede olduğunu söyleyebiliriz. Fakat Şebeklerde, dinin pratik yönü daha güçlü olduğunu söyleyebiliriz.

4.2.6. Dinî Duygu Boyutu

Dinî duyguları güçlendiren ve bireyin aşkın varlığa olan inancını sağlamlaştırmaya çalışan temel husus dinî tecrübelerdir. Glock, dinî tecrübeyi açıklayabilecek niteliğin, dört formdan oluşması gerektiğini ifade etmektedir. Bu formlar ihtiyaç, idrak, güven (tevekkül) ve korku boyutları ile açıklanmalıdır.¹⁵⁷

Şebekler topluluğu, hayatın gerçek anlamını ve gayesini idrak etmek için dine ihtiyaç duymaktadırlar. Günlük hayatta olan bitenleri ve sorunları en küçüğünden en büyüğüne kadar dine bağlayarak açıklamaktadırlar.

Şebeklerin dinî duygu boyutunu Glock'un dörtlü bileşimi açısından değerlendirecek olursak ilk sırada ihtiyaç gelmektedir. Bunu tevekkül takip eder ve ardından korku gelir. Son olarak idrak Şebeklerin dinî duygu boyutunda etkilidir. Şebekler günlük hayatta karşılaştıkları olayların büyük kısmını ilahi irade ile açıklamaktadırlar.¹⁵⁸

Şii Şebeklerin dini duyguları Sünnilere göre daha güçlüdür. Bunun birkaç nedeni vardır: Şebeki Şiiler, On İki İmam'ın her birinin ölüm yıldönümünde toplantılar düzenlemekte ve bir Radud¹⁵⁹ gelip yazılan hüznü şiirleri okumaktadır. Bunlar dini duyguyu aynı zamanda güçlü ve yenileyici hale getirmektedir. Muharrem ayında büyük matem törenleri düzenlenir ve o günlerde Necef ve Kerbela'da birkaç gün süren özel ritüeller yapılır ve Şebekler oraya giderek Şii dini ritüellerine katılmaktadırlar. Zilhicce ayının on sekizinde kutlanan Gadir Bayramı gibi neşeli kutlamalar vardır ve bu günler Şii Şebekler için sevinç günleridir. Dolayısıyla gerek hüznü gerekse sevinç duygusuna yol açan dini özel günlerin varlığı, Şebeklerin dinin duygulanım boyutunu tecrübe etmelerine katkı sunmaktadır. Bununla birlikte anılan günlerin topluluk halinde icra edilmesi kolektif dini duygunun tecrübe edilmesini de sağlamaktadır. Kolektif dini duygunun bir dini topluluk içerisinde topluluk bağlarını pekiştirdiği de ayrıca ifade edilebilir. Ortak dini tecrübeler sonucunda Şebekler topluluğun kolektif bağlarının kuvvetlendiği belirtilebilir.

¹⁵⁷ Charles Y. Glock, Dindarlığın Boyutları Üzerine, s.266

¹⁵⁸ Aynı zamanda Şii Şebeklerin dini duyguları Sünnilere göre daha fazladır.

¹⁵⁹ Radud Şiilerin dini törenlerinde İlahileri okuyan kişiye denmektedir. Şiiler radudlara çok saygı duymaktadırlar.

4.2.7. Şebeklerde Dindarlık Algısı

Şebekler topluluğunda bir adam beş vakit namazını kılsa, orucunu tutsa, zekâtını verse bile ben dindarım ya da mollayım¹⁶⁰ demez. Çünkü bu konu birçok sosyal vazife ve yükümlülük gerektirir. Şebekler, dindarım kelimesinin bireylerin birçok eylemini ve sözünü kısıtlayacağına inanmaktadırlar. Bu yüzden (Tüm dini ritüelleri yerine getiriyorum ama dindarım demiyorum.) ifadesi çokça kullanılmaktadır.¹⁶¹ Şebeklerin dindar olduklarını ifade etmemelerinin diğer bir temel nedeni ise bölgedeki çatışmalardır. Saddam Hüseyin döneminde din âlimleri ve imamlar birçok kez devlet tarafından ve Irak'ın işgali sırasında Amerikalılar tarafından gözetim altında tutulduklarından dolayı bu tür ifadelerin onları zor duruma sokabileceğini düşünmektedirler. Geçmiş dönemin siyasal ve toplumsal travmaları sebebiyle Şebekler, günümüzde de dindar olduklarını ifade etmekten uzak durmaktadırlar. Öte yandan dindarlığın toplumsal statüsü bireyin bütün düşünce ve davranışlarında hatasız olması gerektiği kabulünü taşıdığından, bir bireyin dini görevlerini yerine getirirse bile dindar olduğunu belirtmesinin önüne geçtiği söylenebilir. Yukarıda bahsi geçen her iki olgu göz önüne alındığında Şebekler topluluğu içerisindeki dindarlık statüsü, toplumun bireyleri açısından hem toplumsal rolünün icra edilmesindeki zorluk hem de siyasal ve toplumsal travmalar nedeniyle tercih edilmemektedir. Bununla birlikte Katılımcı D. E.'nin *“Dindar kelimesinin kullanılmasına karşıyım çünkü bu kelime bir nevi otorite yaratıyor ve bu kelimenin genel kriterleri farklı olduğu için buradaki insanlar dindarlığın dinin bir parçası olarak görünüyör. Bununla birlikte müteddeyin kelimesini ne Kuran'da ne de hiçbir hadiste görmedim”* şeklinde ifadesi dikkat çekicidir. Katılımcı D. E. *“Kutsal olan ile kutsal uğraşan bireyleri arasındaki olan farkı ıskalamamak gerektiği ve dinin emirleri yerine getirenlerin dinin bir parçasıymış gibi gösterilmemeleri gerektiğini”* ifade etmiştir. Fakat bunun tersine katılımcı A. S. *“Hayatın her alanında dini canlandırarak ve insanların doğru yola yönelmelerini hep hatırlatacak gerçek dindar insanlara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir.”*

Şebekler topluluğundaki birçok insanın örfü din ile karıştırdığı fark edilmiştir. Örneğin, ailede en küçük erkeğin hayatı boyunca anne ve babasıyla aynı evde kalmasının dini olduğuna ve onlara yabancı bir hizmetçi getirmenin günah olduğuna inanmaktadırlar.¹⁶² Buradan anlaşılacağı üzere Şebek topluluğu içerisinde örfün, esasında din kurumunun bir hükme

¹⁶⁰ Farsça kökenli olan Molla kelimesi Irak'ta çokça kullanılmaktadır. Molla'nın asıl anlamı dini eğitimi alan biri demektir. Fakat Şebekler bu ifadeyi ilk olarak ibadetlerini yerine getiren(Mesele namazlarını düzenli olarak camide kılanlara Molla denilir) ikincisi ise dindar kelimesinin eşanlamlısı olarak kullanılmaktadırlar.

¹⁶¹ Mülakat yaptığımız 21 kişiden sadece iki kişi “ben kendimi az dindar hissediyorum ” demiştir. Diğer hepsi “ben ibadetlerimi yerine getiririm fakat kendime müteddeyin demem” ifadesini kullanmışlardır. Unutulmamalıdır ki Irak'ta yaşanan bazı olaylardan sonra dindar kesimlere saldırılar olmuştur, bunun da toplum üzerinde ciddi etkisi olmuştur.

¹⁶² Buna benzer çok husus gözlemlenmiştir. Örnek olarak, dışarıdan gelen misafirlere bir koyun kesilmesi ve eğer evde kalacaklarsa üç günü geçmeden onları hacetini veya kalma nedenini sormamak gibi hususları dinden saymaktadırlar.

bağlamadığı edimleri de sevap-günah kategorileri içerisine dâhil edebilme gücüne sahip olduğu görülmektedir. Şebekler topluluğu içerisindeki din adamları için bu durum itiraza konu olmamaktadır. Örfün, dini söylemle meşrulaştırılması bu örnek üzerinden de anlaşılacağı gibi Şebekler topluluğu içerisinde yer bulmaktadır. Dolayısıyla din kurumu, Şebeklerin dini hayatları içerisine dâhil olmayan gündelik yaşamları hakkındaki edimleri meşrulaştırıcı bir işleve sahiptir.

Bununla birlikte Şebekler pek çok farklı din, mezhep ve tarikat arasındaki barışçıl bir yaşam ve anlayış sürdüren Şebekler, İslam'ın hak din olduğuna ve kendilerine göre diğer tüm dinlerin yanlış olduğuna inanmakta, ancak cehenneme mi yoksa cennete mi girecekleri sorusu üzerinde asla tartışmamaktadırlar. Bu da toplumsal yaşamda çatışmaya yol açılmaması içindir. Şebekler, dinin ibadetten çok ahlakla ilgili olduğuna inanmakta olup ahlakın ibadetten önce gelmesi gerektiğini düşünmektedirler. Birçok katılımcı, Hz. Peygamberin “ *Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim*” hadisini vurgulamakla birlikte, ibadet ne kadar fazla olsa da ahlak olmayınca bir faydası olmayacağını dile getirdiler. Fakat bir Müslüman olarak İbadetsiz ahlaklı hayat işe yarar mı diye sorduğumda “hayır tabi ki, ama ahlak genel olarak ibadetten daha önemlidir, Çünkü Allah kendisi ile ilgili hususları affedebilir ancak kul hakkı olan hususlara karışmaz” diye dile getirmişlerdir.

4.2.8. Şebeklerde Mezhep Değişirme

Şebekler topluluğunda farklı mezheplerden (Şii veya Sünni) kişilerle evlenen pek çok kişi vardır. Bu nedenle, yıllar içinde Sünnilikten Şiiliğe ya da tam tersi istikamette mezhep değiştirme konusu Şebekler arasında yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Sünni bir erkek veya kadın Şii mezhebine bağlı bir Şebek ile evlendiğinde ya tamamen Şii mezhebine geçmekte ya da büyük oranda temayülü göstermektedir. Toplumsal gerçekliğin ortaya koyduğu yazısız bir kural olan bu uygulama, Şiiilerin Şebek topluluğu içerisinde hâkim kültürü oluşturmaları sebebiyle uygulanmaktadır. Bu durum Şebeklerin toplumsal kimliklerinin tarihi açısından değerlendirildiğinde çoğunlukla azınlık konumunda bulunmaları onların farklı etnik kimliklere entegre olmalarını sonucunu doğurduğu gibi kendi aralarında hâkim mezhebi oluşturan Şiilik, evlilik kurumunu da domine etmiş gözükmektedir.

Şii Şebekler eskiden Şebek nüfusunun yüzde yetmişini oluştururken bugün yüzde seksenini oluşturmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri de IŞİD olaylarının başlamasından sonra Şebeklerin çoğunun Kerbela ve Necef'e göç etmeleri ve sonrasında Sünnilikten Şiiliğe geçenlerin sayısının önemli ölçüde artmasıdır. Burada dini kültür etkileşimi söz konusudur. Şiiiler ile birlikte uzun süre yaşayan Sünniler Şiiliğe geçmişlerdir.

Şebekler topluluğundaki mezhepsel değişim genelde çatışmalar döneminde gerçekleşmektedir. Çatışmalar bazen birçok insanı doğrudan veya dolaylı olarak dini inançlarını değiştirmeye ya da gizlemeye zorlamaktadır. Bazı kişiler tamamen mezheplerini değiştirirler,

diğerleri ise çatışmanın bitmesini bekler sonrasında da asıl benimsedikleri mezhebe dönerler. Bununla birlikte Katılımcı D. E.'nin belirttiği üzere; Şebeklerdeki mezhep değiştirme olayları olumlu olarak değerlendirilmez. Çünkü insanlar çok basit meseleler üzerinde durarak ve hatta daha önce inanmış oldukları hususları (Hz. Ali ve Muaviye) sadece farklı bir şekilde anlatarak mezheplerini değiştirebilmektedirler. Katılımcı A. S.'nin belirttiği “*Şebekler topluluğunda mezhep değiştirme olayları okuma ve araştırma sonucunda gerçekleşen bir faaliyet değildir.*” Daha önce üzerinde durduğumuz üzere Şebeklerde mezhep değiştirme olayı dinin içeriklerden dolayı değil farklı etkenlerden dolayı meydana gelmektedir. Dikkate değer bir başka husus ise mezhep değiştiren kadınlardır. Mezhep değiştiren Kadın Şebeklerin geneli ve Katılımcı N. D.'nin ifade ettiği üzere; Genelde Sünni aileye mensup biriyle evlenen Şii kadınlar yıllarca Şiiilikte kalabilmektedir, bununla birlikte Şii bir aileye mensup bir kimse ile evlenen Sünni kadınlar genelde Şiiliğe geçmektedirler.

Bunun bir örneği 2005 yılında Sünniler ve Şiiiler arasında meydana gelen ve birkaç yıl süren mezhep çatışmalarıdır. Ancak hâlihazırdaki mezhep değiştirmelerin ana sebebi dini araştırmalar ile değil tam tersine siyasi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Irak'ta o dönemlerde yaşanan trajik olaylardan dolayı, insanlar canlarını kurtarmak için Sünnilerin hâkim oldukları bölgelerde Sünni olduklarını belirtir, Şiiilerin hâkim oldukları bölgelerde Şii olduklarını ifade ederek kendilerini ölümden muhafaza etmeye çalışmışlardır. Yaşanan olaylardan Şebekler diğer kesimler gibi ciddi bir şekilde etkilenmemişlerdir. Bunun temel nedenleri üç hususta açıklanabilir; ilki Şebekler genel olarak kendi köylerinde yaşarlar ve önemli ihtiyaçlar dışında dışarıya çıkmazlardı, ikincisi ise Şebekler arasında hem Sünni hem de Şii akımı olduğundan dolayı iki mezhepten tanıdıkları olması ve gerekirse Sünni ve Şiiiler birbirini korumak için gayret etmiş olmaları, sonuncusu ise şebekler kendi dilleri ile birlikte Arapça ve Kürtçeyi konuştukları için bölgeden bölgeye kullanmış oldukları dili değiştirerek kendilerini korumaya çalışmışlardır.¹⁶³

Katılımcı S. R.'nin belirttiğine göre; Tarihin birçok döneminde baskı gören Şebekler inançlarına bakmaksızın sadece Şebek olmalarını esas alınmıştır. Bu nokta, mezhep farkı gözetmeksizin Şebeklerin Sünni ve Şiiileri birleştirmesi açısından büyük önem taşıyabilmektedir.

4.2.9. Kurban

Kurban ibadetinin eda edilebilmesi için Kurban Bayramı ve onu takip eden üç teşrik gününde deve, inek ve koyun gibi kurbanlık hayvanların kurban niyetiyle kesilmesi gerekmektedir. Bu ibadet, yoksulların ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlar ve toplumun tüm kesimleri arasında birlik ruhu yaratmaya çalışır. Kurban, Şebekler topluluğu arasında bir birlik ruhu yaratması açısından

¹⁶³ Genel olarak Kürt Sünni oldukları için o dönemde Kürtçe konuşan bireylerin de Sünni olduğu şeklinde bir algı vardı.

büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte Kurban etinin birine verilmesi samimiyet ve sevginin bir göstergesi olarak anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Kurban Şebeklerde, dini tecrübe ve dini duyguyu güçlendirmek konusunda önemli rol oynamaktadır

Kurban kesme, Şebekler topluluğunun çok önemseydiği ibadetlerden biridir. Şebekler topluluğu kırsal bir yaşam süren, koyun ve inek yetiştiren bir topluluk olduğu için kurban kesmek onlar için kolaydır. Kurban ibadetini, Şii ve Şafilere göre sünnet kategorisinde olmasına rağmen çoğu zaman farzmış gibi her yıl yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Şebekler Kurban Bayramı'ndan on gün öncesine kadar hazırlıklar yapar, kurban edeceği hayvanı seçer, hayvanın sağlıklı olmasına önem verirler. Kesilecek hayvanlar genellikle büyük baş olur ve onların tırnaklarını asla kesmezler. Aynı zamanda fıkıh kitaplarındaki kurbanla ilgili hükümlere riayet etmektedirler. Kurban Bayramı'nın ilk gününün sabahında Şebekler kurbanlık hayvanları keserler. Kurban sahibi kişinin bizzat kendisi kurbanı kesmeye gayret etmektedir. Kurban edilen hayvanın etiyle kahvaltı yapılır. İlk gün kurban kesen kişinin evinde büyük bir ziyafet düzenlenir ve çok sayıda akraba davet edilir. Şebekler kurbandan almaları gereken et miktarını aldıktan sonra geriye kalanları ilk önce akrabalarına ondan sonra da fakirlere dağıtırlar.

4.2.10. Akika

Akika yeni doğmuş çocuklar için Allah'a şükür adına kesilen kurbandır. Akika kurbanı sünnettir. İbn Abbas'ın rivayet ettiği üzere Hz. Peygamber Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için akika kurbanı kesmiştir.¹⁶⁴ Bu rivayet, akika'nın sünnet olduğunu göstermektedir. Buna bezen akika ve bazen de Nasika denir.

Şebekler topluluğu akika sünnetine büyük önem vermektedir. Hatta kimi zaman bu sünneti yerine getirmeyi bir kişinin üzerine farz derecesine çıkartmaktadırlar. Akika kurbanı ilk çocuğun doğumunda kesilir. Ancak maddi durumu iyi olanlar her doğan bebek için kesmektedir.

Akika kurbanı genellikle çocuğun doğumunun yedinci gününde kesilir ve çoğu zaman bir keçi veya kuzu kurban edilir. Akika kurbanı sahibi akrabalarını yemeğe davet eder ve bu, çocuğun doğumunun sevinçle karşılandığı bir gün olur.

4.2.11. Şebeklerde Adak

Adak, bir Müslüman'ın kendisine farz kılınmış olanın ötesinde sadece belli bir konuda Allah'a itaat etmeyi taahhüt etmesidir. Adak geçerli olduğu ve şartları gerçekleştiği takdirde yerine getirilmelidir. Çünkü adakta bulunan kişi kendisini ona adanmıştır. Hz. Peygamber "Kim Allah'a itaat etmeyi nezrederse ona itaat etsin, kim de ona isyan etmeyi nezrederse ona isyan

¹⁶⁴ Şihab eddin İbn Raslan "Şarhu sunni Abi davud", Nşr, Halit el-Ribat, Feyyum, Darul Felah yayınları,2016, kitabul Edâhî, Babı akika,(No.2841)

etmesin.”¹⁶⁵ buyurmuştur. Buna göre adak, günah olmayan mubah bir şey üzerine olmalıdır ve kişi adağını yerine getirebilmelidir. Bir kişi bir şeyi adadığında adağını yerine getirmesi vacip olur.

Adak, Şebekler topluluğunda oldukça yaygındır ve Şebekler tarafından en sıradan meseleler için dahi kullanılmaktadır. Örneğin, ”Sınavdan geçersen on rekât namaz kılacağım”, ”Ameliyattan sağ çıkarsam bir aileyi on gün boyunca doyuracağım.” ”Falanca iş olursa namazımı düzenli olarak yerine getireceğim.” şeklinde adaklarda bulunabilirler Kimi zaman da bireysel adak adanmış kişiler sayıları yedi kişiyi geçmemek kaydıyla bir araya gelirler ve bir inek satın alarak etini fakirlere ve muhtaçlara dağıtırlar.

4.2.12. Kabir Ziyareti

Kabirleri ziyaret etmek Hz. Peygamber'in sabit sünnetidir. O, “Kabirleri ziyaret edin, çünkü onlar size ahireti hatırlatır.”¹⁶⁶ buyurmuştur. Kabirleri ziyaret etmek, insanlara ahiret gününü hatırlatan ve arzu edilen şeylerden biridir. Müminlerin kendilerinden önce yaşayanların durumlarını görerek ders almaları amaçlanmaktadır.

Kabirleri ziyaret etmek Şebekler arasında sıkça yapılan bir ibadettir. Her perşembe ikindi namazından akşam ezanına kadar mezarları ziyaret ederler. Şebekler, yeni ölenleri perşembe günleri ve ölümlerinin kırkinci gününde ziyaret ederler. Ölen kişi adına bir miktar yiyecek ya da para dağıtmaktadırlar. Mezarları ziyaret eden kesimin büyük bölümünü kadınlar oluşturmaktadır ve kadınlar her perşembe mutlaka mezarları ziyaret etmektedir.

Veli ve Salih insanların mezarlarını ziyaret etmek ise Şebekler arasında sıklıkla yapılan bir gelenektir. Mezarları ziyaret ederek hastalar için bol bol dua ederler. Mezarları kutsama geleneği Şebek halkının çoğunluğu arasında yaygındır. Kutsama için bir parça bez veya tespihi mezarın penceresine ya da taşlarına sürerler.

4.2.13. Makam

Makam; ikametgâh, ayaküstü durulacak yer, mertebe gibi anlamları ifade eden bir kavramdır. Makam kelimesinin birçok anlamı vardır ve bu anlamlar bir alandan diğerine farklılık göstermektedir. Şebekler makam kelimesini “Salih veya evliyaların belli bir süre ikamet ettikleri mekân” olarak algılamaktadırlar. İnsanlar bu yerlere saygı duyar ve oraya kutsallık atfederler. Salih veya velinin köylerinde ikamet etmesinin kendilerine iyilik ve bereket getireceğini inanırlar. Nitekim onlara göre velinin ruhu bu mekânda vücut bulmuştur. Genel

¹⁶⁵ İbn hacer el-Askalani, fethul Bari fi Şarhi Sahihi Buhari” (riyad, darul Salam, 2000), Ayman ve Nuzur, 28, (No.6696)

¹⁶⁶ El-Hâkim en-Nisaburi, “ Sahih Müslim”, (Riyad,1998, Beytül Efkar Eldevlya yayınevi), Cenâiz, 977

olarak Şebek halkı, mezar ve türbelerdeki duaların, bu türbelerin Salih sakinlerinin Allah'a yakınlığı nedeniyle kabul edilme ihtimalinin daha yüksek olduğuna inanmaktadır.

4.2.13.1. İmam Zeynelabidin Makamı

İmam Zeynelabidin'in tam adı Ebû Muhammed Zeynelâbidîn b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Talib el-Haşimî el-Kuraşî'dir. Hicretin 5. yılında Medine'de doğmuş ve hicrî 95 yılında orada vefat etmiştir. İmam Zeynelabidin b. Hüseyin, Şiiilerin on iki imamının dördüncüsü olarak kabul edilmektedir. İmam Zeynelabidin yaşadığı dönemde meydana gelen birçok tarihi olaya tanıklık etmiştir. Hasta olduğu için İmam Hüseyin'in şehit edildiği Kerbela vakasına katılamamıştır.

Şebekler topluluğu İmam Zeynel Abidin'in Ninova vilayetini ziyaret ettiğine, bir süre Ali Raş köyünde kaldığına inanmaktadır. Bu nedenle Şebekler "İmam Zeynelabidin'in makamı" adı altında bir cami inşa etmişlerdir. Şebekler bu makamı düzenli olarak ziyaret etmektedir.

Şii Şebekler muharrem ayının onuncu gününde Zeynelabidin makamını ziyaret ederler. İmam Rıza makamından başlayıp İmam Zeynelabidin makamına kadar yürürler. Buna Meşşaye adı verirler ve her yıl bu ritüeller gerçekleştirilir.¹⁶⁷ İmam Zeynelabidin makamına varduktan sonra burada bulunan sancağı yenisiyle değiştirmektedirler.¹⁶⁸ Şii Şebeklerin önemli dini törenlerin tamamını İmam Zeynelabidin makamında gerçekleştirmektedirler. Zeynelabidin makamının resmini ekler kısmına eklenmiştir.

Söz konusu cami İşid örgütü tarafından bombalanmıştır. Ninova vilayetini İşid'den kurtarıldıktan sonra yeniden inşasına başlanmıştır, günümüzde da ibadet edenlere ve ziyaretçilere açıktır.¹⁶⁹

4.2.13.2. İmam Rıza Makamı

İmam Rıza'nın tam adı Ali b. Musa (el-Kâzım) b. Cafer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Talib'dir. Lakabı Rıza'dır. Hicrî 148 yılında Medine'de doğmuş ve hicrî 203 yılında vefat etmiştir. Meşhed şehrinde defnedilmiştir.¹⁷⁰

Bazı Şebekler, İmam Rıza'nın Ninova şehrini ziyaret ettiğine ve Tesharap köyünde kaldığına düşünmektedirler. Fakat şu anda söz konusu yerde bir bina ya da cami bulunmamakta,

¹⁶⁷ Meşşaye; yürüme anlamına gelmektedir. Şiiilerin Hz. Hüseyin'in vefatının 40. Gününde Kerbala'ya doğru yapılan yürüme faaliyetlerine denmektedir.

¹⁶⁸ Aynı zamanda Meşşaye yapıldığı yollarda boş bir beşik bulunur, çocuğu olmayan kadınlar gelip bunu hareket ettiklerinde çocukları olacağını inanmaktadır.

¹⁶⁹ İmam Resim eklenmiştir.

¹⁷⁰ Ahmet Saim Kılavuz, "Ali er-Rızâ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr> erişim tarihi; (02.03.2024).

boş bir arazi olarak durmaktadır. Şebekler bu yere ayrı bir saygı göstermektedirler. Meşşaye¹⁷¹ de bu yerden başlayarak İmam Zeynelabidin'in makamında sona bulmaktadır. Bununla birlikte Katılımcı N. D.'nin belirttiği üzere “Şebeklerin önemli kısmı bu imamların bu bölgeleri ziyaret etmediğini düşünmektedir, bu nedenle bu Makamların gerçekliğini tartışmaktadırlar.” Ancak günümüzde bu tür yerler dini bir simge haline gelmişlerdir.

4.2.14. Zildaş

Şebekler; âlimlere, şeyhlere ve velilere hizmet etmeyi büyük bir şeref olarak addetmektedirler. Bu nedenle, din adamları ve velilere büyük saygı duyarlar, onlara ve buldukları yerlere de hürmet gösterirler. Ayrıca kendilerini ziyaret eden velilerin oturdukları yeri taşlarla çevirerek o yere "falanca velinin zildaş'ı" olarak adlandırmaktadırlar. Her köyde bu şekilde en az iki zildaş bulunmaktaydı.¹⁷² Şebek halkı bu yerlere büyük önem verirler ve o zildaşları kutsarlardı. Dua etmek için bu mekânlara giderlerdi.

Günümüzde bu gelenek tamamen ortadan kalkmış durumdadır ve Şebekler topluluğunda artık neredeyse hiç kimse bunu yapmamaktadır. Bununla birlikte zildaşların çoğu inşaat ve tarım alanına dönüştüğünden dolayı zaman içinde eserleri kalmamıştır. Günümüzde bu zildaşları korumak için üzerlerine küçük bir kubbe inşa edilmiştir. ekler kısmına Zildaş'ın resmini eklenmiştir.

4.2.15. Rukye ve Okunmuş Su İstemek

Rukye, Kur'an'ın şifa ayetlerini veya Hz. Peygamber'in dualarını ağrının olduğu yere okumak ve üzerine üfleme anlamına gelir. Genel olarak Kur'an-ı Kerim'de Esra süresi, 82. Geçen “Biz Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o müminler için bir şifa, bir rahmettir” ayetine dayanarak rukye yapılmaktadır.

Şebekler topluluğunda evliyanın ve salih kişilerin bereket ve dualarını aramak yaygındır. Aynı zamanda Şebekler topluluğu, soyu Hz. Peygamber'e kadar uzanan seyitlere gitmeye, onların iyiliği ve sağlığı için dua istemeye gayret göstermektedirler.

Eskiden insanlar en basit meseleleri için bile doktora gitmeden önce şeyhlere giderlerdi. Günümüzde ise tıbbi bir çözümü olmayan sorunlar için seyitlere gitmektedirler. En çok cin musallatlığı ile ilgili konularda başvurumaktadırlar. Ayrıca bir evde büyü olduğuna inanılıyorsa bunu ortadan kaldırmak için oraya giderler. Günümüzde bunlar daha az yaygın olsa da, bir şeyhten dua ya da okunmuş su almak için yoğunluk sebebiyle bazen saatlerce sıra beklemek zorunda kalılabilmektedir.

¹⁷¹ Meşşaye sadece Şiilerde bulunmaktadır, Sünniler bunlara katılmazlar.

¹⁷² Zil kelimenin anlamı ve kökeni bilinmiyor.

Bunun yanı sıra bir kişinin sınavdan geçmesi, zihin açıklığına kavuşması, kısırlık tedavisi, akıl sağlığı problemleri, karı-koca sorunları ve benzeri pek çok meselenin çözümü için ilk başvurdukları yer rukye yapanlardır.

İnsanlara rukye yapanlar iki türdür. Birinci kısım, okudukları ayetler veya dualar için para almayanlardır. İkinci kısım ise para almaz ancak şifayı tamamlamak için para karşılığında almaya mecbur kalınan bazı bitki karışımları bulunmaktadır.

Katılımcı kadın N. C.'in ifadesine göre; Eskiden unutkanlıktan kısırlığa kadar her şey için rukye için mollalara giderdik ancak günümüzde şartlar değişmiş durumda, artık hastalığın tıbbi tedavisi yoksa mollalara başvurulmaktadır. Sonuç olarak diyebiliriz ki, tıbbi gelişmelerin sonucunda rukye yapanların görevi ikinci planda yer almaktadır.

4.2.16. Muharrem Ayı ile İlgili Kanaatler

Şebek topluluğu Muharrem ayına çeşitli nedenlerden dolayı büyük önem vermektedir: Birincisi, Allah'ın Musa'yı Firavun'dan kurtardığı ay olması, ikincisi Hicri takvimin başlangıcı olması, üçüncüsü bu ayda oruç tutmanın önemi ve dördüncüsü de İmam Hüseyin'in bu ayda şehit edilmesidir.

İlk olarak, Aşure gününün tamamını oruçlu geçirmek Şii Şebekler tarafından haram kabul edilmekte olup sabahtan öğleden sonraya kadar yiyecek ve içecekten uzak durmaları gerekmektedir. Onlar Muharrem ayının sadece ilk dokuz günü oruç tutarlar. Sünni Şebekler ise Muharrem ayının dokuzuncu ve onuncu günlerinde oruç tutmaktadırlar. Dokuzuncu güne de Taso'a¹⁷³ adını verirler. Sünni Şebekler açısından Taso ve Aşure Hz. Muhammed'in sünneti olması ve Allah'ın Musa'yı Firavun'dan kurtarması inancı sebebiyle Allah'a şükretmek adına o günde oruç tutarlar. Şii Şebekler ise İmam Hüseyin Kerbela'da şehit edildiği için bugünde oruç tutmayıp tüm Şii Şebek köylerinde matem törenleri düzenlemektedirler.¹⁷⁴ Şii ve Sünni Şebekler aynı bölgede yaşayıp Muharrem gününe kimi yönlerden farklı anlamlar ve ritüeller atfetmelerine rağmen herhangi bir çatışma yaşamamaktadırlar.

Katılımcı S. R.'ya göre; Hicri ayın başlangıcı hilalin görülmesine göre değiştiğinden dolayı Sünnilerin ve Şiiilerin aynı günde sevinmek veya yas tutmak için bir araya gelmemeleri için ayın görülmediği için ayın ilk gününü geciktirmeye çalışırlar, bu da zaman zaman aynı yerde yaşayan Şebeklerin birleşmelerini engellemektedir.

¹⁷³ Taso'a donuzunca demek, Irak'ta genel olarak bu günlere taso'a ve aşure olarak adlandırılmaktadır.

¹⁷⁴ Bu günlerde her yerde çadırlar kurarak insanlara yemek dağıtılır, her mahallede en az iki çadır bulunur, içinde çok fazla ve farklı yemek türleri olur ve genelde o günlerde hiç kimse evde yemek yapmaz o çadırlardan istedikleri kadar alabilirler. O çadırlarda Hz. Hüseyin için yazılan hüznü şiiirleri okunmaktadır.

Şebekler Muharrem ayının süresini kırk gün olarak kabul eder ve İmam Hüseyin'in şehadetinin yasını tutmak için süreyi kırk gün saymaktadırlar. Şii Şebekler bu süre boyunca siyah kıyafetler giyer, hiç şarkı dinlemez ve köylerinden geçenlerin bile yüksek sesle şarkı dinlemesine izin vermezler. Bu süre boyunca asla evlenmezler, çünkü bu günler yas günleridir ve bu günlerde neşe yasaktır. Çadırlardaki herkese bedava yemek dağıtırlar ve kimsenin sakız ya da ay çekirdeği çiğnemesine izin verilmez.¹⁷⁵ Şiiler arasında yasaklanmış olan bu hususların Sünniler tarafından işlendiğinde genel olarak çatışmaya yol açmaz, Ancak Yüksek sesle Şarkı dinleyenler Şiiler tarafından hep uyarılmaktadır. Katılımcı S. A.'ya göre “*bu tür matemler, Şiilerin kolektif bilincini oluşturmak adına olup, mubah olan hususları bile yasaklanarak bir zihniyet oluşturulmaya çalışılmaktadır.*”

4.2.17. Aile İlişkileri

Kitabi dinler ve bazı dini oluşumlar, toplum üyelerinin davranışlarından, fikirlerinin ve yaşam tarzlarının oluşumuna ve hatta günlük meselelerdeki en küçük ayrıntılara kadar çok büyük bir etkiye sahiptir. Bu nedenle din, aynı aile içindeki bireylerin davranışlarını, birbirlerine karşı muamelelerini, aile içi değerlerin kazanılmasını, bağların kurulmasını ve akrabalar ile ilişkileri dahi sıklıkla düzenlemektedir.

Geniş aile içinde yaşayan bireylerin hayatlarında önemli anlar olan doğum, çocukluk, gençlik, evlilik ve ölüm gibi olaylar dinî tasavvurun oluşması açısından da önemlidir. Geniş ailenin hâkim olduğu toplumlarda aile ocağı; çocukların doğduğu, evliliklerin gerçekleştiği, aile üyelerinin öldüğü ve bu vesilelerle çeşitli dinî ritüel ve törenlerin gerçekleştirildiği doğal ortamdır. Hamilelik ve doğum, hem annenin hem de çocuğun sağlığını korumak için birçok uygulama ve törene olanak tanıyan olaylardır. Yeni doğan bir bebeğe isim verilmesi genellikle aile ocağında çeşitli dinî tören ve ritüeller eşliğinde gerçekleşir.

Şebek aileleri oldukça sosyaldır ve geniş aile yapısına sahiptir. Çocuklar genellikle büyükanne, büyükbaba ve amcalarıyla aynı evde yaşarlar. Çocuklar büyük ailede yetiştirilerek toplumsal normları muhafaza etmek için oldukça güçlü bir etkendir. Aynı olsalar bile komşu olurlar ve çoğu zaman bu iki komşu ev arasında kapılar bulunur. Bir evden diğerine geçiş için dışarı çıkmak zorunda kalınmaz.

Ailede otorite mutlak bir şekilde babanın elindedir ve önemli kararlar büyük oranda baba tarafından verilir. Hiçbir aile üyesi bu kararlara karşı çıkamaz. Bununla birlikte amcanın yeğenleri üzerindeki otoritesi babaninkiyse aynı hatta bazen daha fazladır. Babanın ve amcanın sözleri çatışırsa çocuk büyük oranda amcanın sözlerini dinlemektedir. Bu uygulamalar göz

¹⁷⁵ Katılımcı A. R.'ya göre “*Bular da Hz. Hüseyin'in hayratı olarak kabul edilir ve Abur cubur türleri bile eğlence olarak gördüklerinden dolayı yememeye çalışmaktadırlar.*”

önüne alındığında Şebeklerin ata-erkil ve erkek egemen bir toplum olduğu ifade edilebilir. Fakat Katılımcı M. N.'nin, ifade ettiği üzere; Amcanın yeğenler üzerinde otoritesi uzun vadede bir problem teşkil etmektedir, özellikle merci konusunda yeğenler bazen kararsızlığa düşmekte ve çatışma yaşandığı zamanlarda sıkıntılar açığa çıkmaktadır. Ve bu tür sorunlar çocuk tarafından değil büyükler arasında anlaşmazlık meydana gelince çocuklara yansımaya başlamaktadır.

Şebekler, yaşlılara saygı göstermenin ve onları onurlandırmanın önemli ve yerine getirilmesi gereken bir yükümlülük olduğuna inanmaktadır. Büyükbaba ve büyükanne çocuklarının evinde yaşarlar ve çoğu zaman en küçük oğluya hayatlarının son anına kadar aynı evi paylaşırlar. Yemek esnasında saygı gereği, çocuklar baba tarafından çağırılmadıkça yemek masasına oturmazlar, babayı beklerler ve o yemeğini bitirdikten sonra çocuklar oturur. Misafirleri varsa hiçbir aile üyesi yemek masasına oturmaz, sadece baba misafirlerle birlikte oturur. Sonuç olarak Şebekler geleneksel bir yaşam sürdürmeye devam etmektedirler. Bununla birlikte Şebek topluluklarının her bir gurubu genel bir sandığı vardır ve bu sandıkta düzenli olarak üyelerden küçük meblağ para toplanmaktadır. Topluluktan bir kişi araba kazası, ameliyat ya da evlilik yardımı gibi herhangi bir sıkıntı yaşadığında bu paradan yararlanılmaktadır. Genel olarak evlenen kişiler aylık 120 TL'ye yakın bir meblağ ödemektedirler. Bu meblağı ödemeyen bireyler ihtiyaç zamanda bu sandıktan faydalanamayabilirler. Bu da Şebeklerin toplumsal dayanışmasını ne kadar güçlü olduğunu bir göstergesidir.

4.2.18. Şebeklerin Geleneksel Elbiseleri

Şebekler topluluğu, gelenek ve göreneklerini muhafaza eden bir toplum olarak bilinmektedir. Şebek vatandaşları mümkün olduğunca büyükbabalarının izinden gitmeye ve ait olduğu kültüre bağlı kalmaya çalışmaktadırlar. Bu konuda temel faktör örf ve adetler konusuna verdikleri önemdir. İkincisi ise Şebekî vatandaşların, köyde yaşayan ve nadiren köyden dışarı çıkan veya köyü terk etse dahi kırsal kimseler olmalarıdır.

Şebekler topluluğu muhafazakâr bir yapıya sahiptir. Toplumda ve ailede edep, iffet ve namus meselelerine oldukça önem verilmektedir. Bir köyden veya aileden tam tesettür olmadan dışarıya çıkan bireyler olması durumunda o köye veya aileye hoş gözle bakılmaz ve o aile ya da köy bu tür eylemlerden dolayı sorun yaşayabilirler.

Şebekler topluluğunda kadınlara büyük bir önem verilmektedir. Kadın katılımcı M. İ.'ye göre *“Daha önce kadınlar tarlalarda çalıştıkları, ev işleri ve misafirlerle ilgilendikleri için toplumda daha aktif bir rol oynamaktaydılar. Bununla birlikte günümüzde yaşlı kadınların toplumda aktif rolleri devam etmektedir.”* Ancak 2003 yılından sonra Irak'ın geçirdiği sorunlardan ve bazı grupların eylemlerinde dolayı Iraklı kadınları toplumdaki rolleri oldukça pasifleşti.

Şebekler giyim ve modalarıyla diğer etnik gruplardan ve komşularından ayrılırken aynı zamanda onlardan da etkilenmektedirler. Bu kıyafetler mevsimlere, sınıflara, yaşa ve cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Şebekler topluluğunun kültüründe kadınların elbiseleri 6 parçadan oluşmaktadır. Bu elbiseler Şebeklere özeldir ve sadece onlar bu tarzda elbiseler giymektedir. Elbiseler geniştir ve başlarını eşarp benzeri bir kumaşla bağlarlar ve ona “Fotto” ismini verirler. Siyah renkli eşarpları genelde genç olanlar takarken beyaz renk ise yaşlılara hâstır. Bununla birlikte tam tesettür amacıyla bir metrelik bir kumaşı iki taraftan bağlayarak boyuna atarlar ve ona “Çarka” adını verirler. Bunun yanı sıra genelde yaşlı kadınlar başlarını sarık gibi bir iple bağlamaktadır.

- Erkeklerin Elbisesi

Erkekler genel olarak Arap kıyafetlerine benzer bir elbise giyerler ancak bu elbise kısadır. Erkekler genelde başlarını kefiye ile örtmektedir ve bu kefiye genelde beyaz ya da siyah çizgilidir. Bununla birlikte başlarını sarık ile bağlamaktadırlar. Şebekler tarım ile uğraştıkları için daha rahat hareket edebilmek amacıyla elbiselerin boyu Arapların kıyafetlerinininkine kadar uzun değildir. Aynı zamanda Katılımcı A. B.’ye göre “*Şebeklerin geleneksel elbiseleri kendilerine ait olmayabilir. Çünkü Şebekler tarım ile uğraştıkları için daha rahat ve işlevsel elbise tarzına yönelmeleri beklenir.*” Bununla birlikte başlarını beyaz bir sarık ile bağlamaktadırlar. Bu giyim tarzı, erkek giyiminde Arap ve İslam kültüründen büyük ölçüde etkilendiklerini göstermektedir. Yani Şebeklerin giyim tarzı açısından dinden çok etkilemişler. Bu tarzı ihlal edenler veya diz üstü kısa kıyafetlerle dışarı çıkanlar çok fazla eleştiriye maruz kalmakta ve erkekler divanına girmelerine izin verilmemektedir. Ayrıca 12 Nisan Şebeklerin kültür günüdür. Bu günde geleneksel elbiseleri ile Musul’da gösteri yapmaktadırlar. Şebeklerin geleneksel elbiselerinin resim ekler kısmına eklenmiştir.

4.2.19. Ev Yapısı

Şebeklerin ev yapım sistemi, onların sosyal ve aile yaşamlarının birçok yönünü yansıtmaktadır. Bu nedenle Şebeklerin çoğunluğu evlerini inşa etmek için ortak bir sisteme sahiptir. Redfield, belirli grupların konut birimlerini incelemenin o toplumun davranışlarını anlamamızı sağladığını, çünkü belirli grupların konut tarzının bir bireyin çevresiyle nasıl etkileşim kurduğunun temel bir dayanağı olduğunu savunmaktadır.¹⁷⁶

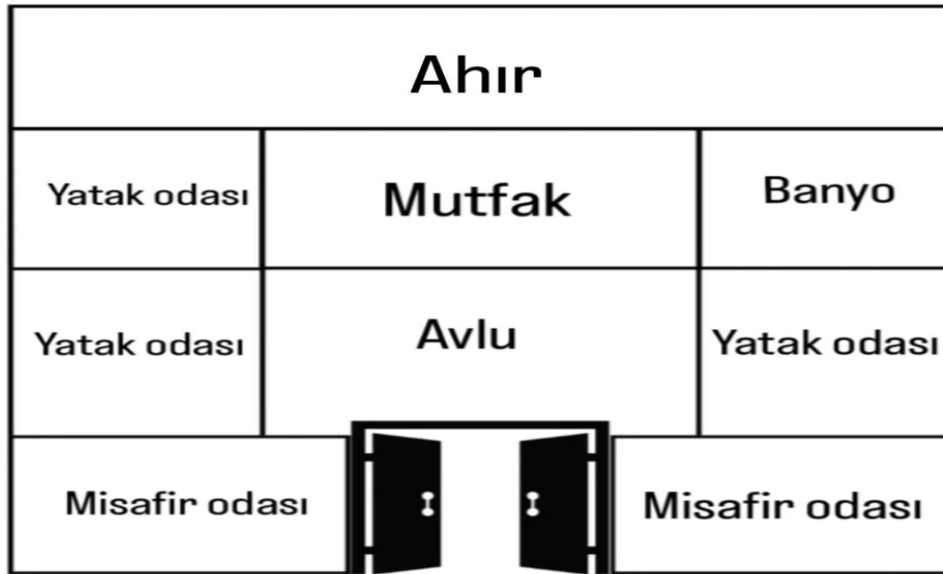
Şebeklerin evlerinin mimari tarzları birbirine benzer. Bu mimari tarza “şarkî tarz” denilmektedir. Bu evler oldukça büyüktür ve bazen sekiz odadan oluşmaktadır. Genellikle misafirleri ağırlamak için iki oda bulunur ve bunların biri erkekler için diğeri ise kadınlar içindir. Evin ortasında genellikle bir bahçe ve bazen de büyük bir avlu bulunur. Evdeki tüm odalar evin

¹⁷⁶ Robert Redfield, “The little community”,(Chicago, Chicago University Press, 1965), p.65

merkezine açılmaktadır. Bu evlerin hepsi tek katlı evlerdir. Eski evler bu topraklarda yaygın olan bir yapı malzemesinden inşa edilmiştir ve bu malzeme evi yazın soğuk, kışın sıcak tutmaktadır. Şebek topluluğu kırsal bir yaşam sürdürdüğü ve hayvancılıkla uğraştığı için her evin arkasında koyun, inek ve tavuk gibi çeşitli hayvanları yetiştirmek için geniş bir çiftlik bulunmaktadır. Evlerin tarzı ile ilgili bir şekil eklenmiştir.

Şebekler evlerine girenlere ayrı bir saygı ve değer vermektedir. Öyle ki bir eve giren kimse artık o aileden sayılmaktadır. Bir kişinin, kendisine düşmanlık besleyen bir ailenin evine girmesi, o ailenin artık o kişiye zarar veremeyeceği anlamına gelir. Fakat eve girmiş olmasına rağmen hâlâ eğer o aileden birilerinin içine sinmemişse kendisine düşmanlık beslenen kişi hemen “Ben artık sizin evinize ayak basan biriyim ve artık ben sizin himayenizdeyim.” der ve sorun orada çözülür. Eğer o kişinin o evde veyahut o köyde başına bir şey gelirse kabileler ve insanlar tarafından o aile dışlanır ve artık kimse onlara güvenmez. Eğer biri Şebeklerin birinin evine girerse ve o evin sahiplerine zarar verirse ona söylenebilecek en büyük söz “Sen benim evime giren birisin, bunu nasıl yaparsın” şeklindedir. Bundan dolayı bir eve kimin gireceği konusuna çok önem verilmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Şebeklerdeki ev tarzı dinden çok sosyal bağların güçlülüğünden etkilenmiştir. Bu ev tarzı Şebeklerin sosyal hayat ile olan ilişkilerinin bir yansımasıdır.

Şekil 2: Şebeklerin ev tarzı

4.2.20. Evlilik

Evlilik, bir erkek ve bir kadını belirli hak ve yasalar çerçevesinde birbirlerine bağlayan yasal bir sözleşmedir. Evlenen çift evlilik sözleşmesinden doğan hakları kabul etmeli ve görevleri yerine getirmelidir. Aksi takdirde bu sözleşmenin farklı boyutları dikkate alınmamış olur ve

eşler sorun yaşayabilirler. Evlilik sözleşmesi sadece çiftle ilgili değildir. Aynı zamanda dikkate alınması gereken psikolojik, sosyal, ekonomik, hukuki ve kültürel boyutları da bulunmaktadır.¹⁷⁷

Bu aşamada Şebeklerdeki evlilik kurumunun genel özellikleri ile birlikte, din faktörü ile bağlantı derecesini tespit etmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte evlilik kurumunda otoritenin kimin elinde olduğu ve evlilikte itaat meseleleri gibi hususlar üzerinde durulmuştur.

Şebekler topluluğu evlilik kurumuna ve bu sözleşmeden doğan ailevi ve sosyal yükümlülüklerle büyük önem vermektedir. Bununla birlikte Şebekler arasında evlilik, üzerine toplumdaki sosyal ilişkilerin çoğunun inşa edildiği temel dayanaktır. Sadece karı koca ya da iki aile arasındaki yakın ilişkiler değil, aynı zamanda iki köy arasındaki bağlantıyı da oldukça güçlendiren bir boyuta sahiptir.

Şebekler evlenmek istediğinde, genellikle annesini veya ablasını evlenme niyetinden haberdar eder. Çoğu durumda evlilik akraba evliliği şeklinde gerçekleşir. Bir erkek ailesinin tanımadığı bir kadınla evlenmek isterse, Şebekler topluluğu dışarıya çok açık olmadığı için genellikle ilk başta bir anlaşmazlık meydana gelir. Ancak erkek evlilikte ısrar ederse ebeveynlerin fikri değişebilir ve evlenebilirler. Bir baba kendi kızını o kızın kuzeni olmayan bir erkekle evlendirmek isterse öncelikle tüm erkek kardeşlerine danışması gerekir ve "amcasının oğlu" olan kuzeni bu kızla evlenmek isterse kız reddetse dahi babası onu kuzeniyle evlendirmek zorunda kalabilmektedir. Ancak son dönemde Şebekler topluluğunda evlilik konularında olumlu bir değişim yaşanmış ve kuzeniyle evlendirilmeden önce kızın izni sorulmaya başlanmıştır. Kızın evlenmeyi reddetmesi halinde, akrabalarla yüzleşmek ve kızının kuzeniyle evlenmemesine ikna etmek için en büyük rol babaya düşmektedir. Katılımcı S. R.'ya belirttiği üzere; Önceleri Şebeklerin geleneksel yapılarını daha çok muhafaza ettikleri ve aileler arasında olan güçlü bağların sayesinde evlenecek olan adayların arasında bir anlaşmazlık çıksa bile ailelerin bunu toparlayabilirlerdi o yüzden evlenme kararlar genelde büyüklere bırakılırdı. Ancak son zamanlarda bu bağların zayıflamasından dolayı bu tercih evlenecek adaylara az da olsa onlara bırakılmıştır.

Bununla birlikte erkekler genellikle 19 yaşında evlenirler ve evlenecek kız erkekten daha küçük olmalıdır. Geçmişte Şebekler içerisinde çok eşlilik fazla olmakla birlikte günümüzde bu durum oldukça azalmış durumdadır.¹⁷⁸ Evlenen erkekler yaklaşık on yıla yakın eşiyile birlikte ailesinin evinde yaşarlar. Ev çok küçük olmadığı sürece bu evden taşınmazlar. Eğer yeni bir eve taşınılacaksa babasının eviyle yan yana komşu olarak yaşamayı tercih ederler. Bunların temel

¹⁷⁷ Gardon Marshall, "Sosyoloji sözlüğü", (Çev.) Omsan Akıncay, Derya Kömürcü, (Ankara, bilim ve sanat yayınları, 1997), s.223-24

¹⁷⁸ Yeni Irak yasalarına göre, evli bir erkek başka bir kadınla evlenmek istediğinde, ilk eşinin mahkemede kadı önünde bu evliliği kabul etmesi gerekiyor. Fakat eğer o kadın boşanmış ya da dul ise, erkeğin ilk eşinden izin almasına gerek yoktur.

nedenleri, toplumsal dayanışmayı sürdürmek, aile kurumuna ve ebeveynlere vermiş oldukları büyük önemi ve geleneksel hayatları sürdürmek gibi birkaç etki sıralanabilir.

Evlilik çift tarafından kabul edilirse, öncelikle imam huzurunda bir evlilik sözleşmesi yapılır ve evlilik sürecinin ardından mahkemede yasal bir sözleşme yapılır. Eğer çift kuzense, mehir pahalı olmaz ya da çoğu zaman muaccel mehir bir Kur'an-ı Kerim olur. Son zamanlarda bazı insanlar müeccel mehri çok yüksek tutmaya başlanmıştır. Katılımcı N. D.'nin ifade ettiği üzere *“Müeccel mehirleri yüksek olmasının temel sebebi boşanmayı engellemek için yapılmaktadır. Zira nikâh akdi esnasında müeccel mehri tartışan bir damat toplum tarafından garipsenir ve zorla evlendirildiğini düşünölmeye başlanır.”* Bu eylemi de şebeklerin toplumsal yapılara vermiş oldukları önem ile açıklanabilir. Muaccel mehir evlilik sözleşmesi sırasında verilir ve müeccel mehir ise boşanma veya erkeğin ölümü üzerine verilir. Bununla birlikte Bu tür eylemler (müeccel mehri yüksek olması, tartışma zamanda akrabaların araya girmesi) Şebekler topluluğunda boşanma eylemleri düşürmektedir. Fakat bunun olumsuz bir tarafı da vardır o da, eşlerin bazen uzun zaman küs olup her ikisi boşanmaya kararlı olsalar bile boşanamıyorlar, bu da farklı sorunlara yol açmaktadır.

Evlilik sözleşmesinden sonra erkek odasını evlilik için hazırlamaya başlar. Kadın çeyizini hazırlar ve eski eşyalarından hiçbirini erkeğin evine götürmemelidir, yani tüm ihtiyaçları ve kıyafetleri yeniden satın alınmalıdır. Düğünler genellikle babanın veya büyükbabanın evinde gerçekleşir, çünkü o ev genellikle daha büyüktür. Eğer evlenecek çift akrabaysa, düğünler genellikle kadın-erkek karışık olarak gerçekleşir ve yabancılar düğüne davet edilmez. Evlenecek çiftin akraba olmaması halinde düğün karışık olmaz, erkekler ve kadınlar ayrı mekânlarda olurlar. Geçmişte Şebek düğünlerinin çoğu kadın-erkek karışık gerçekleşmekteydi ancak günümüzde diğer etnik gruplarla ve milletlerle etkileşim nedeniyle düğünler genellikle karışık değildir. Daha önce Şebekler, kendi aralarındaki toplumsal bağları güçlü olduğu ve o güçlü bağların sonucunda aile kapsamına giren uzak akrabalar olduğundan dolayı düğünlere davet edilecek kişilerin tek bir aile olduklarını görölürlerdi. Sonuç olarak bu uygulama dini olmasından daha fazla kültürel bir diğer husus ise Şebeklerde saygısından dolayı en büyük erkeğin, babasının adını oğullarından birine vermesi gerekmektedir.

Şebek topluluğunda kadınlar her konuda kocalarına itaat etmek zorundadır ve her konu ile ilgili alınacak kararlar mutlak suretle erkek tarafından verilir. Herhangi bir konuda kadın kocasının kararına karşı çıkar ve onu uygulamazsa günah işlemiş sayılır. Burada günah kelimesi Şebeklerde dini olarak anlaşılmasına rağmen aslında kültürel bir terimdir. Nitekim bu terimler kültürel dini terimlerin iktidar ve toplumsal ilişkiler bağlamında meşrulaştırıcı bir işleve sahiptir. Ve çoğu zaman alınan karar yanlış olsa bile kadın onu uygulamak zorunda kalmaktadır.

Önceden, bir erkek evleneceği kadını sadece imam nikâhından önce bir kez düğün gününde görebilirdi. Düğün olmadan önce erkek müstakbel eşini sadece babasının evinde görebiliyordu ve birlikte dışarı çıkmalarına asla izin verilmezdi. Bu hususlar hâlihazırda büyük oranda uygulanmaya devam etmektedir. Fakat eğer evlenecek kişiler akraba ise zikredilen o katı kurallar söz konusu olmamaktadır.

Son olarak Şebekler genellikle Muharrem ayında evlenmezler ve bu ayda yapılan evliliklere pek katılmazlar. Hz. Hüseyin muharrem ayında şehit edildiği için Şebeklerde Muharrem ayı oldukça hüznü olarak geçer. Aynı zamanda bu ayda evlenenlerin evliliklerinde mutlu olmayacakları şeklinde bir algı yaygındır. Muharrem ayında evlenenlerin evliliklerinde bir sorun ya da problem yaşamaları durumunda bunun Muharrem'de evlendikleri için olduğu düşünülmektedirler. Bu adet sadece Şiiilerde vardı, Sünniler ise evleniyorlardı fakat son zamanlarda problem çıkmasını diye ya da bütün evlenen kişilerin bütün Şii akrabaları katılınsınlar diye Muharremde evlenmemeyi tercih etmektedirler.

4.2.21. Boşanma

Boşanma, yasal bir evlilik sözleşmesinin belirli kanunlara göre sona erdirilmesidir. Boşanma her zaman ve her toplumda var olan ve değişik sebeplerle meydana gelen bir olaydır.

Şebekler topluluğunda boşanma çok nadirdir. Namus meselesi olmadıkça kolay kolay boşanma davasında bulunmazlar. Eşler boşanmaya karar verseler dahi aile ve akrabalarda saygı duyulan insanlar araya girip durumu çözmeye çalışmaktadırlar. Kesin olarak boşanmaya karar verilmiş olsa dahi kadın babasının evinde en az üç ay kalır. Bu sürenin dayanağı dini değildir kültürelidir. Bu süre sonunda problem çözülmemişse boşanmak için mahkemeye gidilir. Resmi olarak boşanmaları bazen bir yıl bazen de iki yıl sürebilir. Resmi olarak boşandıklarında andan itibaren kadının iddeti başlar.

Eskiden boşanmalar sözlü olarak kocanın karısına "Sen boşsun." ifadesini kullanmasıyla vuku bulurdu. Ancak son zamanlarda mahkeme yoluyla resmi olarak boşanma gerçekleşmediği sürece toplum tarafından evli olarak görülürler. Burada kültürün dini belirlemesi yahut toplumsal bütünleşmenin bozulmaması için dini emirlerin askıya alındığını görülmektedir. Yani kültürel varlığın korunması adına yer yer dini emirlerde gevşeme söz konusu olabilmektedir. Resmi olarak boşandıktan sonra koca eşine muaccel ve müeccel mehir öder, kadına almış olduğu her şeyi kadına vermesi gerekmektedir.

Şebeklerde boşanma erkeğin elindedir. Fakat eğer bir kadın kocasından boşanmak isterse, Hul' ¹⁷⁹(boşanma) olarak bilinen bir süreçten geçmesi gerekir. Kadı bu boşanmayı onaylarsa, kadın erkekten müccel mehri alma hakkına sahip değildir.

Şebekler topluluğu boşanma iddetine büyük önem vermektedir. Boşanan ya da kocası ölen bir kadın 120 gün boyunca evden çıkmamalıdır. Genellikle bu süre boyunca bir odada kalır ve kuzeni bile olsa erkeklerle konuşmamalıdır. Evden dışarı çıkması gerekiyorsa peçe takmak zorundadır. Bunlar adetler azalmış olsa da birçok ailede hala bunlara önem verilmektedir. Fakat Katılımcı D. E.'nin ifade ettiği gibi “İddetin gayesi gebelik şüphesidir, o yüzden eğer böyle bir şüphe bilimsel tetkiklerle ortadan kalkıyorsa iddete gerek yoktur. Hele eğer boşanmadan önce uzun bir süre ayrı kalmışlarsa.” Son zamanlarda bu hususlarda oldukça gevşemeler söz konusudur.

Kocasını ölen kadınlar kayınbiraderi ile evlenmek zorundadırlar, özellikle eğer kadının çocuğu varsa. Bununla birlikte ölen adamın eğer birden fazla kardeşi varsa, evlenme işi bekar kardeşine düşer, o birey eğer sevdiği biri olsa bile vazgeçmesi ve kadınla evlenmesi gerekmektedir. Bunu yapmayan aileler genel olarak toplum tarafından ayıplanırlar. Burada da özelde Şebeki kimliğinin dejenere edilmemesi genelde ise bir ailenin diğer başka aileler tarafından etki altına alınmaması ve çocukların babalarının izinden gitmeleri için bir uygulama gerçekleştirildiği söylenebilir.

Şebekler ata-erkil olduğundan, kırsal bir hayat yaşadıklarından ve tarımla ilgilendiklerinden dolayı boşanmalarının birinci nedeni kısırlık problemi ya da çocukların hepsinin kız olmasıdır. Bununla birlikte bazı zamanlarda da toplumdaki düzenin bozulmaması için kadın kocasının başka bir kadınla evlenmesine izin verir ve boşanmadan birlikte aynı evde yaşarlar

4.2.22. Ölüm

Bir Şebek öldüğünde, öleni yıkamak ve kefenlemek için acele ederler. Bazı Şebek köylerinde cami olmadığı için yıkama ve kefenleme merhumun evinde yapılır. Aynı köyden tanınmış bir adam tüm yıkama ve kefenleme işleriyle ilgilenir. Cenaze namazı sırasında Sünni ve Şii Şebekler tek bir saf halinde namaz kılarlar.¹⁸⁰ Her köyün, ölen kişinin ailesinin yanına gömüldüğü kendi mezarlığı vardır. Telkin esnasında eğer ölen Şii ise Şiilere göre yapılır, Sünni ise Sünnilere göre yapılmaktadır.¹⁸¹ Kadınların cenaze törenine katılmasına izin verilmemekte olup kimi zaman cenaze töreni bittikten sonra gelebilmektedirler. Burada dini farklılıkların

¹⁷⁹ Kadının erkeği boşanmasıdır.

¹⁸⁰ Sünniler ellerini bağlarken, Şiiler bağlamazlar

¹⁸¹ Şiiler Sünnilerden farklı telkin esnasında “veli kim diye sorulduğunda, Hz. Ali de, İmamın Kim imam Ali, Hasan, Hüseyin Vd” Diye on iki imamı sıralarlar.

toplumsal bir çatışmaya dönüşmediği, Şebek kimliğinin ön planda olduğu sosyal bütünleşmeyi sağlayıcı bir işlevi olduğunu söylenebilir.

Yas süresi üç gün sürer, bu süre zarfında öğle ve akşam yemeklerinde yemek servisi yapılır ve gelenlere sigara dağıtmak zorunludur.¹⁸² İnsanlar cenazeden ayrılırken merhumun ailesine bir miktar para verirler. Kırk gün boyunca her Perşembe ölen kişinin mezarını ziyaret ederler ve ölümünün kırkıncı gününde bir mevlit düzenlerler ya da bazı yoksulları yemek verirler.

¹⁸² Sigara dağıtmak bir gelenek haline gelmiş, sigaralar tepsiye koyulur ve isteyen herkes onu alabilir.

SONUÇ

Şebekler Musul'un kuzeydoğusunda yaşayan bir topluluktur. Kendi dilleri, kıyafetleri, kültürleri, gelenek ve görenekleri bulunmaktadır. Şebekler kırsal bir hayat sürdürmektedir ve nüfuslarının yaklaşık üçte ikisi kırsal kesimlerde yaşamaktadır. Tarih boyu Şebeklerin hayvan yetiştirdikleri ve tarımla uğraştıkları bilinmektedir. Bununla birlikte son zamanlarda Şebekler birçok farklı işle de meşgul olmaktadır.

Şebeklerin kökenleri çok karmaşık bir meseledir. Bunun nedeni bu topluluklara ilişkin net cevap veren hiçbir tarihî kayda bulunmamasıdır. Şebeklerin kökenini araştıranlar üç yol denemişlerdir. İlk olarak, bu bölgede bulunan etnik grupları incelemişler ve onları belirli bir grupla ilişkilendirmeye çalışmışlardır. İkinci olarak, Şebeklerin inançlarını araştırmışlar ve bunları en çok benzeyen unsura atfetmişlerdir. Üçüncü olarak, onların dillerini incelemişler ve buna en yakın dile sahip grupla bağlantıları olduğunu iddia etmişlerdir.

Şebeklerin kökenleri hakkında ulaşılan sonuçlar

- Bu araştırmada gördüğümüz gibi Şebekler arasında kökenleri hakkındaki hâkim görüş Şah Bek vakasına dayanmaktadır ve bu görüşün doğru olmadığını, bu olaydan iki yüzyıl önce bu bölgedeki varlıklarını gösteren Osmanlı tapu belgelerine dayanarak kanıtladık. Ayrıca bu çalışmada onların Fars kökenli olmadıkları da açıkça ortaya koyulmuştur.
- *el-Kâmil fi't-târîh* adlı kitap Şebeklerden değil Musul bölgesinin kuzeyinde yaşayan bir topluluktan bahsetmektedir. Bu topluluğun adı ise Şankara'dır.
- Bununla birlikte 1952 yılına ait bir bildiriye dayanarak Şebekler hakkında iddialar ortaya atanların tarihî bir dayanaklarının bulunmadığı da ispat edilmiştir. Şebek kelimesinin de etimolojik olarak büyük ihtimalle “bağlanma, toplanma” anlamına gelen “şebeke” kelimesinden türemiş olabileceği belirlenmiştir.
- Şebekçe dilinin bazı özellikleri zikredilmiş ve Şebekçe ile Türkçe arasında büyük benzerlik olduğunu iddia edenlerin yanıldığı delillerle kanıtlanmaya çalışılmıştır.
- Şebeklerin siyasi mücadelesinin tarihi 1975 yılına kadar bilinmiyordu. 1975 yılında yapılan nüfus sayımının şıklarında yalnızca Arap ve Kürt şıkları bulunuyordu. Bunu kabul etmemeleri siyasi mücadelerinin başlamış olduğu anlamına gelmektedir. Bunun sonucunda pek çok kez kendi köylerinden edilmişler ve evleri yıktırılmıştır. Bununla birlikte 1970'li yıllarda hem

Araplaşma politikasını başladığı dönem hem de Bektaşilerin dini doktrinleri değiştiği bir dönemdir.

Şebeklerin sosyal yapısı hakkında ulaşılan sonuçlar

- Şebekî ailelerin iç yapısı açısından, otorite kesinlikle babanın elindedir ve hiç kimse babanın emirlerine itaatsizlik edemez. Genellikle geniş ailelere sahip olan bu topluluklar çoğunluğu baba, büyükbaba ve bazı amcalarla birlikte tek bir evde yaşarlar. Amcanın yeğenler üzerinde büyük bir kontrolü vardır.
- Sonuçta Şebekler ataerkil bir anlayışa sahiplerdir.
- Şebekler kendi toplumsal yapılarına oldukça önem vermekte olup yapıları muhafaza etmek adına farklı önlemler almaktadırlar.
- Şebekler bölgedeki diğer etnik kökenler, dinler ve mezheplerle tam bir barış içinde yaşamaktadır. Şebekler; Kürtler, Araplar, Türkmenler, Ezidiler, Kakailer ve Sağırlılar ile yan yana yaşamaktadırlar. Bu çeşitlilik Şebeklerin dinî zihniyetlerinin oluşumunda olumlu etkiler yaratmış ve yıllar boyunca barış içinde bir arada yaşamalarının temel dayanağı olmuştur.
- Şebekler hem erkekler hem de kadınlar için erken yaşta evliliğe büyük önem verirler ve evlilikler neredeyse her zaman birinci dereceden kuzenler arasında yapılır. Evlenen bir kişi uzun yıllar ailesiyle birlikte yaşamalıdır ve daha sonra kendi evine çıkmak istese dahi ailesinin evine yakın bir eve taşınmalıdır.
- Şebekler genellikle ilişkileri sağlamlaştırmaya çalışmakta, çatışmalardan kaçınmakta, herhangi bir aile veya aşiret sorununu çözmek için müdahale etmeye çalışmakta ve ailenin dağılmasını önlemek için çeşitli tedbirler alarak sosyal kurumları korumaya çalışmaktadırlar.

Şebeklerin dini gerçeklikleri hakkında ulaşılan sonuçlar

- Günümüzde Şebekler Şii, Sünni ve Bektaşî olmak üzere üç dinî mezhebe ayrılmış durumdadır. Şiiler yüzde seksen gibi büyük bir oranı oluştururken Sünniler yüzde on beşten fazlasını, geri kalanlar ise Bektaşîleri oluşturmaktadır.
- Şii ve Sünni Şebekler ortak alanlarda yaşamaktadır ve aralarında hiçbir zaman çatışma veya mezhepsel çekişme olmamıştır. Diğer mezhepler ve dinler arasında da bu barış iklimi hakimdir.
- Geçmişteki Bektaşî Şebeklerinin dinî inançları günümüzdekinden farklıydı. Günümüzdeki dinî pratikleri on iki İmamcı Şiilerinki ile aynıdır. Ancak tarikat ile ilgili olan hususları kendilerine has bir tarzda uygularlar ve yeni fetvaları Seyit Mendi'den almaktadırlar.

- Şii ve Sünni bireyler beş vakit namaz, oruç ve zekat ibadetlerini yerine getirirler ancak farklı sebeplerden dolayı hacca az gitmektedirler.
- Şebekler arasında yeterli dinî bilgiye sahip olma oranının ise çok düşük olduğu tespit edilmiştir.
- Şiiiler arasında gerçekleşen çok sayıda dinî tören nedeniyle Şii Şebekler arasındaki dinî tecrübe ve dinî duygu derecesinin Sünnilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda,
- Şebeklerin özellikle dinin pratik yönlerine bakılacak olursa dindar bir topluluk oldukları söylenebilir.
- Şebeklerin gelenek ve göreneklerinde oldukça muhafazakâr oldukları görülürken toplumsal değerler ve dinî normlar konusunda ise bir karmaşa söz konusudur.
- Şebekler, kendi içlerindeki bu dinî çeşitlilik ve bölgedeki diğer etnik gruplar ve dillerle olan güçlü ilişkileri nedeniyle Ninova vilayetinin geçmişine vurgu yaparak, dinî çoğulculuğu net bir şekilde tecrübe etmektedirler. Kendilerinden olmayana kabul etme özellikleri sayesinde barış içinde hayatlarını idame ettirmektedirler.
- Şebekler topluluğunda boşanma nadirdir ve çok ciddi nedenler olmadan kolayca boşanmazlar. Boşanma önce sözlü olarak sonra da mahkemede gerçekleşmektedir. Boşanmanın ilk nedeni kısırlıktır. Boşanan kadın 120 günlük iddet süresi bekler. Bununla birlikte peşin ve ertelenmiş mehir hakkını tamamen alır.
- Şebeklerde mezhep değiştirmeye sık rastlanır. Mezhep değiştirmedeki ana neden mezhepsel öğretilerden ziyade siyasi olaylar ve bölgedeki çatışmalardır.
- Şebekler Muharrem ayına büyük önem vermektedirler. İmam Hüseyin'in bu ayda şehit edilmesi nedeniyle yas tutmakla birlikte bu ayla ilgili pek çok özel dinî tören düzenlenmektedir.
- Şebekler velilere büyük önem verdiği için kendilerini ziyaret eden velilerle ilgili özel dinî hatıralar yaratmaya çalışırlar. Bu nedenle yaşadıkları bölgelerde makam, türbe ve zildaşların yaygın olduğu görülmektedir. Şebekler genel olarak velilerin dualarını almaya ve onlara hizmet etmeye çalışmaktadırlar.
- Şebekler, hastalık, sınav ya da unutkanlık gibi meseleler için seyitlere çokça gitmektedirler. Ayrıca en küçük sorundan en büyüğüne kadar onlara danışmaya çalışmaktadırlar.
- Şebeklerin bütün mezhepleri ile birlikte kendi değer ve normlarını muhafaza eden geleneksel bir yaşama bağlı bir topluluk oldukları tespit edilmiştir.

- Şebeklerin kendi kültürel kıyafetleri vardır. Şebeki kadınları kıyafetlerinde tesettüre oldukça riayet etmektedir. Genelde kıyafetleri altı parçadan oluşur ve bunların sonuncusu da Çarka'dır. Şebeklerin geleneksel elbiseleri Arap kültürü ve İslam dininden büyük oranda etkilenmiştir.

Araştırmamız sonucunda, aşağıda sıraladığımız araştırma soruların doğrulandığını tespit ettik:

Şebekler topluluğunun sosyal bağları aynı dine inanmaktan ziyade aynı dili konuşmak ve aynı ırka mensup olmakla güçlenmiştir. Dolayısıyla bu topluluğun sosyal bağlarının güçlenmesinde din ikinci plandadır.

Şebeklerin farklı mezheplere tabi olması ve Şebek dilinin o bölgedeki diğer dillere yakın olması nedeniyle Şebekler tarih boyunca farklı sosyal grup ve topluluklarla barış içinde yaşamış ve hiçbir zaman toplumsal çatışma içerisinde olmamışlardır.

Şebekler topluluğunun sosyal bağları evlilik kurumu ve aile ilişkileri sayesinde çok daha güçlü hale gelmiştir. Bu iki unsur toplumsal bütünleşmelerine katkı sağlamıştır.

Din, Şebeklerin bireysel ve toplumsal hayatlarındaki önemini korumaya devam etmektedir.

Netice olarak bu çalışma, eksiklikleriyle beraber Türkiye'de din sosyolojisi alanında Şebeklerle ilgili yapılan ilk çalışmadır. Araştırmamızın, bu topluluğun sosyal ve dini hayatlarının çeşitli yönlerini inceleme konusu yapacak çalışmalara başlangıç noktası teşkil etmesini ümit ediyoruz.

Öneriler

Şebekler topluluğu üzerine yapılmış akademik çalışmaların çok az sayıda olmasından dolayı bu topluluk ile ilgili farklı bilimsel alanlarda yapılması gereken çalışmalar bulunmaktadır. Özellikle tarih alanında bu gruplara ışık tutacak ve bu grupları doğrudan ele alan tarihi kaynakların olup olmadığını ortaya koyacak çalışmalar yapılmalıdır.

"Antropolojik Çalışmalar" Şebekler topluluğu ile ilgili farklı yönler ele alınarak ve genel bir resim çizilerek onlar hakkında edinilen bilgiler bilimsel bir yöntemle ortaya koyulması gerekir.

"Şebekler Arasında Dini Çoğulculuk Anlayışı" Bu topluluğun bilinen tarihi boyunca kendi içindeki farklı mezhepler veya aynı bölgeyi paylaştıkları farklı dinler ile hiçbir çatışma yaşamayımadaki etken unsurlar ele alınması gerekir.

“Sosyal Etkileşimcilik Bağlamında Şebekler” Farklı topluluklar, ırklar, dinler ve mezhepler arasında yaşamalarının Şebekler Üzerindeki etkileri ve onların çerçevelerine reaksiyonları araştırılması gerekir.

“Şebekler Dini Doktrinlerinin Tarihsel Gerçekliği ve Değişimin Nedenleri”: Şebeklerin eski ve yeni inançlarının farklılaşmasındaki neden ve etkenler göz önünde bulundurularak onların hem eski hem de yeni inançları araştırılması gerekir.

“Şii, Sünni ve Bektaşî Şebekler üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma” Üç farklı gruptan oluşan bu topluluğun arasında karşılaştırmalı bir araştırma yapılabilir.

“Eski ve Neo Bektaşilik”: Bu araştırma Bektaşî şebeklerin eski ve yeni inançları arasındaki değişen hususların tespitini, bu değişimin sebeplerini ve topluma etkisini konu edinebilir.

“Matem Törenleri Ve Toplumun Hissiyatını Oluşturmadaki Rollerini” Bu araştırma, Şii topluluklarının matem törenlerini ve bu törenlerin kendilerine ait bir zihniyet ve ruh yaratarak bir topluluk duygusu oluşturmadaki rollerini incelenebilir.

EKLER 1: RESİMLER

Resim 1: Şebeklerin Bayrağı.

Resim 2: Zildaş'ın dış görüntüsü.

Resim 3: zildaş'ın iç görüntüsü.

Resim 4: İmam Zeynelabdin Makamı

Resim 5: Şebeklerin geleneksel elbisesi.

Resim 6: Hâlihazırdaki Şebeklerin Bektaşî tarikatının seyitlerinde olan Seyit Halil El-Bektaşî

Resim 7: Mülakattan sonra “Şebeklerin Seçkin Heyeti” ile çekilmiştir.

EK 2: VERİ TOPLAMA ARACI

GİRİŞ

Bu çalışma Şebek topluluklarının dini yaşamı hakkındadır. Bu çalışma, Şebeklerin dini hayatı ile ilgili olarak kurumlar, sosyal bağlar ve bunların din ile ilişkisi üzerinden veri toplamaya çalışmaktadır. Bu konu hakkında konuşarak ve onların değerli yorumlarıyla veri toplayacağız ve Şebek topluluğunun dini yaşamına dair gerçek bir resim ortaya koyacağız. Tüm düşüncelerinizin net bir şekilde aktarılmasını sağlamak için görüşmeler Şebekçe dilinde yapılacaktır.

Görüşme öncesinde, kimlik bilgilerinizin gizli kalacağını ve isimlerinizin verilmeyeceğini temin ederiz. Örneğin A veya B gibi sadece Latin harfleri kullanacağız. Herhangi bir kuruluş tarafından adınıza hiçbir şey yayınlanmayacağını beyan ederiz. Bununla birlikte mülakat yaklaşık bir saat sürecektir.

Kabul ederseniz, hiçbir sözünüzü kaçırmamak için görüşmenin ses kaydını alacağız.

Yaşınız:

Eğitim durumunuz:

Mesleğiniz medeni durumu:

Görüşme Soruları

1. Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?
 - a) Biraz etnik kökeniniz, tarihiniz ve dilinizden bahsedebilir misiniz?
 - b) Sizi diğer topluluklardan/ milletlerden ayıran hususlar nelerdir?
 - c) Kendinizi hangi millete daha yakın hissediyorsunuz?
 - d) Irak Cumhuriyetine mensup hissediyor musunuz? Milliyetçi misiniz?
 - e) Mensubu olduğunuz milletin siyasi mücadeleleri hakkında neler söyleyebilirsiniz?
2. Biraz yaşadığınız coğrafyadan, burada olmanın avantaj ve dezavantajlarından bahsedebilir misiniz?
3. Hangi dine mensupsunuz?
 - a) İnanç ve ibadet hayatınızdan bahsedebilir misiniz?
(Allaha, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kaza ve kadere inanma; namaz, oruç, zekat, hac, kurban gibi ibadetleri yapma durumunuz)
 - f) Dini bir eğitim aldınız mı? Dinle ilgili hususlarda kafanıza bir şey takıldığında kime sorarsınız/danışsınız?

- g) Günlük hayatınızda dine ne kadar yer verirsiniz? Yeme-imenizde, giyim-kuşamınızda, ticaretle ilgili davranışlarınızda, aile hayatı/evlilikle alakalı konularda, siyasi tercihlerinizde inançlarımız etkili midir?
- h) Sağlıkla ilgili konularda geleneksel yöntemleri mi modern tıbbı mı tercih edersiniz?
4. Hangi mezhebe mensupsunuz?
- a) Azınlık olmanıza rağmen farklı mezheplere mensup olmanızı nasıl açıklarsınız?
- b) Din ve mezhebinizi bizzat kendi iradenizle mi yoksa çevrenizin etkisiyle mi seçtiniz?
5. İlave etmek istediğiniz başka düşünceleriniz var mı?

KAYNAKÇA

Abood, Züheyir kazım, 2008, “*Al-Şebek fi Irak*”, süleymani, 3.baskı,
Bahzani net yayınları

Al-Dabbagh, Taqi, 1985, “*Irak Medeniyeti*”, Beyrut,
Darul Cil yayınları

Al-Dulimi, Salih Şabib, 2013, “*Şebekler Antropolojik bir çalışma*” Doktora
tezi, Bağdat üniversitesi

Al-Gulami, Abdulmonem, 1950, “*Musul vilayetindeki batini fırkaların kalıntıları*”, Musul, um al-Rabiyen yayınları

Al-Sarraf, Ahmed, 1954, *Al-Şebek*”, Bağdat, Darul-marif yayıncılık

Al-Şeybi Mustafa, 1967, “*Safevi Tarikatı ve Irak'taki kökleri*”, Bağdat, El-Nahda yayınları

Arslantürk, Zeki, 2006, “*Dindarlık Olgusu*” semp, Bursa, Kurav yayınları

Azzavi, Abbas, 2016, “*Kakaiyye fi 't-Tarih*”,
Dimaşk, Darul arab, darul nur havran

Brid, John, 2019, “*Din Sosyolojisi Nedir*”,(Çev.); Abdulvahap baştan,
M. Derviş Dereli, İstanbul, Lotus yayınevi,

Cipriani, Roberto, 2011, “*Din sosyolojisi Tarih ve Teorileri*”,(Çeviren
ali coşkun), İstanbul, rağbet yayınları

Coşkun, Ali, 2021, “*Din Sosyolojisinin Problemleri*”, İstanbul, Dönem yayıncılık

Cresswell, J. W. , 2018, Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni, Çev: M. Bütün ve S. B. Demir, Ankara, siyasal kitabevi

dio; <https://archive.alsharekh.org/Articles/108/8847/179758>

Durant, William James, 1988, “ *Medeniyet’in hikâyesi*”, (çev) zeki Necib Mahmood, Beyrut, Darul Cil yayınları

Durkheim, Emile, 1995, “*The Elementary Forms od Religious life*”, New York, The Macmillan Company

Durkheim, Emile, 2005, ” Dini hayatın ilkel biçimleri”, (Çev.) Fuat aydın, İstanbul, ataç yayınları

El-Askalani İbn Hacer, Metalibu’l-âliye, c.16, Riyad, Darul Asima, 2000

El-Haraşi, Süleyman, 2008, “*el-Müstedrek ala Mu’cemi’l-menâhi’l-lafziyye*”, Riyad, Daru Taybe

El-Kulyeni, Cafer Muhammed Yakup, 2000, “ *el-Kâfi* ”, Tahran, Darul kütüb el-İslamiye

El-Omari, Fadıl Allah, 1971, ”*Masalik Al'absar Fi Mamalik Al'amsar*”, Beyrut, Darul Kutub el-İlmia

El-Yasiri, Safi, 2005 agustus2, “ Şebeklerin hakikati; dilleri, dinleri ve doktrinleri”

En-Nisaburi, El-Hakim, Sahih Müslim, Beytül Efkar Eldevlya yayınevi, Riyad, 1998

Er, İzzet,1998, “*Din Sosyolojisi*”, Ankara, Akça yayınları

Genç, Bülent, 2021 “Anadolu araştırmaları, Khorsabad/Dur-Sarrukin Kazısı ve Asar-ı Atika Nizamnamelerine Etkisi”, İstanbul, İstanbul üniversitesi yayınları, 5, 117–139

Glock Y. Charles, 1998,“*dindarlığın boyutları üzerine*”, asin Aktay, M. Emin Köktaş; çev. M. Emin Köktaş, Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, Mevlüde Ayyıldızoğlu

Günay, Ünver, 1996, “*Din Sosyolojisi Dersleri*”, kayseri, Erciyes Üniversitesinin Yayınları

Günay, Ünver, 1998, “*Max Weber’in Din Sosyolojisindeki Yeri ve Önemi*”, Erciyes üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi, C.6, Sayı:5

Günay, Ünver, 2006, “*Dindarlığın Sosyolojisi*”, Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi, Adana, Kahraman yayınevi

Günay, Ünver, 2021, “*Din Sosyolojisi*”, İstanbul, İnsan yayınları

Günay, Ünver, Çelik Cellaeddin, 1996, Dindarlığın boyutları, “*Din Sosyolojisi*”, 2. Baskı, 252-274, Ankara, (Çev.) M. Emin Köktaş, Vadi yayınları

Gündüz, Ahmet, 2003, “*Osmanlı idaresinde Musul (1523-1639)*”, Elazığ, 2. Baskı, Fırat üniversitesinin basımevi

Hans, Frayer,1964, “*Din Sosyolojisi*” (Çev.) Turgut Kalpsüz, Ankara Üni. Basım evi

Hasbak, Şakir, 1973,“*Kuzey Irak: Doğal ve Sosyal yönleri üzerine bir çalışma*”, Bağdat, Şafik yayınları

Hill, Micheal, 1970, “*A Sociology Of Religion*”, London, William Heinemann Ltd

https://almadapaper.net/flipnews/?file_section=453&pdf=6119

İbn Raslan, Şihab eddin, Şarhu Sunni Abi davud, el-Ribat Halit, C.4, Feyyum, , Darül Felah yayınları, 2016

İbni Manzur, 1997, “*Lisanü'l-Arab*”C.2, Beyrut, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî

İbnü'l-Esir'in, 1884, “*el-Kamil fi't-Tarih*” kahire, c.2, Azhariye yayınevi

İhsan Çapıcıoğlu, Niyazi Akyüz(Ed.) 2012, “*Din Sosyolojisi*”, Ankara, Grafiker yayınları,

Karl Marx,” *Din ve İdeoloji*”, din sosyolojisi kitabı, der. Yasin Aktay, M. Emin Köktaş, Ankara, vadi yayınları,1988, s.119-120

Kasha, Süheyil, 2016, “*Al-Şabak*”, Lübnan, Dar li ecil el-Marife

Khurshıd, Yashar S., 2019, ”Farklı bir inanç zümresi olarak Irak Şebekleri”, Yüksek Lisans, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kılavuz, Ahmet Saim, 1994, " *Ali er-Rıza*" İslam ansiklopedisi, c.14

Kıremli, Anastas Mari, 1992, “*Tefkihat-ul Ezhan*”, el-Maşrik dergisi, sayı.13, 577-582,

Kıremli, Anastas Mari, 1992, “*Tefkihat-ul Ezhan*”, el-Maşrik dergisi, sayı.13, 577-582,

Kingsley, Davis, 1994, “*Human Soscity*”, California, The Cacmillan Company

Köktaş, M. Emin, 1993, ”*Türkiye’de dini hayat*”, Ankara, işaret yayınları

Kurt, Abdülrahman, 2021, “*Din sosyolojisi*”, Ankara, sentez yayıncılık

Leezenberg, Michiel, 1995, “synretistic religious communities in the near east.sempozyum.berlin,”between assimilation and deportaion: the shabak and the kakais in North Iraq”, K.kehl- bodrogi, B. Kellner-keinkele, A.Otter-Beaujean 155-175

Luis, Maluf, 2009i “*el-Munejid fi Ellugah*”, Beyrut, Katolik yayımevi

Lüke, Harry Charles, 1925, “*Mosul and its Minorities*”, Scotland, Glasgow Üniversitesi

M. Mallowan ve Cruikshank Rose, 1935, ”*Prehistoric Assyria The; Excavations At Tall Arpachiyah*”, London, Oxford University Press

Marshall, Gardon, 1997, ”*Sosyoloji Sözlüğü*”, (çev.) Omsan akıncay, Derya Kömürcü, Ankara, bilim ve sanat yayınları

“Musul – Kerkük ile ilgili arşiv belgeleri, (1525 – 1919)”, Ankara, 1993 (erişim tarihi: 20 Mart 2023)

Niyazi Akkuş, İhsan Çapıcıoğlu (Ed.), 2008, “Başlıklarıyla din sosyolojisi”, Ankara, Gündüz Eğitim ve yayıncılık

Niyazi Akyüz, İhsan Çapıcıoğlu (Ed.), 2012, “dini tecrübenin ifadenin şekilleri”, “din sosyolojisi el kitabı”, Ankara, grafik yayınları

Ocak, Ahmet Yaşar, 1994, “Hacı Bektaş-ı Veli” İslam ansiklopedisi, C.14, s. 445

Okumuş, Ejder, 2003, “Toplumsal Değişme ve Din”, İstanbul, insan yayınları

Pals, L: Daniel, 2019, “Dokuz Din Kuramı, Kayseri”, (Çev.) Mustafa Ulu, Özcan Akdağ, kimlik yayınları

Parsons, Talcott, 1991, “The Social System”, London, Routledge press

Perger, L. Peter, 1993, “Dinin Sosyal Gerçekliği”, (Çev.) Ali Coşkun, İstanbul, İnsan yayınları

Redfield, Robert, 1965, “The Little Community”, Chicago University Press

Roberto, “Din sosyolojisi Tarih ve Teorileri”, İstanbul, rağbet yayınları, yayına hazırlayan; Ali Coşkun, (Çev.) Muammer Ak, Murat Kobra, Recep Vardı, Ali Coşkun, Mustafa Yıldırım, Özlem Uluç, 2011, s.14-15

Saiğ, Süleyman, 1923, “Târîhü'l-Mûsıl” Mısır, Selefîye yayınları

Seyrek, Ahmet Murat, 2020, “Sosyoloji Sözlüğü”, İstanbul, Yedi veren yayınları

Sezen, Yümni, 1993, “Sosyoloji açısından din”, İstanbul, MÜ ilah. Fak. Yayınları

Smith, W.C., 1964, “*Meaning and End of Religion*”, New York, : The Macmillan Company

Subaşı, Necdet, 2014, “*Din Sosyolojisine Giriş*”, İstanbul, Dem yayınları

Şevket, Ahmed, 2004, “*Unutulan Kürtler*” Süleymaniye, (Çev.) Muhammed Avni, Kültür Bakanlığı yayınevi

Taplamacıoğlu, Mehmet, 1961, “*Din Sosyolojisine Giriş*”, Ankara, A.Ü. İlah. Fakültesi Yayınları

Taşkın, Ahmet, 2009, “*İRAK'TA BEKTAŞÎ TOPLULUĞU ŞEBEKLER*” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı 25, 125-144

Tekin, Mustafa, 2004, “*Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım*”, İstanbul, Kurav Yayınları, 49-63

Wach, Joachim, 1995, “*Din Sosyolojisi*”, (çev.) Ünver Günay, İstanbul, MÜ İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları

Yıldırım ali, şişmek hasan, 2000, “*Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*”, 2. Baskı, Ankara, seçkin yayınlar

Yıldırım, Serdar, “*Kürtler*” İslam Ansiklopedisi” Kürtler, s153

Yıldız, Murat, 2006, “*Ölüm Kaygısı Ve Dindarlık*”, İzmir, İzmir ilahiyat vakfı yayınları,

Yinger, Milton, 1970, “*The scientific study of Religion*”, London, The Macmillan Company

Zeki bek, Muhammed Emin, 1939, “*Kürtlerin ve Kürdistan'ın tarihi*”, Kahire, el-Samada yayınevi